

FEDERAȚIA COMUNITĂȚILOR EVREIEȘTI DIN ROMÂNIA
Centrul pentru Studiul Istoriei Evreilor din România

Nr. 6

BULETINUL
CENTRULUI, MUZEULUI
SI
ARHIVEI ISTORICE
A
EVREILOR
DIN
ROMÂNIA

C.S.I.E.P.

București, 2000

Buletinul Centrului, Muzeului și Arhivei istorice
a evreilor din România

Tehnoredactare computerizată: Marius GELLER
Culegere computerizată: Cristina BONTAȘ

Federația Comunităților Evreiești din România
Centrul pentru Studierea Istoriei Evreilor din România

Nr. 6

Buletinul Centrului, Muzeului și Arhivei istorice a evreilor din România

Comitetul de redacție:

Dumitru HÎNCU
Hary KULLER

București, 2000

CONTENTS

- Dr. Alexandru Șafran – 90 Years / 7
- Declaration of Religious Groups for Romania's Integration in European Union / 9
- Dr. M.A. Halevy at Centenary / 12*
- Țicu GOLDSTEIN, *Dr. M.A. Halevy – A Life for Judaism / 12*
- Dr. G. BRĂTESCU, *M.A. Halevy's Contribution to the Medical Historiography / 17*
- Prof. I. ȘERBĂNESCU, *A Debate Always on Top / 22*
- European Days of the Jewish Culture / 36
- Hary KULLER, *The New-Old Museum of History of Jews in Romania „Dr. Moses Rosen” / 38*
- Tudor ARGHEZI – *Israel / 53*
- Dumitru HÎNCU, *I. Eliade Rădulescu and... the Talmud / 56*
- Montpellier reunion / 62*
- Lya BENJAMIN, *Surviving as Resistance / 63*
- Hary KULLER, *The Process permanence-breach in Postwar Dynamics of Jews of Romania / 80*
- E. CIMPOIERU, *How a Diversion is made / 96*
- Devi ABRAHAM, *In Ghetto at Eight Years Old... / 101*
- Ioan VAIDA, *German's Pipe / 112*
- The life of books*
- Paul CERNOVODEANU, *Sources and Testimonies Concerning the Jews in Romania. Vol. III/1-2 / 119*
- The Jews of China / 128

SUMAR

Dr. Alexandru Șafran – 90 de ani / 7

Declarație a Cultelor pentru integrarea României în Uniunea Europeană / 9

Centenar Dr. M.A. Halevy / 12

Țicu GOLDSTEIN, *Dr. M.A. Halevy – o viață dedicată
iudaismului / 12*

Dr. G. BRĂTESCU, *Contribuția lui M.A. Halevy la istoriografia
medicală / 17*

Prof. I. ȘERBĂNESCU, *O dezbatere mereu actuală / 22*

Zilele europene ale moștenirii iudaice / 36

Hary KULLER, *Nou-vechiul Muzeu de istorie a evreilor din România
„Dr. Moses Rosen” / 38*

Tudor ARGHEZI – *Israel / 53*

Dumitru HÎNCU, *I. Eliade Rădulescu și... Talmudul / 56*

Reuniunea de la Montpellier / 62

Lya BENJAMIN, *Supraviețuirea ca rezistență / 63*

Hary KULLER, *Procesul permanență – ruptură în dinamica
postbelică a evreilor din România / 80*

E. CIMPOIERU, *Cum se fabrică o diversiune / 96*

Devi ABRAHAM, *La opt ani în lagăr... / 101*

Ioan VAIDA, *Luleaua neamțului / 112*

Viața cărților

Paul CERNOVODEANU, *Izvoare și mărturii referitoare la evreii din
România. Vol. III/1-2 / 119*

Evreii din China / 128

Dr. Alexandru Șafran – 90 de ani

Federația Comunităților Evreiești din România
Cabinetul Președintelui

Eminenței Sale,

Dr. Alexandru Șafran,
Șef Rabin

Geneva

Cu sentimente de aleasă prețuire și afecțiune, vă rugăm să primiți cordiale felicitări la aniversarea zilei de naștere a Eminenței Voastre.

Împlinirea onorabilei vârste de 90 de ani este pentru noi un bun prilej de a releva neobosita dumneavoastră strădanie pentru promovarea învățaturii iudaice, pentru apărarea identității și demnității evreilor. În anii furtunoși ai celui de-al doilea război mondial și imediat după, când ați cârmuit obștea evreilor din România și ați „smuls un tăciune flăcărilor” înfruntând riscuri ce vă primejduiau viața, v-ați încrustat efigia în istoria evreilor din România care v-au rămas recunoscători.

În numele conducerii Federației Comunităților Evreiești din România, vă dorim ani mulți, fericiți, în deplină sănătate și putere creatoare.

AD MEA VEESRIM!

PREȘEDINTE

Acad. prof. dr. Nicolae Cajal

SECRETAR GENERAL

Av. Iulian Sorin

Centrul pentru Studiul Istoriei Evreilor din România

O veste venită din Geneva ne-a umplut inimile de bucurie și de recunoștință pentru Cel care le hărăzește și hotărăște pe toate: d. Dr. Alexandru Șafran, Șef Rabinul Genevei, a împlinit frumoasa vârstă de 90 de ani. Dar, în același timp, ea ne-a făcut să încercăm și un mare și sincer simțământ de regret: acela de a nu fi putut să-i transmitem de aproape, de la suflet la suflet, toate caldele noastre urări de sănătate și de viață îndelungată

spre binele familiei și al enoriașilor săi, al întregului popor evreu, precum și asigurarea că noi, cei de aici, nu vom uita nicicând ce a făcut, în vremuri nespuse de grele pentru evreii din România, luptând cu furtuna care amenința să-i nimicească pe toți frații și coreligionarii săi de pe aceste meleaguri.

Născut într-o familie de învățați – tatăl său a fost mai bine de două decenii rabin al Bacăului și o autoritate în materie de jurisdicție iudaică – d. Șef Rabin Alexandru Șafran a urmat mai întâi cursurile liceului „Regele Ferdinand” din același oraș, a absolvit apoi Seminarul rabinic din Viena, iar vreme de zece ani (1929-1939) a urmat părintelui său la păstorirea obștii în sânul căreia a văzut lumina zilei.

Ales în 1939 Șef Rabin al României la vârsta de numai 29 de ani și, implicit, senator de drept – prin adoptarea de către înaltul for legislativ a unei dispoziții care să-i permită a fi desemnat în această calitate la o asemenea vârstă – d. dr. Alexandru Șafran și-a câștigat repede o mare și meritată autoritate morală asupra coreligionarilor săi, dar și unanima apreciere a tuturor celor cu care venea în contact.

În anii războiului, alături de dr. Filderman și de alți câțiva fruntași ai evreimii române, a depus o neobosită râvnă pentru salvarea coreligionarilor săi de cumplita soartă care le era destinată de regimul totalitar.

În 1948, în împrejurări dramatice – sugestiv descrise în volumul său de memorii, cu titlul românesc *Un tăciune smuls flăcărilor* (Ed. Hasefer, 1996) – dr. Alexandru Șafran a fost silit să părăsească țara, stabilindu-se la Geneva, unde curând a și devenit Șef Rabin al Comunității geneveze și profesor universitar de științe iudaice, publicând multe lucrări de specialitate ce i-au adus un binemeritat renume în toată lumea evreiască.

În 1995 și 1997 ne-a vizitat țara – de care a rămas puternic legat – și am avut marea plăcere și cinstea de a-l vedea și asculta. Cuvântarea sa ținută în Senatul României cu prilejul primei sale vizite a produs o puternică impresie în întreaga opinie publică. *Mă înfățișez domniilor voastre – a arătat atunci ilustrul oaspete – cu emoție și cu recunoștință. Cu emoție, căci îmi regăsesc țara în care m-am născut, revăd populația în mijlocul căreia am crescut, reaud glasul românesc în toată suculența lui, revăd slova românească în toată lumina ei, resimt gustul roadelor culturii românești care ani de-a rândul mi-au hrănit sufletul.*

Au fost cuvinte care ni l-au readus și mai aproape de inima noastră și care ne fac să-l simțim, în ciuda depărtării, mereu lângă noi, printre noi.

La mulți, mulți ani domnule Șef Rabin dr. Alexandru Șafran.

Dumitru HÎNCU

DECLARAȚIE

a Cultelor pentru integrarea României în Uniunea Europeană

1. Semnatarii prezentei Declarații, având în vedere responsabilitatea ce ne revine în susținerea procesului de integrare a României în structurile Uniunii Europene și analizând situația generală în care se află țara noastră, ne exprimăm sprijinul nostru activ pentru acest proces. Întrucât am fost totdeauna europeni, facem în mod firesc eforturi în acest scop, fiind convinși că această integrare servește atât intereselor credincioșilor noștri, cât și întregii societăți din România.

2. Cultele religioase din România sunt o componentă majoră a societății românești de astăzi și aduc o contribuție importantă la viața spirituală și socială a României, fiind sensibile atât la dificultățile, cât și progresele acesteia.

În condițiile impuse de regimul totalitar comunist, instaurat după cel de-al doilea război mondial, s-a încercat limitarea și chiar excluderea Cultelor de la o participare activă la viața și nevoile societății românești. Cu toate acestea, viața religioasă nu a încetat să existe în România. Mai mult, sentimentele religioase au contribuit la menținerea identității noastre, la păstrarea unei culturi autentice și a aspirațiilor către democrație și libertate.

După 1989, în contextul transformărilor radicale petrecute în societatea românească, Cultele din România participă la înnoirea spirituală și moral-socială a țării noastre.

3. La întrunirea națională de la Snagov, în 1995, unde reprezentanții partidelor politice și ai unor instituții din România au semnat Declarația de aderare a României la structurile europene, a fost scos în evidență faptul că, în realizarea unității europene, trebuie să se acorde importanță maximă și dimensiunii spirituale, culturale și sociale a vieții europene.

Accelerarea demersurilor pentru aderarea la Uniunea Europeană a dus la necesitatea alcătuirii unei Strategii Naționale de Dezvoltare Economică pe Termen Mediu. Alături de factorii de decizie din societatea românească, Cultele se implică în elaborarea formei finale a acestei strategii.

4. În perspectiva integrării în Uniunea Europeană, România nu urmărește doar obținerea unor drepturi asociate cu statutul său de membru, ci dorește să-și exercite responsabilitatea ce decurge din această aderare. Având o viață religioasă bogată, România este pregătită să contribuie la îmbogățirea patrimoniului spiritual și cultural european, reafirmând respectul pentru viață, demnitatea persoanei umane, dreptul la proprietate, valoarea familiei și a solidarității umane, acordând o atenție deosebită garantării libertății de gândire, conștiință, credință și religie. Procesul de unificare europeană, care vizează în mare măsură o unificare economică, poate fi deplin în condițiile în care se realizează și o îmbogățire spirituală europeană. Păstrându-și identitatea spirituală proprie, modelată în decursul istoriei, alături de celelalte țări europene contribuția României va mări valoarea tezaurului spiritual și cultural european.

5. În acest sens, considerăm că ar fi binevenită organizarea de acțiuni și activități comune ale cultelor din România pentru o mai bună înțelegere între confesiunile religioase și a contribuției lor la viața spirituală și economică a Europei de astăzi. De aceea, ne afirmăm disponibilitatea de a participa efectiv la rezolvarea problemelor sociale și economice ale țării, prin aceasta contribuind la însuși procesul de integrare în Uniunea Europeană.

Problemele cele mai importante ale cultelor, cum sunt retrocedarea bunurilor, învățământul confesional și sprijinirea de către stat a activității social-caritative, trebuie soluționate în procesul de aderare la Uniunea Europeană.

Particularitățile culturale și religioase ale fiecărei națiuni pot servi ca un liant și ca o bogăție pentru o Europă unită și stabilă, în loc să se constituie în factori de conflict, așa cum s-a întâmplat de multe ori în decursul istoriei. Cultele religioase au vocația sfântă de a contribui la reconcilierea și apropierea dintre persoane și popoare spre slava lui Dumnezeu și mântuirea oamenilor.

6. În consecință, reafirmăm dorința noastră de integrare a României în structurile europene, motiv pentru care considerăm necesară înaintarea prezentei declarații și către forurile Uniunii Europene.

CULTELE RELIGIOASE DIN ROMÂNIA

Biserica Ortodoxă Română, P.F. Patriarh Teoctist Arăpașu

Biserica Romano-Catolică, Î.P.S. Mitropolit Ioan Robu

Biserica Romano-Catolică, P.S. Episcop Jozsef Tempfli

Biserica Greco-Catolică, Î.P.S. Mitropolit Lucian Mureșan
Eparhia Reformată din Ardeal, Episcop Csiha Kalman
Biserica Evanghelică C.A. Sibiu, Episcop Christoph Klein
Biserica Evanghelică Lutherană S.P. Cluj, Episcop Mozes Arpad
Biserica Unitariană, Episcop Szabo Arpad
Biserica Armeană, Î.P.S. Arhiepiscop Dirayr Mardichian
Cultul Creștin de Rit Vechi, Î.P.S. Mitropolit Leonii Izot
Cultul Creștin Baptist, Președinte Paul Negruț
Cultul Penticostal, Președinte Riviș Tipei Pavel •
Biserica Creștină Adventistă, Președinte Adrian Bocăneanu
Cultul Creștin după Evanghelie, Președinte Mircea Cioată
Biserica Evanghelică Română, Președinte Petre Miu
Cultul Musulman, Muftiu Osman Negeat
Cultul Mozaic, Președinte Nicolae Cajal

Centenar dr. M.A. Halevy

Cu ocazia centenarului nașterii Marelui Rabin și istoric dr. M.A. Halevy (Piatra Neamț 1900 – Paris 1972), în ziua de 11 mai 2000 la Biblioteca Templului Coral din Capitală, în prezența a numeroși intelectuali, a avut loc o ședință de comunicări. Cuvântul introductiv a fost rostit de acad. prof. dr. Nicolae Cajal. Au fost prezentate următoarele comunicări: Țicu Goldstein – O viață dedicată iudaismului – dr. M.A. Halevy la Centenar; dr. Gh. Brătescu – Contribuția lui M.A. Halevy la istoriografia medicală; Lya Benjamin – Un manuscris inedit „Despre emanciparea evreilor din România”; Hary Kuller – Iudaismul în vederile doctorului M.A. Halevy. Discuțiile care au urmat au subliniat rolul lui M.A. Halevy în contextul istoriei și culturii evreo-române.

Cu același prilej, la 20 iunie a.c., la Bruxelles, sub egida Institutului Martin Buber, în colaborare cu Institutul Sefard European și B'nei B'rith din Bruxelles, a avut loc o adunare în cadrul căreia profesorul Carol Iancu, de la Universitatea din Montpellier, a conferențiat despre Marele Rabin dr. M.A. Halevy și istoria iudaismului din România.

În numărul de față reproducem comunicările d-lor Țicu Goldstein și dr. Gh. Brătescu.

Dr. M. A. Halevy – o viață dedicată iudaismului

La cumpăna dintre veacuri, respectiv la 1900, s-a născut la Piatra Neamț, dintr-o veche familie de rabini, M.A. Halevy – cel ce va deveni unul dintre marii cărturari ai rabinatului român și ai țării, punând bazele istoriografiei moderne în domeniul cercetării vieții comunitare evreiești pe teritoriul României. Dedicat de timpuriu cărții, Halevy a completat vocația de rabin cu aceea de specialist în istorie și disciplinele auxiliare acesteia, tot pe tărâmul iudaismului, opunându-se diletantismului care bântuia în cercetarea istorică a trecutului nostru. Evreii, studenți la istorie sau prezenți

la catedre universitare ori în institute de cercetare istorică erau puțini atunci când funcționau faimoasele *numerus clausus* ori *numerus nullus*. Și dacă mai răzbeau unii, în lingvistică, medicină sau tehnică, care nu erau totuși discipline în atingere cu problemele delicate și controversate ale trecutului, cu siguranță că își făcuseră studiile mai degrabă în străinătate. Ca și alți tineri evrei studioși, Halevy și-a îndreptat și el pașii către liberala Franță. Și-a luat un doctorat la Sorbona, în 1927, ca bursier al Marelui Rabin al Franței, Zadoc Kahn, specializându-se în teologie, filosofie, orientalistică, numismatică și arhivistică, absolvind, în paralel, seminarul rabinic cu o teză și azi de referință, dedicată lui Moșe Rabenu. Pentru seminar a întocmit, în 1924-1925, catalogul de manuscrise și incunabule ale bibliotecii.

Revenit în țară, a păstorit ca rabin la Sinagoga Mare, la Unirea Sfântă și la Templul Coral, până în 1940, și a avut șansa să colaboreze îndeaproape cu Dr. Niemirower, ridicând viața culturală și spirituală a unor instituții la nivel european. A ctitorit instituții și a înființat periodice care să poată fi conectate la cele mai exigente standarde ale iudaismului continental, fiind și principalul lor animator. Istoricul nostru a avut parte de aproximativ un deceniu și jumătate de liberă dezvoltare și de activitate rodnică, în țară. În vara anului 1926 publica la Iași, *Sinai*, revistă pentru studii iudaice, în care lansează și un *Apel către intelectualii evrei din România*, prezentând un veritabil program de activitate, promițător și ambițios: *Față de dezvoltarea impunătoare luată de știința iudaismului în țările apusene și în Palestina, ne-am hotărât a întreprinde și la noi, crearea de instituții de cultură științifică evreiască și, în primul rând, a unei societăți de studii. Atenția noastră va fi îndreptată asupra trecutului evreilor din România Mare, dar ne vom interesa și de disciplinele ei auxiliare (arheologie, filosofie, bibliografie, etc.), căutând a răspândi cunoașterea iudaismului atât în sânul evreimii, cât și printre neevrei.*

Câteva luni mai târziu (iunie 1927) ia ființă la București *Societatea de Studii Iudaice*, cu care prilej se mută în Capitală, urmându-și vrednicul ei redactor și publicația *SINAI*, subintitulată acum *Anuar de studii iudaice* (reînnoind într-un fel cu *Anuarul pentru Israeliți*, revistă de prestigiu de la sfârșitul secolului trecut, redactată de Moses Schwarzfild). Cele numai câteva numere ale revistei *Sinai* apărute, la care au colaborat cele mai calificate condeie evreiești din țară și din străinătate au demonstrat posibilitățile și anvergura europeană a inițiatorului ei.

Din activitatea programatică a Societății de studii iudaice a decurs, ca o nevoie de specializare, crearea unui *Institut de Istorie Evreo-Română* care a publicat cu precădere lucrările savantului, faimoasele monografii consacrate

unor comunități și sinagogi importante. Lucrările sale s-au concentrat asupra trecutului comunităților noastre din Muntenia și Moldova, criticând în subsidiar folosirea necritică a unor „documente”, ceea ce ne făcea vulnerabili în fața istoricilor români, cu infinit mai multe posibilități de cercetare, iar, pe de altă parte, faptul că istoricii români făceau abstracție de izvoarele evreiești, ignorând literatura lui Israel, și mai cu seamă cea ebraică și rabinică, care, e drept, nu stătea la îndemâna oricui (vezi, *Consultațiile rabinice ca izvoare de istorie evreo-române*, Sinai, 1930). Halevy se străduia, totodată, să dea cercetărilor o îndrumare critică, metodologică și bibliografică cu privire la raporturile dintre evrei și țările române (Evreii sub Ștefan și sub Țepeș, Brașovul și evreii, Evreii din Dobrogea, Evreii din Cetatea-Albă [Basarabia], etc.). Profitând de orice prilej, istoricul nostru se referea, mai ales în prefețe, care trebuie citite cu luare aminte, având deseori un caracter pragmatic, la stadiul cercetărilor cu privire la trecutul nostru comunitar. Iată ce se poate citi, de pildă, în precuvântarea la monografia Templului Unirea Sfântă: *Istoriografia evreo-română nu se află îndeobște decât în perioada de formațiune, a goanei după materialul brut și a perfecționării instrumentelor de prelucrare, în perioada străngerii și publicării izvoarelor și monografiilor*. Dificultatea avea să fie sporită și de atașarea noilor provincii constitutive ale României Mari, provincii cu o bogată tradiție, specifică, ireductibilă, mai puțin cunoscută istoriografului evreo-român din Vechiul Regat. Oricum, scheletul istoric comunitar creionat, având ca teme Moldova și Muntenia, devenea insuficient și lacunar pentru lucrarea de sirteză mult visată, omițând Transilvania, Basarabia și Bucovina revenite la patria-mamă.

Același neobosit „om-instituție” a publicat, în premieră, în condiții grafice excepționale, *Buletinul Bibliotecii, Muzeului și Arhivei Istorice a Templului Coral* (1936-1939) cu multe documente inedite. Cât privește revista *SINAI* (prima apariție, Iași, 1926-1927, apoi, București, 1928-1933), ea rămâne una de referință, comparabilă cu cele mai bune de același gen din Europa timpului; mulțumită inițiativei rabinului și istoricului Halevy s-a clădit și aripa pentru conferințe și comunicări a Templului și s-a alcătuit *Biblioteca Templului Coral*, care strângea laolaltă 50 000 de volume de iudaism, în diferite limbi. Tot el a organizat o *Arhivă istorică*, unică în răsăritul Europei (îl citez pe S.M. Litman, din *Lexiconul Evreiesc*, Buc. 1947), tezaur care, din păcate, a căzut pradă barbariei unora și neglijenței altora.

Halevy a desfășurat și o bogată activitate didactică și de conferențiar. Ar fi de menționat cursurile ținute la o Universitate Liberă, în 1931, la Căminul Schuller din Capitală pe tema: *Istoria evreilor din Europa răsăriteană* sau conferințele de la *Asociația titraților evrei „Unirea”* (ca de

pildă: *Biblia în lumina Orientului antic*, comunicarea: *Raporturile dintre judaism și pământul românesc în antichitatea greco-română și epoca bizantină* (1936) ținută la Institutul de cultură sau cele prezentate la Templul Coral în anii războiului, o formă subtilă și indirectă de rezistență (Cursuri și conferințe ce se cer regăsite și retipărite). Halevy nu spunea generalități, era precis și concis, de aceea întotdeauna coerent și captivant, printr-o elegantă stăpânire a limbii. A fost, de asemenea, profesor la liceele Cultura și Libros, precum și la Facultatea Onescu în anii prigoanei (ar fi de folos să fie intervievați unii din foștii săi elevi și studenți). Ani de zile a lucrat tenace și modest la Academia Română, secția de orientalistă și de numismatică. În istoria medicinei s-a ilustrat cu zeci de comunicări în lumea întreagă, punând în valoare aportul evreiesc. E locul să amintim aici că specialiștii români l-au prețuit. Nicolae Iorga și Constantin Rădulescu-Motru îl luau cu ei la Congrese internaționale, ca mesager de prestigiu al iudaismului român. A comunicat la Paris, Basel, Moscova, Varșovia, Ierusalim, Viena, Atena, Roma, Madrid, Montpellier, Zagreb, Heidelberg, Michigan (S.U.A.), iar în țară la București, Iași și Cluj. Faptul că a concurat la poziția de șef-rabin al României indica, în sine, marele prestigiu de care s-a bucurat rabinul și omul de știință Halevy, cotarea sa în primele rânduri ale elitei evreiești. Dezamăgit în două rânduri, o dată la alegerea lui Alexandru Șafran, a doua oară la desemnarea lui Moses Rosen în postul de șef-rabin, considerând că i se cuvenea lui, nemulțumit de marginalizarea sa și de noile stări de lucruri din România contraproductive pentru un om al disciplinelor umaniste, a luat și el, ca și Filderman și Șafran, mai târziu în 1963, nu fără dificultăți, calea exilului, stabilindu-se la Paris, unde a fost vice-rector al Seminarului rabinic, rabin la Templul evreilor algerieni și conferențiar de limbi clasice la Facultatea din Paris. A încetat din viață la 15 aprilie 1972, în vârstă de 72 de ani.

Prim moartea acestui mare cărturar evreo-român se încheia un destin capricios, cu ceasuri de glorie, nu doar pe scena evreiască, dar și de suferințe și declin, datorită vitregiei vremurilor. Opera sa remarcabilă trebuie retipărită în câteva bune volume și comentate cu competență. Fiul savantului, dl. Joseph Halevy, publicist, stabilit la Bruxelles, a întocmit o „bibliografie incompletă”, dar prețioasă și substanțială a lucrărilor distinsului său părinte, cuprinzând aproape 200 de titluri, de la volume de mai mare întindere, până la articole și comunicări. Numai o vedere de ansamblu a operei ilustrului autor poate da seama de valoarea moștenirii sale, în toate articulațiile ei, o vastă cultură și știință aflate laolaltă. E necesar să precizăm că o serie de lucrări, unele de referință, nici nu au fost traduse în românește. Amintim doar două titluri: *Légendes juives apocryphes sur la vie de Moïse*, Paris, 1926; și *Moïse dans*

l'histoire et dans la légende, Paris, 1927 – cea dintâi, o bibliografie critică cu privire la manuscrise practic imposibil de procurat, iar cea de-a doua, cum semnala Salomon Reinach, reputatul istoric francez, *un opus foarte serios, perfect informat, fără echivalent, până în prezent în limba noastră*. Astăzi nu se mai poate scrie o lucrare serioasă despre Moise fără a ține seamă de aceste două studii. La rândul său, Eugen Relgis scria în *Adevărul literar și artistic* din 16.IV.1927: *M.A. Halevy a limpezit o întregă literatură haotică, toată în jurul lui Moise, marele legiuitor. Fiecare veac a creat o imagine a lui Moise suprapusă imaginii anterioare. Ca o mască de cristal care lasă să se vadă masca acoperită așa ne apare Moise în expunerea solid documentată a autorului*.

M.A. Halevy a semnat în *Encyclopédie générale Larousse* (3 vol. 1968) articolul de sinteză *La Religion Juive*. În nume propriu (Meyer sau Mayer) sau sub pseudonim (Magid, Male Vita, Mah sau simplu cu inițialele M.A.) a semnat articole și studii în circa 40 de reviste, ziare și periodice de specialitate românești și străine, abordând o tematică variată de la „emigrările de pomină” sau „problema cazărilor”, de la „originea imnului nostru național, Hatikva” și până la „rabinii taumaturgi”, de la interpretarea unor hrisoave și până la prezentarea unor istoriografi ai evreimii române. Cumpănit și detașat, original, Halevy a interpretat unele evenimente sau fenomene cu o grilă proprie. Astfel, în disputa dintre admiratorii Marelui Rabin Malbim care, cum se știe, s-a soldat cu expulzarea acestuia, el a văzut *O polemică fecundă*, căci prin meandrele și pasiunile dezlănțuite și-a făcut loc modernizarea în lumea evreiască din România. Tot astfel, în discutarea „cazului Hașdeu” el nu insista asupra antisemitismului acestuia, ci îl trecea aproape ce vedea, ca o pură rătăcire, important fiind pentru savant rolul lui Hașdeu ca istoric al iudaismului român și recunoașterea de către acesta a vechimii populației evreiești pe teritoriul României.

Dacă istorici, precum Carol Iancu, au reușit să schițeze sinteze referitoare la evreimea română, aceasta înseamnă că etapele parcurse de frații Schwarzfeld și de M.A. Halevy nu au fost în zadar, ei au constituit treptele necesare ale unei elaborări mereu deschise cercetării.

Cărturar de elită, istoric valoros, Dr. M.A. Halevy ne-a lăsat o moștenire de mare interes pentru cultura evreiască și română, pe scurt, pentru cultură.

Vom ști într-adevăr s-o prețuim cum se cuvine? Vom ști oare s-o salvăm de la uitare? Până acum am făcut în această privință prea puțin sau deloc...

Țicu GOLDSTEIN

Contribuția lui M.A. Halevy la istoriografia medicală

Prezența activă în mișcarea medico-istorică de după ultimul război mondial a lui Maier A. Halevy, al cărui centenar îl sărbătorim, a avut efecte din cele mai benefice pentru această mișcare. Eminentul teolog și istoriograf a contribuit la orientarea către obiective creatoare a Societății române de istoria medicinei, la lărgirea orizontului cercetărilor și la adoptarea unei tinute științifice cât mai demne, aceasta în perioada atât de apăsătoare a faimosului „obsedant deceniu” din viața noastră culturală.

Maier Abraham Halevy s-a născut la 3 aprilie 1900, la Piatra Neamț.

Studiile superioare le-a efectuat în Franța, unde a obținut atestate ale temeinicei sale pregătiri în domeniile teologiei, filologiei și istoriei. Astfel, pe lângă că a trecut doctoratul în litere și filosofie la Universitatea din Paris, a frecventat prestigioasa École des Hautes Études, ceea ce i-a asigurat o formație de înalt nivel în problematica arhivisticii și paleologiei; totodată, a absolvit Școala rabinică din Franța și Institutul de înalte studii religioase de la Sorbona.

La întoarcerea în țară a fost ales rabin al Comunității evreiești din Iași, funcție care i-a prilejuit colaborarea cu așezămintele filantropice din capitala Moldovei înființate de dr. Litman Ghelerter, generosul militant socialist. A fost desemnat apoi rabin al Templului Coral din București, calitate în care a desfășurat o bogată activitate didactico-pedagogică și s-a îngrijit de organizarea bibliotecii templului.

În 1927 s-a numărat printre fondatorii Societății de studii iudaice, remarcându-se ca redactor al organului acesteia, anuarul „Sinai”, în care se întâlnesc numeroase informații referitoare la medicii evrei din trecut.

Dar prima manifestare publică a lui M.A. Halevy în domeniul istoriografiei s-a produs cu ocazia celui de-al IX-lea Congres internațional de istoria medicinei, care a avut loc la București în septembrie 1932. La această reuniune științifică, el s-a ocupat de *Medicina rabinilor taumaturgi din secolul al XVIII-lea*, iar împreună cu destoinicul otorinolaringolog Lazăr Mayerson a prezentat comunicarea *Medici evrei în Țările Române în secolele XIV-XVII*.

Un eveniment remarcabil a fost prezența lui M.A. Halevy în comitetul de conducere, ales în 1948, al Societății române de istoria medicinei. Acest comitet îl avea ca președinte pe medicul conștanțean Hector Sarafidi, printre cei patru vicepreședinți figurând și doctorul în litere Maier A. Halevy. Ar

putea, însă, trezi mirarea absența din organul de conducere a lui Victor Gomoiu, fondatorul și, timp de două decenii, animatorul neobosit al societății. Dar dacă ne gândim că dr. Gomoiu dobândise faima unui naționalist și a unui regalist, adversar al comunismului, înțelegem că abținerea sa de a candida la președinție avea semnificația unei încercări de a salva societatea de la desființarea ce părea inevitabilă în condițiile instaurării regimului democrat-popular. În același sens trebuie interpretată și alegerea prof. Halevy în postul de vicepreședinte al societății, care astfel putea fi mai anevoie învinuită de orientare șovină și antisemită (măcar că participarea unor medici și a altor intelectuali evrei la activitatea din trecut a societății era un fapt notoriu).

În programele de ședință din 1948, numele lui M.A. Halevy apare de două ori: la 16 mai, cu comunicarea *Neopitagorismul în istoria medicinei*, iar la 13 iunie, ultima reuniune dinaintea suprimării brutale a societății, cu comunicarea intitulată *În legătură cu o carte veche de medicină populară*.

La fel de importantă a fost prezența prof. Halevy la Cercul de referate de istoria medicinei inaugurat în 1956 la Centrul de organizare a ocrotirii sănătății și istoria medicinei, care era patronat de Societatea științelor medicale – filiala București. Cele douăsprezece comunicări ținute acolo de eminentul istoric și orientalist n-au putut decât să sporească prestigiul noii înjghebări științifice și mai cu seamă să sugereze o anumită continuitate între acest cerc de referate și Societatea română de istoria medicinei, a cărei activitate fusese suspendată cu opt ani mai înainte.

Comunicarea din 5 octombrie 1956 a lui Maier Halevy s-a referit la „Istoria medicinei românești în epoca Regulamentului Organic”: În următorii cinci ani, savantul a prezentat materiale cu tematică foarte diferită, dintre care le semnez doar pe unele ce se referă la realitățile din trecutul ținuturilor noastre: *Igienistul E. Tollhausen și activitatea sa la Iași în anii 1835-1840* (4 ianuarie 1957), *Din bibliografia epidemiilor din Ardeal și Banat în secolul al XVIII-lea* (5 iulie 1957), *Câteva date bio-bibliografice în legătură cu I. Barasch, A. Fătu și C. Davilla* (6 aprilie 1958), *Un ilustru medic ardelean, elev al Universității din Montpellier, corifeu al Reformei în Țările Române* (2 octombrie 1960).

Voi stăruii asupra comunicării programate în ședința din 5 noiembrie 1961 a societății noastre *Dr. I.I. Venelin și Țările Române*, comunicare ce a rezultat din colaborarea lui M.A. Halevy cu mine. Venerabilul cărturar a oferit informațiile de bază asupra lui Iuri Venelin, medic de origine română (născut în 1802 la Nagy Tibava, în Ucraina Carpatică, adică în Maramureșul de dincolo de Tisa), inițiator al legăturilor culturale moderne ruso-bulgare și

ruso-române, mai ales prin scoaterea la lumină de către el a unui bogat fond documentar referitor la aceste legături; în ce mă privește, eu am completat bibliografia în special cu materiale apărute în rusește.

Textul nostru a fost tradus în limba rusă și trimis la Moscova revistei „Sovetskoe zdavoohranenie”. El avea să fie publicat abia în semestrul doi 1964, sub titlul *Vraci i istorik Iu. I. Venelin – o snovatel russko-bolgarskih i russko-rumânskih kulturnâh otnošenii* (Medicul și istoricul I.I. Venelin, întemeietorul relațiilor culturale ruso-bulgare și ruso-române). De fapt, articolul a fost masacrat, mai mult de jumătate din textul original fiind eliminat.

De altminteri, la data apariției în revista sovietică, pe o singură biată pagină de format 25x16, a materialului semnat de M.A. Halevy și G. Brătescu, statutul social al celor doi autori suferise modificări esențiale: ca urmare a discriminărilor la care a fost sistematic supus, dr. Halevy plecase definitiv în cursul anului precedent din România, pentru a se stabili în Franța, iar eu fusesem eliminat, cu doi ani mai înainte, din colectivul medico-istoric de la Institutul de igiенă din București și trimis ca epidemiolog la un sanepid raional. Într-o asemenea situație, n-a mai fost cazul să încercăm retipărirea articolului nostru sub o formă nemutilată...

La Paris, Maier A. Halevy a fost întâmpinat cu considerația ce i se cuvenea multiplului diplomat al unor prestigioase instituții franceze de învățământ superior, un savant consacrat prin lucrările sale de istoric și un om de caracter care nu înțelesese să abdice de la ținuta sa morală nici în împrejurările cele mai defavorabile. A deservit ca rabin sinagoga pariziană de la Tourelles și a fost profesor la Seminarul rabinic israelit din capitala Franței. Avea să se stingă din viață la 15 aprilie 1972.

Trebuie să adăugăm că în perioada sa pariziană nu a abandonat defel preocupările medico-istorice.

A menținut legăturile sale cu Societatea internațională de istoria medicinei, legături pe care le inaugurase, cum am menționat anterior, încă în 1932, cu prilejul congresului de la București. La cel de-al XV-lea congres internațional de la Madrid-Alcala, din 1956, a trimis o comunicare despre medicul evreu din secolul al XV-lea Isaac-Beg, mesager al lui Uzum-Hassan în Moldova și ținuturile învecinate. Pentru congresul de la Montpellier din 1958 a redactat un text despre Ibn Zabarra, medic evreu care a impulsionat relațiile Spaniei cu zona Languedoc-ului. La congresul de la Atena-Cos din 1960 a contribuit cu două materiale, unul despre raporturile istorice cu elenismul ale terapeuților esenieni și altul (în colaborare cu fiul său, dr. Simon Halevy) despre problema durerii și

analgeziei la Hipocrate și în tradiția hipocratică. La congresul de la Varșovia-Cracovia din 1962 a relatat despre activitățile desfășurate în Europa răsăriteană de către doctorul de la Montpellier Giorgio Blandrata și despre unele aspecte de interes medico-istoric în opera lui Moses Isserles din Cracovia.

La Congresul de la Basel din 1964 a făcut o expunere privind raporturile marelui anatomist Andreas Vesal cu cultura ebraică a Renașterii. În sfârșit, la congresul de la Siena din 1968 s-a ocupat de istoria hemostazei în circumcizie.

Dar iată că în dările de seamă ale congresului internațional de istoria medicinei de la București-Constanța din august-septembrie 1970 nu mai întâlnim numele lui M.A. Halevy. Ostracizarea impusă de autoritățile de pe atunci celor care părăsiseră, fie chiar legal, România l-a împiedicat pe savant să revină, în împrejurări sărbătorești, printre cei cu care conlucrase la redresarea mișcării noastre medico-istorice.

Dar pentru țara în care se născuse și activase cu atât de mult spor chiar în circumstanțe ostile, Maier A. Halevy a păstrat până la sfârșitul existenței sale cele mai calde simțăminte. Îmi amintesc că izbutind să fac, la începutul lui 1969, o vizită în Franța, l-am întâlnit, absolut întâmplător, la o stație de metrou din Paris. Bucuria noastră a fost imensă. Profesorul Halevy ne-a invitat, pe soția mea și pe mine, să-l vizităm la el acasă, ceea ce ne-a îngăduit ca, după o despărțire de șase ani, să evocăm cu nesaț unele momente fericite (dar și mai puțin fericite...) trăite în Bucureștii noștri dragi.

Nu voi mai semnala aici articolele cu tematică istorico-medicală publicate de-a lungul timpului de M.A. Halevy în „Revue d'histoire de la médecine hébraïque”, „Studia et acta orientalia”, „Korot” și în alte periodice. La o inventariere a lor a procedat doctorul Vasile Manoliu în articolul redactat împreună cu mine *Meyer Abraham Halevy (1900-1972): A Proeminent Jewish Historian of Medicine*, apărut la Ierusalim, în vol. 12 (1996-1997) din „Korot”, revista israeliană de istorie a medicinei și științei.

Dar nu cantitatea producărilor tipărite este cea care decide când încercăm să precizăm rolul deținut la un moment dat de Maier A. Halevy în mișcarea medico-istorică românească. În răstimpul cât s-a aflat printre noi, el ni s-a înfățișat oarecum ca un mentor, gata să ne încurajeze, dar să ne și mustre (îmi amintesc, printre altele, de nemulțumirea lui atunci când am publicat o culegere de studii neînsoțită de indicele de nume). Mai important decât orice a fost, însă, exemplul pe care ni-l dădea când era vorba de originalitatea tematicii abordate, de temeinicia documentării, de formularea unor concluzii capabile să stimuleze efectuarea de noi investigații. Ni se

părea, de altfel, firesc ca rabinul Halevy să se intereseze stăruitor de trecutul artei medicale, știut fiind că vocația de meșteșugari ai vindecării s-a manifestat din totdeauna printre evrei.

Acum, la împlinirea a o sută de ani de la nașterea lui Maier A. Halevy, istoricii români ai medicinei țin să-și mărturisească admirația și recunoștința pentru această luminoasă personalitate, pildă vie de abnegație în serviciul adevărului și al perfecționării spirituale.

Dr. G. BRĂTESCU

O dezbatere mereu actuală

Procesul de modernizare, pe multiple planuri, a societății românești, amorțat încă din a doua jumătate a sec. XVII, a fost accelerat de revoluția de la 1848 și de torentul de evenimente din deceniile VI-X ale secolului XIX.

În vâltoarea și tumultul acestor prefaceri, în ansamblu benefice pentru poporul român, a prins contur și s-a cristalizat „problema evreiască”, determinată între altele și de faptul că evreii constituiau cea mai importantă grupare minoritară, circa 250 000 locuitori la sfârșitul secolului XIX. Nu era vorba doar de un element cantitativ, ci de rolul populației evreiești în viața economică a țării angajată, chiar, dacă timid, pe calea capitalismului, a comerțului liber, a apariției sistemului financiar-bancar. Concomitent se afirma tot mai amplu intelectualitatea evreiască - în medicină, în domeniul juridic, al ingineriei, al artelor și literaturii, în învățământ și în activitatea științifică. Această „conurență”, stimulativă pentru evoluția ansamblului colectivității românești, recunoscută și încurajată de spiritele luminate, interesate în aportul pozitiv al oricărui membru al societății, a avut însă și un aspect negativ – a alimentat antisemitismul latent sau activ al unor cercuri politice și intelectuale care, în fapt, se opuneau – sub lozinca apărării intereselor naționale – progresului multiplu al României. Desigur, acest curent a avut și ecouri, uneori violente, în unele straturi ale populației. Conotația internă a fost stimulată și de un factor internațional – prevederile Tratatului de pace de la Berlin din anul 1878. Acesta stabilea, în articolul 7, „emanciparea israeliților” din Principatele Române, necesitate istorică recunoscută încă de Proclamația de la Izlaz, dar a rămas doar un deziderat.

Nu-mi propun să intru în toate detaliile dezbatelor parlamentare, ale disputelor dintre partidele politice, ale polemicilor din paginile unor publicații sau privitoare la pozițiile unor personalități ale vieții sociale, ce mergeau de la extremismul antisemit la justificarea cerinței legitime de emancipare civică și politică a minorităților, expresie a democrației existente în țările occidentale, inclusiv în imperiul Austro-Ungar.

Cert este că măsuri democratice, liberale s-au intersectat, pe diferite planuri, cu controversese în jurul chestiunii evreiești, ocupând un loc

important în gândirea politică, în incipienta economie politică, în filosofie, în politologie, în literatură, în arta teatrală etc.

În pofida dificultăților, s-au afirmat și au dobândit recunoașterea atât a unor exponenți ai opiniei publice, cât și a autorităților, a monarhiei, numeroase personalități ca: Moises Gaster, Lazăr Șăineanu, H. Tiktin, David Emmanuel, Leon Edeleanu, Ronetti Roman și mulți alții.

După cum au intrat în scenă și protagoniști ai antisemitismului ca: A. C. Cuza, Nicolae Iorga, N. Paulescu ș.a., căroră le-au dat o replică figuri proeminente ale vieții politice și științifice din acei ani: Titu Maiorescu, George Panu, Petre Carp, Paul Bujor, C. I. Arion, Mihail Sadoveanu, Gala Galaction.

Tabloul este în mod vădit sumar, dar încearcă să explice de ce, acum 100 de ani în a doua jumătate a anului 1900 – un tânăr ce avea să devină o figură emblematică a gândirii românești și viitor președinte al Academiei Române, Constantin Rădulescu Motru a hotărât ca revista „*Noua Revistă Română*” apărută în acel an să inițieze o dezbatere cu privire la «*CESTIUNEA ISRAELITĂ*» pentru a cunoaște punctul de vedere al opiniei publice europene și românești asupra controverselor privind drepturile juridice ale acestui segment al populației din România.

Călăuzit de un remarcabil spirit de obiectivitate, directorul noii publicații a făcut loc în paginile ei unor păreri foarte diverse pe tema drepturilor politice ale evreilor pământeni. În care scop el s-a adresat unor personalități europene foarte diferite, de la Emile Zola, apărătorul ofițerului franco-evreu Dreyfus, la Houston Stewart Chamberlain, unul din teoreticienii rasismului, teză însușită ulterior de nazism, ca și lui Theodor Mommsen, marele istoric și arheolog german, unor oameni politici ca Georges Clemenceau, Theodor G. Masaryk, Luigi Luzzati, filozofi ca Ernest Mach, Max Nordau, gânditor evreu, Achille Loria și altele personalități. Au participat la dezbateri și reprezentanți ai opiniei publice din România. În scrisoarea adresată celor invitați, Motru preciza: „*Chestiunea israelită este la ordinea zilei în România. Împrejurările sunt la noi astfel, încât mulți hănuiesc o schimbare de legislațiune față de populațiunea israelită, care până acum a fost exclusă de la drepturile politice și de la dreptul de a dobândi proprietatea rurală.*

Dacă pentru asemenea schimbare s-ar asculta numai rațiunea! D-voastră șiți însă bine cât de greu este a proceda cu prevedere la un popor tânăr și fără conștiința unor adânci tradițiuni.

Adevărații patrioți români se silesc din toate puterile lor să obțină o soluțiune conformă cu interesele țării și în același timp umanitară pentru o rasă străină.

În vederea unei atari soluțiuni, «Noua revistă română», în afară de propriile sale forțe, face apel la concursul tuturor gânditorilor recunoscuți ai Europei.

D-le, dată fiind autoritatea numelui ce purtați, suntem convinși că opinia d-voastră cunoscută în România, va contribui cu mult la obținerea soluțiunii dorite.

Europa întreagă s-a obișnuit a vedea spiritul vostru preocupat de chestiunile mari ale zilei; iată pentru ce și îndrăznim a face apel la opiniunea d-voastră”. Urmează întrebarea:

„Ați consilia pe Români să acorde evreilor o egalitate completă de drepturi civile și politice?”¹.

În mod semnificativ, deși poate neintenționat, primul răspuns publicat a fost cel al binecunoscutului romancier Emile Zola, autorul celebrului pamflet „J'accuse”, în care a criticat vehement un act nedrept al justiției franceze împotriva unui ofițer evreu.

Ce a declarat acesta redacției:

„Domnule, din nenorocire sunt prea necunoscător în chestiunile politice și sociale așa precum se pun în România. Dar fiindcă mă întrebați dacă aș consilia pe români să acorde o egalitate deplină de drepturi politice și civile evreilor (subliniat în text – n.n.) răspund fără a ezita: Da. Sunt pentru cea mai întinsă egalitate și pentru cea mai mare solidaritate între toate popoarele pământului”².

Th. Mommsen, după o rezervă similară cu a lui Zola asupra cunoașterii situației specifice din România, a răspuns: *„În general, după părerea mea, e nedrept a lega drepturile politice de credință și mai nedrept însă de a face să depindă judecata asupra moralității de naționalitate.*

Sunt canalii pretutindenea printre creștini ca și printre evrei; până acum statistica nu a hotărât încă proporțiunea relativă a acestor canalii.

Sigur este că o clasă de paria, fie prin credință, fie prin naționalitate este un flagel imens pentru întreaga țară și că e mai bine a suferi răul mai mic ce poate rezulta din amestec decât a îndura acest război civil”³.

Marele om politic francez Georges Clemenceau, fost prim ministru între anii 1907-1909 și în perioada elaborării tratatelor de pace de după primul război mondial, când s-a implicat intens în disputa privind situația

¹ Noua Revistă Română nr. 17, 15 aug. 1900, vol. 2, p. 127.

² Ibidem.

³ op. cit. nr. 17, sept. 1900, p. 163.

juridică a evreilor din România, a răspuns solicitării „N.R.R.”, deși se afla, la 22 aug. 1900, în tratament la Carlsbad (Karlovy-Vary) - scriind redacției:

„Mă grăbesc a răspunde pe scurt la întrebarea pe care binevoși a mi-o pune. Știu că guvernul român persecută în acest moment pe evrei. Nu cred ca poporul român să aprobe guvernul. Până când nu voi fi dezmințit chiar de națiunea d-voastră, nu voi admite că spiritul românesc pornește în mod conștient pe calea asupririi în care autocrația rusească i-a luat înainte în mod așa de zgomotos (G. C. avea în vedere acțiunile pogromiste ce aveau loc în acea perioadă în imperiul rus – n.n.). În aceste timpuri de regresivitate atavică, alte națiuni, o știu, au dat o pildă rea. Acum ele sunt pe cale de a se reculege și a se răzgândi. Dintre exemplele care ne înconjoară, nu trebuie să alegem oare pe cele bune?

Cât privește acordarea egalității drepturilor civile tuturor cetățenilor fără distincțiune, nici nu înțeleg cum se mai poate discuta în această privință. Aceasta este astăzi prima condițiune a oricărei organizațiuni civilizate. Cât despre chestiunea drepturilor politice, principiul este tot așa de indiscutabil pentru mine. Dar cu privire la problema aplicațiunii totale sau parțiale, imediate sau progresive, ar trebui, pentru a putea vorbi în mod competent, să cunosc mai bine decât cunosc acum starea actuală a lucrurilor în România. Cel mai puțin ce se poate face, după părerea mea, este de a porni de acum spre această soluțiune și de a începe aplicațiunea ei fără întârziere. Aceasta o doresc din toată inima tinerei națiuni române, un om care n-are pentru dânsa decât sentimente de prietenie. Am pledat pentru românii din Transilvania. Acum pledez pentru românii din România, cerându-le de a se pune la locul de onoare printre popoarele de dreptate și de libertate”⁴.

Max Nordau, cunoscut pentru atitudinea sa ostilă față de orice fenomen dezumanizant, autorul celebrei lucrări „Minciuni convenționale”, a declarat la 11 septembrie 1900. „Ați avut bunăvoința de a mă întreba dacă aș sfătui pe români să acorde evreilor deplina egalitate a drepturilor civile și politice.

Ei bine, vă răspund fără șovăire: nu, nu v-aș sfătui s-o faceți, cel puțin pentru moment, și aceasta atât în interesul d-voastră, cât și în interesul fraților mei evrei.

Trebuie să facem bine deosebirea între drepturile civile și politice.

Evident că a refuza drepturile civile unor locuitori născuți în țară, având în țară toate interesele lor, împărțând toate bucuriile și

⁴ Ibidem

vicisitudinile țării, plătind toate impozitele, inclusiv pe cel de sânge, contribuind din toate puterile la prosperitatea țării, dându-i poeți iluștri și savanți eminenți, a refuza drepturile civile unui astfel de element al populației indigene, este pur și simplu – nu aleg cuvintele – o ignominie; este o barbarie care face rușine civilizațiunii d-voastre și care n-are seamăn în nici o altă țară din Europa, este o crimă de les-umanitate...

Cât despre drepturile politice, aceasta-i altă chestiune.

Acordându-le acum evreilor voștri, le-ați face un dar fatal.

Țara nu-i pregătită pentru acest act de justiție supremă. Pentru ca el să fie într-adevăr salutar ar trebui să fie înțeles și simțit ca o necesitate de către populația creștină, ar trebui ca antisemitismul agresiv să fi devenit specialitatea numai a unei minorități de agitatori și de imbecili, ar trebui ca românul să nu mai considere pe vecinul lui evreu ca pe un străin și un intrus, a cărui participare la viața lui națională, la administrația și justiția lui, la comandamentul trupelor sale, la guvernul lui să-i pară o ofensă de nesuferit. Cât timp această condițiune prealabilă nu este îndeplinită, emanciparea politică a evreilor este o închipuire și o primejdie... Antisemitismul ar deveni marea pârghie a politicii și ar dispensa partidele și guvernele de orice program, deoarece ar fi de ajuns aceasta să le atragă masele. Rezultatul final: pentru d-voastră: otrăvirea vieții politice, oprirea oricărei evoluțiuni serioase, o încurajare pentru agitațiunile cele mai josnice și cele mai criminale, educațiunea intensă a instinctelor cele mai rele ale poporului, falimentul progresului, al onestității în viața publică și deci în mod fatal și în viața privată: pentru evrei o situațiune ale cărei orori de prisos să le mai descriem.

Mă resum.

Să se dea fără întârziere evreilor drepturile civile, căci refuzându-le, puteți în adevăr face din evrei niște paria în România, dar faceți din români niște paria intelectuali și morali ai întregii omeniri.

Nu dați evreilor drepturile politice cât timp ura contra lor este încă destul de vie la d-voastră pentru ca niște șarlatani să poată nădăjdui a face o operațiune fructuoasă speculând acest sentiment popular. Așteptați pentru a-i emancipa ca poporul român să fi înțeles că niște oameni vicleni vor să-l robească și să-l despoaie ațâțându-l contra evreilor.

Iertați francnețea limbajului meu și primiți Domnule Director, expresiunea prea înaltei mele considerațiuni”⁵.

⁵ Ibidem, nr. 18, 5 sep. 1900, vol. 2, p. 207-208.

N-au fost omise nici păreri extremist-naționaliste, ca aceea a lui Karl Lueger, cunoscut antisemit, pe atunci primar al Vienei. Lapidar, acesta a declarat:

„Am onoarea să vă răspund la scrisoarea d-voastră că eu niciodată nu am să vă consiliesc să dați drepturi evreilor. Fiecare națiune rămâne stăpână pe pământul pe care îl locuiește”⁶.

Un amplu răspuns l-a dat Houston Stewart Chamberlain, la a cărui poziție rasistă ne-am referit în introducerea la aceste însemnări. Spațiul nu ne permite să-l reproducem în extenso.

„Mult stimată domnule Redactor! Cum ați băgat de seamă, scriu cu courrant de la plume. M-am întors tocmai acum dintr-o lungă absență și sunt silit să plec mâine iarăși! Îmi lipsește timpul de a revizui cele ce am a vă spune și de a corecta stilul. Totuși arzătoarea mea simpatie pentru patria d-voastră și temelia solidă – câștigată din studii serioase științifice – a convingerii mele cu privire la problema evreiască, îmi garantează că veți citi nu fără interes expunerile mele nesistematizate”.

...„A face aceasta ar însemna pentru România a se sinucide și băgați de seamă ca evreii să nu ajungă să domine opinia publică prin gazete și mințile și inimile prin stăpânirea școlii și a producțiunii de librărie...

Legi de protecțiune ar fi de dorit în această privință, dar mai însemnată este apărarea activă, spontană, în contra influenței evree, prin recunoașterea conștientă a primejdiei pe care o prezintă aceasta pentru țară. Nu doar că vreau să suspectez motivele evreului; n-o fac aceasta nici pe terenul cultural nici pe cel comercial; evreul are dreptul de a fi cum este; consecvența cu care ține la originalitatea lui este demnă de admirație și imitațiune; dar pentru interesul nostru și pentru caracterul nostru, înrăurirea lui culturală este o otravă distrugătoare.

Și încă ceva: dacă evreul se simte nenorocit în România, cum se spune mereu în ultimul timp, atunci fiți generoși și nu vă cruțați punga, pentru a-i ușura emigrarea... Ar trebui să plătiți un premiu evreilor pentru părăsirea României; ori cât de îngreunătoare ar fi această măsură pentru finanțele d-voastră ea va renta de o mie de ori mai mult”⁷.

În continuare H. S. Chamberlain și-a prezentat succint tezele sale rasiste pentru care spațiul restrâns al acestor însemnări nu ne oferă posibilitatea de a le reproduce.

⁶ Ibidem.

⁷ Op. cit nr. 19, 1 oct. 1900, vol. 2, pag. 241-245.

Citind aceste rânduri, putem înțelege de ce rasismul hitlerist l-a adoptat pe Chamberlain, ca și pe Gobineau, drept predecesori ai politicii sale asazine, căreia i-au căzut victimă 6 000 000 de evrei europeni.

Spiritele luminate ale epocii, printre care profesorul universitar italian Achille_Loria ocupa un loc de seamă, și-au afirmat, însă, fără rezerve pozițiile umaniste, democratice. Răspunzând anchetei inițiate de „N.R.R.”, Loria scria:

„Dacă aș fi moralist, v-aș spune că persecuțiunile contra evreilor, sau chiar și incapacitatea civilă și politică ce-i lovește încă în unele state, e o rușine a acestor națiuni care se zic creștine și care calcă într-un mod nerușinat cea dintâi și cea mai sublimă învățătură a lui Christ: Iubiți-vă unii pe alții.

Dar nu sunt decât economist și trebuie prin urmare să consider chestiunea dintr-un punct de vedere mai practic și mai mărginit. Totuși, nu mă plâng de aceasta, căci și din acest punct de vedere chestiunea nu poate fi rezolvată decât în sensul dreptății și umanității. Sfărâmând lanțurile juridice ale evreilor, statele nu fac decât să se scape de un factor de slăbiciune și de decădere, pentru a se îmbogăți în același timp cu un ferment regenerativ de înflorire și progres. Ele transformă pe niște nenorociți pe care legea îi făcea ignobili și pungăși, în niște muncitori cinstiți, părinți de familie respectabili, cetățeni onorați. Ele suprimă în sfârșit chestiunea semitică suprimând semitismul însuși, adică acele caractere particulare care disting într-un mod defavorabil pe evrei; căci aceste caractere, în care suficiența vulgară vede pecetea neștearsă a rasei, nu sunt altceva decât fructul blestemat al asupririi și sclaviei și dispar deodată în ziua dezrobirii.

Iată domnule, de ce cred că poporul român trebuie, fără întârziere, să egalizeze pe evrei cu ceilalți cetățeni în toate drepturile civile și politice. El nu datorește aceasta numai glorioaselor sale tradițiuni, faptelor mărețe de caré e plin trecutul său, dar și măririi sale economice, viitorului dezvoltării sale sociale. Căci această reformă, pe care echitatea și caritatea o reclamă, va da o impulsune de necrezut vieții economice și sociale a tânărului stat și-i va permite să ocupe în curând un loc distins în marea republică a națiunilor civilizate”⁸.

Cu înțelepciunea filosofului devenit om politic, T. G. Masaryk unul din promotorii egalității în drepturi a oricărui individ sau popor, devenit

⁸ Op. cit., vol. 19, oct. 1900, vol. 2, p. 249.

după primul război mondial președintele Cehoslovaciei, funcție pe care a deținut-o timp de 17 ani (1918-1935), a arătat:

„La întrebarea dacă trebuie să se acorde evreilor din România desăvârșita egalitate a drepturilor sociale și politice, răspund: da! O egalitate completă.

Se înțelege de la sine că oamenii de stat ai României trebuie să se aștepte ca liberarea evreilor să aibă și câteva efecte rele pe lângă cele bune”. Și după ce a anunțat, unele consecințe negative ale emancipării politice a evreilor, ca și a altor popoare, a afirmat:

„Acestea și alte cusururi sunt cu siguranță un rău mai mic față de răul de acum. Nu văd puțința de a evita aceste rele prin aceea că veți libera numai în parte pe evrei. Ce-i drept, îmi pot închipui că s-ar putea libera o clasă apăsată, cu bună intențiune, treptat, pregătind-o și educând-o, dar pentru aceasta trebuie mai multă răbdare și mai multă pedagogie politică de cât se poate presupune azi oamenilor de stat ai tuturor țărilor. De aceea în România nu va rămâne altceva de făcut decât aceea ce au făcut în împrejurări aproape identice alte state și popoare. De altfel ați introdus în România multe instituții moderne tot fără tranziție și de aceea ar trebui să mergeți consecvent pe drumul apucat al civilizării țării, poporului vostru și în ce privește emanciparea politică și socială a evreilor.

Libertatea evreilor o consider ce-i drept numai ca un pas pentru rezolvarea chestiei evree: trebuie să faceți și ceilalți pași care constau, după părerea mea, în a cultiva și instrui mai intens poporul d-voastră. Chestiunea evree este în același timp o chestie creștină. Cunosc obiecțiunile care se ridică pretutindenea în contra liberării evreilor; dar zic: un popor cult, muncitor și cumpătat n-are pentru ce să se teamă de evrei. Și fiindcă evreii, deja ca urmare a apăsării de până acum, au fost împinși în mod unilateral către activitatea economică și în special comercială, rolul educației populare române va fi de a răspândi în popor îndeosebi cunoștințe economice și o cultură economică, de a educa poporul neîncetat la cumpătare și activitate.

Apăsarea evreilor, aceasta ne-o învață și istoria țării d-voastră, n-a folosit la nimic, n-a rezolvat chestia evree, ba mai degrabă a agravat-o. De aceea experiența ne învață că antisemitismul curent este păgubitor popoarelor creștine.

Deoarece nu cunosc țara și oamenii, nu-mi voi permite propuneri speciale. De asemenea, n-aș vrea să apelez la umanitatea, iubirea de libertate și virtuțile sociale ale poporului d-voastră; mă mulțumesc să privesc chestia evree din punctul de vedere și de a o concepe în legătură cu

evoluția politică a poporului român. Generația mai în vârstă la d-voastră a crescut încă sub domnia turcească și poate deci studia în corpul și sufletul propriu, efectele și urmările sclaviei și ale libertății: abia desăvârșita liberare a evreilor va desăvârși opera de la 1878. După părerea mea, un popor care ține în robie 1/18 din locuitorii lui, este el însuși rob”⁹.

Reflecții semnificative puteau fi întâlnite și în răspunsul lui Luigi Luzzatti, profesor universitar italian¹⁰.

„Fiecare popor are evreii pe care-i merită, după cum are și guvernul pe care-l merită.

Evreii oglindesc în persecuțiile pe care le suferă, în legile restrictive care-i copleșesc, viciile și defectele națiunilor printre care trăiesc.

Oriunde au obținut egalitatea drepturilor civile și politice, consacrate prin obiceiuri sănătoase, s-au deprins să apere cu prețul sângelui patria care i-a asimilat propriilor ei fii”.

Adevărul acestor cuvinte au fost – se știe – confirmate cu deosebită forță de sacrificiile evreilor din timpul celor două războaie ale începutului de secol - n.n.

„Când legile opresc evreilor orice formă cinstită de activitate intelectuală și economică și nu pot fi nici cultivatori de pământ, nici industriași, nici medici, nici avocați, nici legislatori, sunt constrânși a se deda micului comerț care-i împinge la cămătărie. Liberându-i de aceste lanțuri, se vor îmbunătăți, căci nu există legi fatale de rasă și națiune.

Partidul român, care simte nevoia de a ușura condițiile mizerabile ale evreilor, de a reforma legile în favoarea lor, de a plăti această datorie către civilizație, este adevăratul moștenitor al ideii române.

Acela care scrie aceste câteva rânduri cu sângele inimii sale, e născut evreu; prin studii însă, prin înclinațiune sufletească, e de mulți ani ieșit din religia mozaică.

Mă reîntorc, însă, ori de câte ori mi se reproșează că sunt evreu, din cauza disprețului pe care-l am pentru orice formă de persecuție, din cauza cultului nestrămutat ce am pentru cugetarea liberă, din cauza voluptății sacrificiului și a apărării apăsătorilor.

Dacă aș trăi în România aș redeveni evreu”¹¹.

⁹ Ibidem nr. 19, 1 oct. 1900, vol. 2, p. 247-250.

¹⁰ Luzzatti a militat în anii primului război mondial și în perioada Conferinței pentru pace (1918-1920) pentru asigurarea drepturilor cetățenești evreilor români.

¹¹ Ibidem nr. 22, 15 nov. 1900, vol. 2, p. 282-283.

Desigur unele din opiniile participanților de peste hotare la această dezbateră, semnificativă pentru perioada inițială a democrației românești, pot suscita unele rezerve, chiar mențiuni critice, dar prin republicarea lor, vrem să reliefăm starea de spirit a unor oameni de cultură față de această problemă, care nici în zilele noastre, după atâtea experimente tragice, nu și-a pierdut acuitatea.

Redacția „N.R.R.” s-a adresat și unor exponenți ai opiniei publice românești, printre care Teodor Rosetti, E. Costinescu, Em. Porumbaru, Take Ionescu, G. Panu ș.a. pentru a le consemna pozițiile, în calitatea lor de cunoscători mai deaproape a realităților politice.

Teodor Rosetti, fost prim ministru, președinte al Înaltei Curți de Casație, director al Băncii Agricole a declarat, încercând să prezinte într-un mod convenabil elitei politice de atunci, relațiile dintre oficialități și evrei:

„Cunosc prea bine Moldova pentru a vă putea asigura că nu există persecuțiuni în contra evreilor. Criza din anul trecut a izbit deopotrivă pe evreu ca și pe creștin. Ne putem adeseori plânge de o administrațiune în contra străinilor, nu. Tindem, pe cât putem, să îndreptăm relele obiceiuri din administrație; dar ce voiți, statul nostru e prea tânăr ca să poată pretinde a trece de model. Rele se comit de altfel și aiurea. La noi, pot să adaug încă, regimul parlamentar face îndreptarea lor și mai anevoioasă. Ne-ar trebui un sistem de guvernământ mai autoritar. Evreii, de altminteri, nici ei nu sunt tocmai un element care să contribuie la înălțarea morală a populațiunii. Evreul caută mai totdeauna profitul material și mijloacele de care el se servă în cele mai dese cazuri sunt reprobabile. În lunga mea experiență am ajuns să mă conving că elementul românesc e mai cinstit în ramura comerțului decât elementul evreiesc”. Reluând vechi aserțiuni antisemite, Teodor Rosetti susținea: „Aveți să mergeți în Moldova, acolo unde aveți să vedeți raporturile dintre evrei și creștini. În multe orașe ale Moldovei, evreii au pe mâna lor tot; ei sunt asupritorii, de cele mai adese ori”.

În legătură cu violența practică de unele autorități față de evrei, care, în conformitate cu o seamă de legi, puteau fi expulzați și violențați el declara:

„Aceasta este numai o chestiune de administrațiune. Am recunoscut-o deja că nu avem o prea bună administrațiune. Dar și evreii ar trebui să arate mai multă bunăvoință pentru a merge pe calea progresului. Eu aștept foarte mult de la influența școlii. Evreii ar trebui să-și facă școli mai civilizate; să părăsească exclusivă lectură a Talmudului; să fie, cu un cuvânt, mai puțin habotnici. Să nu ne obiectați că n-au avut deloc ocaziune

ca să aibă școli bune. Pe alocuri posibilitatea s-a prezentat, dar n-a întâmpinat bunăvoință din partea lor...

Cred chiar că ar fi un profit pentru statul român, dacă s-ar putea atrage proletariatul evreu spre agricultură. O soluțiune, după mine, ar fi în această direcțiune, colonizarea unei părți a Dobrogei cu evrei. Statul ar putea concede acolo terenuri (negreșit cu plată), pe care evreii să le cultive în deplină liniște. Va fi o experiență interesantă din toate punctele de vedere. Apoi în Dobrogea evreii nu vor avea prilej să se plângă de persecuțiuni, căci ei se vor găsi în aceeași categorie cu bulgarii, turcii, tătarii, rușii, etc¹²”.

Emil Costinescu, pe atunci directorul Băncii Generale, mare antreprenor industrial și cunoscut om politic, devenit ulterior ministru, aprecia că „în cea mai mare parte a Moldovei populațiunea creștină conlocuiește în cea mai perfectă armonie cu evreii. Emigrările din anul acesta(1900-n.n.) nu au fost provenite din cauza lipsei. Evreii comit marea greșeală că nu vor să îmbrățișeze decât carierele ușoare, comerciale. Ei se dedau mai mult la camătă și la exploatare de cârciumi. Din tată în fiu ei se mențin în aceleași ramuri de activitate, ceea ce aduce o supraproducțiune. Criza din anii aceștia i-a lovit și pe dâșii cum a lovit pe întreaga populațiune creștină. Că nu au fost persecutați evreii, se învederează prin aceea că s-au întors fără nici o teamă. Când au plecat, nimeni nu s-a dat la acte de violență față de dâșii. Cunosoc cazuri, în Bârlad, mi se pare, unde creștinii s-au despărțit de emigranți cu lacrimi în ochi”. Referindu-se la abuzurile săvârșite împotriva unor locuitori evrei, el arăta:

„Acestea sunt abuzuri care ating deopotrivă pe evrei ca și pe creștini. Administrațiunea română nu e încă atât de disciplinată și cultă ca să aplice legile și regulamentele cu sfințenie. Abuzuri de acestea se comit în destul și contra românilor”. După care, abordând problema dobândirii de proprietăți agricole, Emil Costinescu afirma că „acordarea acestui drept depinde de art. 7 al Constituției și modificarea acestui articol nu este cu puțință în momentul de față. Nimeni nu oprește însă pe evrei să ia terenuri în arendă. Iată, eu unul, am mijlocit să se acorde terenuri în Dobrogea la vreo 50 familii de bavarezi goniți din Rusia; așa face același lucru și pentru evrei. Terenuri de dat în arendă se vor găsi cu înlesnire. O singură condițiune v-aș impune. În fiecare sat de coloni agricoli evrei să nu fie decât o cârciumă”¹³.

¹² Op. cit., nr. 21, 1 nov. 1900, vol. 2, p. 321-323.

¹³ Ibidem, 1 nov. 1900, p. 323-324.

Em. E. Porumbaru, fost ministru al lucrărilor publice, senator, a propus, încă din 1879 o soluțiune în „*chestiunea israelită*”; într-o broșură intitulată „*Tratatul de la Berlin și opera camerelor de revizuire*”. La solicitarea redacției, el a reiterat cele scrise în urmă cu două decenii:

„Soluțiunea care cred că ar fi cea mai conformă cu situațiunea și cu necesitățile țării noastre este de a se admite și la noi, după modelul Constituțiunii belgiene, două feluri de naturalizațiuni: naturalizațiunea ordinară, care să dea străinului drepturile civile și politice, de care se bucură românii, afară de acela de a alege și de a fi ales la Cameră și Senat, și naturalizațiunea cea mare, care singură să poată conferi unui străin aceste două ultime drepturi politice.

Odată admis principiul existenței a două naturalizațiuni cu efecte deosebite, va trebui neapărat ca și condițiunile pentru obținerea uneia sau alteia din ele să se deosebească între dânsule. Aici ideile pot să difere. Se poate susține, de exemplu, ca și naturalizațiunea cea mare să nu se acorde decât acelor străini care vor fi adus servicii eminente țării, pe când naturalizațiunea ordinară să se poată dobândi de orice străin care va fi îndeplinit condițiunile de stagiu și formalitățile prescrise de art. 8 și 9 din Codul civil. Se poate iarăși susține, și cu multă dreptate, ca chiar naturalizațiunea cea mare să nu aducă după sine imediata dobândire a drepturilor politice ce sunt legate de dânsa. Se poate stabili în această privință un stagiu, între cinci și zece ani, de la obținerea mării naturalizațiuni până la complecta asimilare a străinului cu cetățeanul de origină română. Astfel de minoritate sau de incapacitate politică este foarte necesară pentru garantarea adevăratelor noastre interese naționale.

Cu modul acesta, deși desființăm inegalitatea politică actualmente existentă, nu suntem însă expuși a da pe mâna străinilor puterea legiuitoare a națiunii, care este simbolul suprem și caracteristic al suveranității noastre naționale. Afară de aceasta, facem o parte largă și legitimă străinilor, care vor fi dobândit împământenirea ordinară sau împământenirea cea mică, după cum voim să o numim, în viața noastră comunală și județeană, unde ei vor avea atât dreptul de a fi alegători cât și pe acela de a fi aleși.

Este drept și raționabil ca să fie astfel. În comună și în județ, străinul naturalizat are același interes ca și indigenul, ca localitatea în mijlocul căreia trăiește să fie bine administrată. El ia parte egală cu naționalii la sarcini; trebuie ca și în privința drepturilor aceeași egalitate să fie admisă. El fiind, afară de aceasta, în contact zilnic și imediat cu concetățenii săi, are o răspundere mult mai eficace pentru faptele sale și se simte la fiecare pas îndemnat a fi în comunitate perpetuă de idei și de sentimente cu naționalii.

La culmea edificiului politic nu este însă tot astfel. Acolo sunt angajate interese de o ordine superioară. Însăși existența unei națiuni depinde deseori de un vot al reprezentanților săi legali. Afară de aceasta, contactul cu națiunea este aci mai rar și mai depărtat; răspunderea devine prin urmare și dânsa mai puțin reală sau mai puțin simțită prin marea distanță ce separă pe alegători de alesul lor. De aceea este bine ca aci străinii să fie admiși cu mai multă greutate, cu mai multe precauțiuni.

Cu sistemul acestor două naturalizațiuni s-ar putea fără pericol, chiar de la început, dacă s-ar crede de cuviință, ca un vot legislativ să acorde de o dată naturalizațiunea cea mică unui oarecare număr de israeliți dintre cei domiciliați în țară de una sau mai multe generațiuni. Ei ar dobândi prin aceasta dreptul de a cumpăra proprietăți, dreptul de a ocupa funcțiuni publice, dreptul de a lua parte ca alegători sau ca aleși în administrațiunea comunală cât și cea județeană, rămânând excluși numai de la Cameră și de la Senat, unde fie ca alegători, fie ca aleși, ei nu pot prezenta încă țării garanția unei sincere și complete identificări cu interesele noastre naționale.

Altminteri, fără această distincțiune între străinii naturalizați și cu sistemul nostru electoral, ne expunem fără nici o îndoială, la mari și serioase pericole. În viitorul apropiat nu se poate aduce o schimbare în situația legală israeliților.

Pentru mulți ani încă o asemenea perspectivă este exclusă. Ar fi de dorit ca în acest timp să se facă o statistică exactă de câți evrei avem în țară, născuți din părinți stabiliți de mai multe generațiuni la noi și câți sunt veniți în urmă, prin imigrație. Eu cred că după o asemenea lucrare statistică se poate întreprinde ceva serios pe cale legislativă¹⁴. De altfel, o soluție parțială în problema împământenirii a și fost adoptată între anii 1878-1918, când câteva sute de evrei au fost recunoscuți de forurile legislative ale României drept beneficiari ai unor drepturi civice.

În dezbateri a intervenit și rabinul Dr. M. Beck, care a dat o ripostă alegațiilor rasist-antisemite ale lui H. S. Chamberlain, invocând numeroase argumente teoretice, religioase și istorice. Vom reproduce un singur pasaj din amplul răspuns al prestigiosului intelectual evreu, care ni se pare semnificativ pentru unele poziții contemporane exprimate de oameni politici și publiciști care nu vedeau cu ochi buni unitatea statală și națională a României.

După ce a precizat: „Citind cu băgare de seamă consultațiunea d-lui H. S. Chamberlain privitoare la chestiunea israeliită din țară, reprodușă în nr. 19 (al „Noii Reviste Române”) am ajuns la convingerea că autorul nu a

¹⁴ Ibidem, nr. 21, 1 nov. 1900, vol. 2, p. 321-324.

fost călăuzit și inspirat de stimă și admirațiune pentru România, precum caută să ne încredințeze, ci pur și simplu de ură oarbă și pasională împotriva evreilor”. Iar după ce a demonstrat această afirmație, dr. Beck a relevat alte „erezii în consultațiunea d-lui Chamberlain”.

„Admiratorul poporului român zice - „dar deși Moldova și Muntenia sunt țări străvechi, totuși în România de astăzi ele sunt departe de a fi ajuns la o astfel de contopire rasială; împrejurările istorice au împiedicat formarea unei rase unitare, naționale. Aceasta trebuie să se schimbe, căci altfel nu veți ajunge niciodată o națiune mare și consolidată”.

„D. Chamberlain – a mai continuat apoi dr. M. Beck – nu numai că contestă românilor din Austro-Ungaria, Rusia și Turcia unitatea de rasă cu frații lor din Statul Român, dar și românilor din Moldova și Muntenia le cere să se contopească abia de acum înainte, ca să poată forma o rasă unitară și națională.

Ne mirăm că asemenea păreri greșite sunt profesate de d.Chamberlain care pretinde că a studiat trecutul țării; oare stima și admirațiunea îl călăuzesc când contestă României caracterul unui stat unitar și național? Aflu că d. Chamberlain trăiește în Bavaria. Prin religione, dialect, modul de a trăi și gândi, această parte a imperiului german se deosebește cu mult mai mult de Prusia decât Moldova de Muntenia și cu toate acestea Bavaria și Prusia fac parte integrantă dintr-un stat unitar și național. Uită d. Chamberlain cum s-a format Marea Britanie, patria D-Sale, din atâtea rase?”¹⁵.

Dezbaterea a continuat și în anul următor, dar spațiul restrâns nu ne permite să ne referim și la intervențiile ce au urmat, demonstrând ecoul avut în epocă de această temă. Constantin Rădulescu-Motru a luat, de altfel, și mai departe atitudine în diverse articole apărute în revista pe care o conducea împotriva naționalismului antisemit¹⁶. În memoriile sale din timpul celui de-al doilea război mondial, când antisemitismul a fost o componentă a politicii de stat, gânditorul român s-a delimitat hotărât de excesele politicii oficiale.

Prof. Ion ȘERBĂNESCU

¹⁵ Ibidem, nr. 23, 1 dec. 1900, vol. 2, p. 404.

¹⁶ Vezi vol. „Mărturii «Chestiunea evreiască»”. Antologie și introducere de Dumitru Hîncu, Editura Hasefer, 1996, pag. 101-104.

Zilele europene ale moștenirii culturale iudaice

București, 3-5 septembrie 2000

Alegerea Capitalei României (pe lângă orașe din alte 15 țări) pentru desfășurarea Zilelor europene ale moștenirii culturale iudaice a însemnat o recunoaștere a moștenirii culturale evreo-române, pe de o parte, a integrării acesteia în cultura iudaică și general europeană, pe de alta. Ca atare, evreii din România, cultura lor – în specificitatea ei, dar și în interrelația stabilită de veacuri, prin aculturație, cu spiritualitatea și realitatea țării pot deveni o punte de comunicare interculturală atât „înăuntru”, cât și „în afară”. Căci oamenii de cultură evrei se află cuprinși în toate formele de expresie ale culturii românești și nu de puține ori au existat și sunt savanți, artiști, prelați ș.a. români interesați de specificitatea culturii ebraice, idiș, ladino-laice sau/și religioase.

Date fiind toate aceste interacțiuni – de oameni, fapte și valori – problematica moștenirii culturale evreo-române nu poate fi abordată unilateral, oricât am fi de acord că specificitatea ei rezidă, după cum se pretinde adeseori, în mișcarea religioasă de nuanță hasidică, în valorile sionismului și ale mișcării naționale sau în tradițiile teatrului și culturii idiș ori ebraice.

Căci dacă am ancora-o doar în fenomene ca acelea de mai sus, ne-ar fi greu să înțelegem *dacă* și *în ce măsură* cele întâmplate în zilele de 3-5 septembrie curent, la București, reprezentau, în adevăr, o moștenire culturală iudaică sau un conținut cu totul „diluât” al acesteia. Tocmai pentru a preîntâmpina obiecții posibile de acest fel, una din manifestările „Zilelor europene” a constatat într-o amplă dezbateră (workshop) asupra „dublei calități”, în plan existențial și spiritual, a evreimii române, legate de tradiție pe de o parte, de cultura română și europeană de altă parte. Această *poziție* a fost implicită, ca suport teoretic pentru tot ce s-a întreprins, practic, sub genericul de moștenire culturală iudaică în România: de la ampla expoziție, deschisă în foaierele Sălii de concerte a Radiodifuziunii Române (în fapt, cele patru expoziții: „150 de ani de publicistică evreo-română” – cu trimitere la cele 500 de gazete în limbile română, idiș ebraică, ladino, bilingve, în germană, franceză ș.a., apărute în acest răstimp; „Biblioteca autorilor evrei” – cartea literară, artistică, științifică și religioasă, peste 500 autori și 1500 de titluri, cu precădere „profană”; „125 de ani de teatru evreiesc”, evocând trupe, actori, piese, spectacole evreiești, românești etc.). O triplă prezență de artă plastică a alăturat exponatele unor *pictori în viață de origine evreiască* de lucrările unor

caricaturiști evrei precum și de o *Retrospectivă Tia Peltz* mai ancorată în universul plastic al „uliței evreiești”). Deschiderii oficiale a expozițiilor, însoțită de o prezentare-pledoarie pentru concepția construirii unei atari „moșteniri iudaice”, făcută de Dorel Dorian, i-a urmat un concert simfonic „premieră absolută” – intitulat *Mari compozitori evrei ai secolului XX* (P. Dukás, L. Feldman, A. Vieru, G. Mahler, L. Bernstein), cu o solistă și un dirijor evreo-român. O actriță care duce azi faima artei actoricești din România – am numit-o pe Maia Morgenstern – a interpretat la sala de teatru a Palatului Cotroceni „Astă seară Lola Blau” – one woman show, spectacol al Teatrului Evreiesc de Stat, în idiș.

În același Palat prezidențial a avut loc vernisarea unei importante expoziții de pictură cu lucrări ale celor mai valoroși plasticieni evrei din ultimul secol și jumătate (de la Rosenthal și Iscovescu, până la plasticieni ca Iancu, Maxy, Rubin, Arnold, Segall ș.a., bine cotați pe piața europeană de azi a artelor frumoase. Câteva tablouri cu tematică evreiască au întregit această moștenire culturală „evreo-română”. La vernisajul acestei expoziții a participat și președintele României, dl. Emil Constantinescu, sub al cărui înalt patronaj s-au desfășurat, de altfel, „Zilele europene ale moștenirii culturale iudaice” de la București. Acțiunea a fost patronată, de asemeni, de președintele F.C.E.R. și al Forumului B`nei B`rith „Dr. Moses Rosen”, acad. prof. Nicolae Cajal, și de Comitetul Executiv al „B`nei B`rith Europe”, prin președinta Comisiei pentru Europa Centrală și de Est, doamna Erika van Gelder.

Deschiderea oficială a manifestărilor a avut loc la Sinagoga Mare, unul dintre cele mai importante monumente ale patrimoniului iudaic, în incinta căruia se află și o impresionantă expoziție de fotografii și documente, intitulată „Martiriul evreilor din România”.

La această „Deschidere”, sutele de evrei care au participat, ca și oficialitățile prezente, cuprinse de atmosfera iudaică a cuvântărilor prezentate, ca și de cadrul sacral al incintei înălțătorului lăcaș, au resimțit că evreo-românimea mai constituie încă o realitate sensibilă, iar cultura iudaică trăiește.

Aceste sentimente și trăirea bucuriei de a participa la o manifestare iudaică s-au adâncit la vizitarea, în continuare, a „nou-vechiului” *Muzeu de istorie a evreilor din România „Dr. Moses Rosen”*, refăcut, completat și modernizat tocmai pentru acest prilej festiv – Zilele europene ale moștenirii culturale iudaice.

Cei care au trudit zile și nopți la refacerea muzeului – pentru ca el să aibă un aspect *modern*, oglinzind totodată, pregnant și decisiv, existența, cultura și spiritualitatea evreo-română – au fost tot timpul conștienți de faptul că un așezământ iudaic pentru a fi nou, trebuie înainte de orice să fie vechi – să amintească trecutul mozaic, comunitar, național ș.a. în aceeași măsură cu devenirea evreo-românimii moderne, emancipată, aculturalizată și trecută prin toate formele înnoirii.

Nou-vechiul Muzeu de istorie a evreilor din România „Şef Rabin dr. Moses Rosen”

La 15 ianuarie 1978 a fost inaugurat muzeul inițial intitulat „al obștii evreilor din România”. Era o iarnă cu vreme geroasă și o țară cu vremuri aprige – totalitarismul ceaușist începuse să funcționeze ca un mecanism de ceas cu arcul mult prea încordat și roțile învârtindu-i-se bezmetic. Mercurialul ideologic stabilea curent prețul în sancțiuni administrative, politice etc. pentru orice inițiativă ce se abătea de la linia partidului. Or, această „linie”, defel dreaptă, indica, în sistemul arhidezvoltat de cenzură, în vigoare, ca despre naționalitățile conlocuitoare (mai ales cele din categoria „și altele”, în care erau cuprinși și evreii) să se vorbească cât mai puțin sau chiar deloc: nici de bine dar, ce-i drept, nici de rău. Motto-ul „nimeni să nu îndrăznească să susțină neadevărul, nimeni să nu îndrăznească să tăinuiască adevărul”, călăuzitor pentru o atitudine istorică obiectivă, era, astfel, ciuntit cel puțin într-unul din componentele sale.

A existat, însă, o personalitate evreiască de primă mărime a acelor vremuri care și-a propus să rupă tăcerea oficială și oficioasă din epocă în legătură cu evreimea locală: este vorba de dr. Moses Rosen, fost Şef Rabin al României între 1948 și 1994 și conducător al Federației Comunităților Evreiești din România între 1964-1994. Din inițiativa sa fusese înființată, încă din 1956, o publicație numită „Revista Cultului Mozaic”, iar din 1977 un discret Centru de documentare asupra istoriei evreilor din România, menite, alături de întreaga activitate culturală comunitară iudaică, să contracareze un crescând trend de desiudaizare și deconfesionalizare a unei evreimi sortite, în măsura în care nu părăsea (prin emigrare, Alia) aceste meleaguri, dispariției ca etnie: dacă nu prin re/asimilare, omogenizare etc., cel puțin *in mente*, adică sub raportul conștiinței și percepției publice-propagandistice. De aici și tabu-ul dorit și insinuat de regimul trecut în legătură cu evreii: se considera că dacă nu se va mai vorbi despre evrei, nici că ei vor mai fi.

În contextul dat, înființarea muzeului în 1978 – an semnificativ pentru recrudescența naționalismului comunist al regimului ceaușist – nu în întregime văduvit și de unele nuanțe antisemite indica un anume curaj civic din partea celui care l-a inițiat și o anume „derută politicianistă” din partea celor care l-au tolerat. Căci, chiar dacă acest nou muzeu nu se afla la vedere, ci în incinta unei sinagogi dezafectate (Templul Unirea Sfântă, numit cândva „al croitorilor” și aflat pe o stradă lăaturalnică, Mămulari, dintr-un colț al Văcăreștilor, merit unei totale demolări – înfăptuită chiar în anii următori – el nu a fost „trecut cu vederea” nici de localnici, nici, mai ales, de străini. Or, stăpânirea de atunci ferea atât autohtonii, dar cu precădere „străinii”, să afle că aici în România – unde evreii au constituit, în Vechiul Regat, a doua etnie a țării, iar apoi, în România Mare, a patra naționalitate (cu un efectiv de circa 800 mii de suflete care și-au adus o contribuție greu de neglijat la edificarea civilizației și culturii locale), pentru ca, mai apoi, în anii fascismului, să fie prizoniți și *decimați* cam jumătate din ei, iar în cei ai comunismului să fie declassată social (majoritatea celor care au optat pentru emigrare, peste 90%) – evreii *mai constituiau o entitate etnică*. Deși toate cele de mai sus, în speță istoria trecută și prezentă a evreilor din România putea fi ținută doar ca un secret „à la Pollichinelle”, totuși, propaganda oficială nu privea cu ochi buni exhibarea acesteia într-un muzeu cu vitrine și panouri cuprinzând obiecte, documente și mărturii despre prezența și creativitatea evreiască în toate articulațiile sociale și ale culturii românești: o istorie unitară, deci, dublată, însă, și de una „paralelă”, constituită de întreaga viață cultural-iudaică ce a conturat, în timp, acea originalitate evreo-română exprimată atât prin fapte de spiritualitate specifice – hasidism, sionism, teatru idiș, de pildă - cât și prin acele contribuții evreiești la cultura și viața românească. Și, bineînțeles, acele ireductibile autohtonii, rezultate din aculturație, din interferențele evreo-române, pertinent reflectate în muzeu.

Muzeul obștilor evreilor din România se arăta, astfel, pregnant, relevant și concludiv pentru necesitatea unei atitudini constructive față de o naționalitate ca aceea evreiască ce, de-a lungul istoriei sale „românești”, dovedise că specificitatea ei socială, culturală, spirituală, nu numai că nu dăuna țării, ci o dinamiza. Că, deci, atitudinea de „tăcere” a P.C.R. cu privire la evrei la naționalități în general, nu putea vădi valențe... euristice! În acest sens, muzeul releva, în raport cu stăpânirea, o anumită atitudine polemică, poate chiar contestatară. Era însă „polemic” și în raport cu o anume mentalitate, mai generală, conform căreia evreii locali „generau elemente dizolvante de civilizație și cultură”. Muzeul era, de asemenea,

polemic și chiar critic cu înșiși acei evrei asimilați sau/și „internaționaliști” care subestimau forțele și creativitatea iudaică locală, fie din necunoașterea propriei istorii a „tribului” evreo-român local, a rolului etniei lor în istoria României pe de o parte, în cel al istoriei universale a evreilor, în speță cei „răsăriteni”, pe de altă parte.

*

* *

Un periplu imaginar prin Muzeul de istorie a evreilor din România „Șef Rabin dr. Moses Rosen” – aflat în incinta cu parter și două nivele a sinagogii (Templu) Unirea Sfântă, fostă Sinagoga Mare a croitorilor, ridicată acum un secol și jumătate, reclădită, în primul deceniu al sec. XX și amenajată pentru expoziția permanentă deschisă în 1978 iar, recent, pentru cea deschisă acum – evidențiază funcția instructivă și cultural-educativă, pe lângă cea de conservare a valorilor trecutului și, de ce nu, ale prezentului, ce revin acestui lăcaș.

Dar înainte de a trece în revistă muzeul de astăzi n-ar fi, poate, superfluu să mai zăbovim puțin cu pietate asupra celor care l-au conceput prima oară. Să depănăm, dar, câteva amintiri în legătură cu „istoria” proiectului de prezentare „imagistică” a istoriei evreilor din România dând cuvântul însuși primului director al Muzeului – publicistul, astăzi nonagenar, Marius Mircu, autor a numeroase lucrări despre evreii din România. Spicuim din amintirile sale: „Primul muzeu al obștii evreilor din România, după însăși spusa dr. Rosen, a fost proiectat de soții Mircu și de soții Manea”. Tot potrivit amintirilor lui Marius Mircu: „Soții Manea nu ar fi putut amenaja muzeul fără mine, întrucât eu cunoșteam istoria evreilor din România, cunoșteam și materialul adunat în timp de secția de documentare; dar nici eu fără ajutorul celor doi artiști nu aș fi reușit singur să realizez un adevărat muzeu, ci cel mult un... hambar supraaglomerat”.

Într-adevăr, pentru orice muzeu sau expoziție concepute modern, problema selecției, a ierarhizării (probleme și aspecte) materialului adunat în timp, poate pentru alte scopuri – în acest caz dictate de necesități ale publicației numită „Revista Culturii Mozaic” – se cuvine soluționată printr-o grijă deosebită pentru distribuirea exponatelor în funcție de caracteristicile spațiului, precum și de propriile caracteristici (dimensiune, culoare ș.a.m.d.) ale exponatelor. Căci impresia generală (de îmbăcsit sau aerat, de structurat ori haotic, estetic sau arid), ca și forța de persuasiune și de emoționare a unui muzeu sunt în funcție atât de conținut, de logica și sistematica „grupărilor” și „ansamblului”, cât și de... sugestivitatea lor plastică.

Muzeul de istorie a evreilor din România – căruia i s-a dat și numele de „Șef Rabin dr. Moses Rosen” în memoria celui care l-a ctitorit – cuprindea, în general, izvoare documentare privind: existența evreilor în Dacia Romană; contactele dintre evrei și locuitorii meleagurilor carpatodunărene de-a lungul unei lungi și „întunecate” – ca izvoare – medievalități; prezențe evreiești în Moldova și Țara Românească, dar și în Transilvania, în secolele XVI-XVII; așezarea evreilor și formarea structurii lor socio-etnice și „demografice” până la finele sec. XIX; curente sociale și culturale din sânul etniei până la primul război mondial etc. După recenta sa reorganizare, firul acestei tematici a fost respectat și continuat, insistându-se asupra importanței unor momente și etape care, din rațiuni lesne de înțeles, inițial au fost mai puțin acoperite documentar-muzeistic.

În forma sa restructurată – ca, de altfel și în cea anterioară – se reflectă concepția istoriografică asupra istoriei evreilor din România forțată încă în lucrările unor predecesori ca Psantir, Barasch, frații Schwarzfild (Elias, Wilhelm și, mai ales, Moses), Kaufman, Brociner J.B., Stern, Niemirower, Halevy ș.a. Pentru perioada interbelică și aceea a Holocaustului sunt avute în vedere abordări mai recente, întemeiate pe documente oficiale, ca și pe lucrări publicistice ocazionate de evenimente. Perioada de după cel de-al doilea război mondial structurează exponatele pe domenii: arte, litere, știință, teatru ș.a.m.d.

Evidențierea unor capitole, ca acela al importanței evreilor în dinamica economiei capitaliste a țării, în afirmarea sionismului de după 1918, în vechiul muzeu insuficientă, au căpătat în forma sa actuală extensiunea cuvenită.

Anilor `40-`44, respectiv memorialul prigoanei și Holocaustului, le este rezervat un spațiu expozițional simbolic, realizat într-o incintă specială.

Vizitatorul neavizat al celor înfățișate în „incinta Holocaustului” din muzeu i s-ar putea părea, poate, surprinzătoare absența materialului vizual, a panourilor cu imagini, a documentelor. Toate acestea se găsesc, însă, din abundență într-o expoziție specială aflată în Sinagoga Mare din vecinătatea acestui muzeu.

După cum îi arată și denumirea, *Muzeul de istorie a evreilor din România* schițează, în dimensiuni esențiale, tocmai această istorie. Parterul frumoasei incinte o reflectă sub următoarele aspecte:

A. Peretele din dreapta intrării principale. Sunt evidențiate principalele etape din istoria evreilor de pe teritoriul românesc. Urmează ilustrarea **primei teme, antichitatea**, prin: imagini din Iudeea antică (tablou înrămat); basorelieful de pe Arcul de Triumf al împăratului Titus, înfățișând

izgonirea evreilor din Iudeea (panou pe perete), mărturii arheologice ale prezențelor iudaice în Dacia Romană (vitrină înaltă); extrase din *Jurnalul* de călătorii al lui Benjamin de Tudela în legătură cu relațiile iudeilor cu valahii din sudul Dunării (vitrină orizontală).

Pe peretele longitudinal din dreapta intrării principale, un citat din B.P. Hașdeu despre iudeii din Dacia antică și despre Benjamin de Tudela (panou pe perete) relevă poziția, în materie, a unui mare cărturar român.

Tema a II-a, *Evul Mediu*, este reprezentată printr-o hartă a Țărilor Române cu așezările evreiești din secolele XIV-XVIII (panou); documente, fotografii, cărți de epocă (patru vitrine).

Tema a III-a, *Secolul XIX*, relevă aportul evreilor la viața economică a societății românești. Este ilustrată prin însemne de bresle meșteșugărești, stampile și steaguri (panou), documente și grafice privind dinamica structurii profesionale pe provincii istorice și unele localități; acte de meseriași și negustori; contracte de impopulare a unor târgușoare; cărți din epocă (patru vitrine).

Tema a IV-a. *Secolul XIX*. Statutul juridic al evreilor; locul lor în Revoluția de la 1848; evreii și Unirea Principatelor.

Tema a V-a. *Secolul XIX*. Constituția din 1866 cu articolul 7 și începutul luptei pentru emancipare; harta Bucureștiului în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (sunt marcate străzile locuite de evrei și construcțiile evreiești importante); statistici privind evreii în Principatele Unite; personalități politice românești pro și contra faimosului articol 7, care nu îngăduia încetățenirea evreilor; documente privind începutul luptei pentru emanciparea civico-politică (două vitrine).

Tema a VI-a. *Secolul XIX. Viața cultural-spirituală și luminismul evreiesc*. Documente și fotografii despre prima școală, primul ziar, Templul Coral, cărți religioase tipărite în România; portrete: I. Barasch, L. Malbim, frații Schwarzfeld ș.a.

Tema a VII-a. *Secolul XIX. Evreii în Războiul de Independență*; Congresul de la Berlin; noul art. 7 în Constituția modificată.

Tema a VIII-a. *Sfârșitul sec. XIX – începutul sec. XX*. Participarea evreilor la încoronarea regelui Carol I; emigrarea „pedeștrilor”, recensămintele din 1899 și 1912, evreii în viața economică; societăți filantropice și culturale, începuturile sionismului, înființarea și activitatea Uniunii Evreilor Pământeni (cinci panouri pe sticlă prinse de balustrada centrală).

Tema a IX-a. *Secolul XX. Evreii în Războiul de Reîntregire a României moderne, 1916-1919* (două panouri pe sticlă).

B. Peretele longitudinal din stânga intrării principale.

Tema a X-a. Secolul XX. Făurirea României Mari. Adunarea de la Alba Iulia și documente privind adeziunea evreilor la realizarea României Mari, întregite; documente și fotografii privind evenimente interne și internaționale (1919-1922); Constituția din 1923, încetățenirea evreilor (două vitrine).

Tema a XI-a. Evreii în viața publică a societății românești. Hartă și grafice ilustrând numărul evreilor pe provincii istorice și localități (panouri); documente și fotografii privind Congresul de constituire și activitatea Uniunii Evreilor Români, a Partidului Evreiesc și a altor organizații politice ale etniei; participarea la alegeri și activitatea parlamentară – 1920-1937. Portrete de conducători ai vieții evreiești (patru vitrine).

Tema a XII-a. Secolul XX. Evreii în viața social-economică a societății românești: statistici, 1920-1938, privind structura socio-profesională (panou); documente și fotografii despre contribuția evreilor la consolidarea economică a societății românești (patru vitrine).

Tema a XIII-a. Secolul XX. Rețeaua instituțională cultural-comunitară. Mișcarea sionistă. Tabel cu indicarea principalelor instituții cultural-comunitare (panou); documente și fotografii despre viața cultural-comunitară: portrete de personalități rabinice (două vitrine).

Tema a XIV-a. Secolul XX. Abrogarea drepturilor constituționale, 1938-1940. Luări de poziții împotriva antisemitismului, 1920-1940 (vitrină în ancadramentul ușii).

Toate panourile și vitrinele tematice se intercalează cu piese de mobilier cultural (pupitre) în dreptul cărora, pe perete, se află portrete de fruntași ai societății românești și evreiești din epocile respective.

*

* * *

Toate cele de mai sus reunesc, așadar, expozate privind: mărturiile ale prezenței iudaice în Dacia Romană (fotocopia unei diplome militare de veteran, monede de epocă, inscripții etc.); mărturiile indirecte ale lui Benjamin de Tudela, sec. XII (o ediție din 1734 a lucrării acestuia, tradusă în franceză); documente (în copie) sec. XVI-XVIII emise de domnitori români sau autorități otomane; firme și cronici atestând legături comerciale între evrei și autohtoni.

Pentru viața comunitară din sec. XVIII, relevantă este instituția hahambășiei, ilustrată într-un hrisov domnesc din 1777, precum și prin arborele genealogic al hahambășei Marco. Urmează o seamă de machete și fotografii de sinagogi vechi din toate cele trei țări carpato-dunărene în care

s-au așezat și au devenit stabili evreii. Printre ele, macheta „Sinagogii de lemn”, veche de 500 de ani, din Piatra Neamț și a sinagogii-cetate din Iași, menționată de cronicari ca existând în 1736.

Viața comunitar-culturală din sec. XIX-XX este înfățișată și în vitrine aflate la nivelele 2 și 3 ale muzeului.

La parter devenirea evreilor pe aceste meleaguri mai este punctată prin hrisoave ale domnitorilor (Mavrocordat, Suțu ș.a.) atestând relații comerciale, instituționale (școli, spitale ș.a.) evreo-române. Un număr de exponate (inclusiv tridimensionale: piese tombale de lemn ș.a.) trimit la cimitire evreiești dintre cele mai vechi. Două panouri mari sunt dedicate participării evreilor la Războaiele de Independență și de Reîntregire a țării.

Economia. Pentru întretărirea secolelor XVIII cu XIX semnificative sunt exponatele referitoare la crearea a 50 de târgușoare în care meșteșugarii și comercianții evrei au jucat un rol de frunte. De altfel, pe întreg parcursul sec. XIX și mai apoi, evreii au jucat un rol economic de seamă în Principate. Aspectul socio-economic este evocat prin: prezentarea de statute de asociații meșteșugărești; drapelul de bresle etc.; ustensilele artistice ș.a. Un număr important de vitrine reflectă activitatea bancară, industrială și comercială în care s-au remarcat evreii de seamă ca: bancherul Hilel Manoah, Leon Manoah – unul din cei mai vechi toptangii de manufactură din Muntenia; Solomon Halfon, creatorul „Băncii Halfon”, în 1829; Michel Daniel, zaraf încă dinaintea de 1815 și creatorul băncii „Michel Daniel și fiul”; Marmorosch și Blank, creatorii vestitei bănci „Marmorosch-Blank et Co”, una dintre cele mai mari și mai longevive (1848-1933). Câteva vitrine exemplifică contribuția evreilor la dezvoltarea industriei mecanizate, ca și a altor branșe economice.

Tema: evreii în agricultura românească reține atenția într-o vitrină anume.

Din cele arătate până aici, considerăm să rezulte că muzeul este, deopotrivă, de istorie socială, economică, comunitară ș.a. Dar, în primul rând, de istorie culturală și de prezentare a aculturației.

Literatura. Începând cu a XX-a vitrină intrăm în vastul domeniu consacrat evreilor din literatura română și al celor care au scris cu precădere în limba țării. Șirul lor începe cu Cilibi Moise, calificat drept „Esop evreo-român”, și cu Ronetti-Roman, autorul lui *Manasse* (piesă de referință în dramaturgia română și, de ce nu, evreo-română) și continuă cu unii dintre cei mai cunoscuți prozatori, poeți, critici etc., din generații diferite: B. Nemțeanu, Steuerman-Rodion, Al. I. Dominic, L. Feraru, C. Baltazar, M. Banuș, F. Aderca, M. Sebastian, M. Blecher, I. Peltz, I. Călugăru, Ieronim Șerbu,

A. Baranga, S. Tita, V. Porumbacu, M. Breslașu, Sergiu Dan ș.a., cu scriitori de limbă germană (Alfred Mărgul-Sperber) sau care s-au manifestat în străinătate (M. Rusu – Paris, E. Reșigis – Montevideo, K. Bercovici – New York, P. Celan – Franța, Germania). Într-un grupaj ad-hoc este evidențiat grupul de suprarealiști (Tzara, Fundoianu, Voronca) scos, pe bună dreptate, în evidență dată fiind importanța sa națională și internațională. O vitrină specială prezintă criticii literari – de la Dobrogeanu-Gherea, Ion Trivale, E. Sanielevici, T. Vianu până la M. Petroveanu, Savin Bratu și Paul Cornea. Dar nu au fost uitați nici literații din ultima generație, dintre care unii mai activează încă. În dorința unei cât mai ample prezentări a domeniului publicisticii literare (uneori chiar în dauna prezentării altor domenii de creație), în muzeu se stăruie mult și asupra editorilor de beletristică (S. Benvenisti, L. Alcalay, S. Ciornei, Samitca, Șaraga).

În spațiul afectat acestei tematici sunt, de asemenea, vitrine dedicate prezentării esențializate (portrete de creatori, scrieri, documente ș.a.) a culturii și literaturii idiș din România. Nume ca Wolf Zbarjer Ehrenkranz (poet), Eliezer Steinberg (fabulist), Iacob Groper (poet și eseist), Ițiç Manger (poet și prozator) reprezintă domeniul. Vitrinele expun o parte din lucrările acestora ca și ale altora ca: M. Altman, S. Bickel, I. Sternberg, E. Frenkel, B. Snabl, deși au mai rămas creatori, defel neimportanți, necuprinși. O fotografie de grup, din 1908, evocă primul Congres de limbă idiș, ținut la Cernăuți, în care apar și dintre aceștia din urmă: dr. Sotec-Leteanu, un cărturar susținător fervent al idișului în România, se bucură de o menționare specială.

Un alt grupaj cuprinde cărți și fotografii trimițând la ebraiști ca: Frenkel, Papa, M. Halevy, M. Beck, I. D. Hakohen, dr. K. Lippe, M. Braunstein, S. Șechter ș.a.

Religia. Cultul mozaic este reprezentat prin vitrine cu cărți și obiecte referitoare la toate sărbătorile evreiești; „colțul rabinilor” – cuprinde exponate referitoare la rabinii dr. M. Beck și Marele Rabin M. Friedman din Ștefănești; chivotul sfânt (piesă originală și de o rară valoare) al sinagogii din Ștefănești; vitrine cu portrete și scrieri ale rabinilor A. L. Rosen și Șef Rabinilor I. Niemirower, Al. Șafran, Moses Rosen; fotografii ale rabinilor A. Cassvan, dr. H. Brezis, dr. H. Alperin, dr. M. Halevy (cunoscut și ca istoric reputat), dr. A. Beck; afișe, fotografii privind cantori celebri; caligrafi de suluri sfinte ș.a.

Un montaj deosebit, alcătuit din fotografii ale tuturor sinagogilor din țară (unele demolate între timp), se află „plasat” îndărătul superbului Aron Kodeș din Ștefănești, aflat în muzeu ca și la intrare.

În istoria universală a evreilor și, de ce nu, în istoria evreilor din România, etapele modernă și contemporană în care s-a desăvârșit emanciparea „interioară” (intelectual-sufletească și existențială) și exterioară (civico-politică, economică etc.) sunt dintre cele mai „spectaculoase”; de unde și ispita tratării contribuțiilor aduse de evrei la civilizație, dar mai ales la cultura seculară a țărilor de adopțiune în care s-au așezat și dezvoltat. Aportul la arte și litere este, poate, cel mai „spectaculos”, deși nici științele, tehnica, gândirea social-istorică nu se află mai prejos.

Știința. Referitor la oamenii de știință evreo-români sunt prezentate portrete, lucrări, documente trimițând la matematicienii David Emanuel, E. Abason, A. și M. Haimovici, S. Sanielevici, S. Marcus; arhitecții J. Vlădeanu, H. Maicu; exploratorii Benjamin II și I. Popper, Fenichell ș.a.; geologul D. Roman; chimiști de renume ca L. Edeleanu, I. Blum ș.a.; și nu în cele din urmă... medicii.

Bine prezentați – așa cum se cuvine – sunt și filologii proeminenți în domeniu: Gaster, Șăineanu, Byck, Tiktin, Candrea, Graur. Se fac referiri la istoricii Psantir, Barasch, Kaufman ș.a. care constituie însă doar o parte din „școala” istorică evreo-română, cu reprezentanți până în ziua de azi.

O lungă listă de evrei membri titulari, corespondenți și onorifici ai Academiei Române dă măsura creației pe acest tărâm.

Presa. Urmează un „colț al presei”. Un turn cu exponate (pagini de gazete în original, portrete etc.) ce sugerează efervescența gazetărească (500 de titluri apărute în presa evreiască din România – în limba română, idiș, ebraică, germană, ladino sau bilingve. Marii gazetari evrei din presa românească, marii reporteri ai cotidianelor importante ale țării ș.a. își au un colț al lor în recenta reamenajare.

În toate direcțiile semnalate există acum, de altfel, o amplă documentare în lucrări de referință apărute (vezi *Contribuția evreilor din România la civilizație și cultură*, București, 1996, sub red. acad. M. Cajal și dr. H. Kuller) sau *Revue Roumaine* nr. 339-341 (*Contribuția evreilor la cultura română modernă*) care repertoriază amplu numeroase nume și lucrări în toate aceste domenii.

Întreg etajul I (balconul prim) este conceput ca un spațiu dedicat artelor plastice, muzicii și teatrului. Pinacotecă și scenă în același timp.

Pictura. Deși galeria pictorilor evrei este abia în alcătuire, ea cuprinde deja tablouri semnate de pictori evrei sau neevrei (care au abordat subiecte evreiești – de pildă Octav Băncilă, „Portret de rabin”).

Pictori evrei: Nicolae Vermont (Grünberg), fiul unui învățător de la Școala israelito-română din Bacău. Din familia sa s-au mai remarcat: un

frate, astronom, o soră, actriță, Lea Vermont, precum și actrița Marioara Ventura, evocați deopotrivă în muzeu.

Constantin Daniel Rosenthal, pictor și revoluționar: s-a aflat în strânse legături cu conducătorii Revoluției de la 1848; a luat parte activă la pregătirea revoluției. Ca pictor a fost un excelent portretist.

Barbu Iscovescu, pictor și revoluționar. A participat efectiv la pregătirea și desfășurarea revoluției din Muntenia. A pictat portrete ale revoluționarilor, ca și ale voievozilor români.

Iosif Iser, un mare artist, o personalitate puternică, vădind o viziune insolită asupra obiectului plastic. Ca de altfel și Jules Perahim.

Saul Steinberg s-a afirmat ca unul dintre vârfurile artei moderne americane și mondiale. Arthur Segall este azi unul dintre pictorii evreo-români cei mai bine cotați în străinătate.

Iosif Ross, artist grafician, unul dintre cei mai de seamă caricaturiști români.

Jules Pascin, pictor francez, născut în Bulgaria. A venit de copil la Brăila, unde și-a petrecut copilăria și tinerețea de artist.

M.H. Maxy, pictor și om de cultură, fost profesor la Institutul de Arte Plastice „N. Grigorescu” și director al Muzeului de Artă R.S.R. „Maxy este unul dintre pictorii noștri lucizi, cu putere analitică de mare colorist” (Ion Frunzetti).

V. Brauner. „Bogăția și ciudățenia enigmelor acumulate în tablourile lui, cu un didacticism ambiguu și tainic, conferă artei sale un caracter unic și foarte personal în suprarealismul contemporan” (Marcel Brion).

Marcel Iancu, grafician, arhitect, pictor original, autorul celei mai vaste și mai variate fresce de măști, profiluri și chipuri pe care o cunoaște ilustrația de carte și de gazetă.

O vitrină specială cuprinde broșuri, cronici, cataloage de expoziții, reproduceri și fotografii consacrate pictorilor W. Siegfried, Jules Perahim, R. Iosif și S. Sanielevici.

O seamă de importanți artiști ai penelului, ca Steriadi, Jiquidid ș.a., sunt reprezentați prin mici lucrări. Galeria, în creștere, va adăposti și artiști tineri din cea mai recentă generație.

Teatrul. A doua latură a etajului I este dedicată teatrului evreiesc (vitrinele 30-32). O mică scenă, o vitrină cu costume, panouri de afișaj și numeroase documente, cronici, fotografii, programe fac să reînvie în fața vizitatorilor primul teatru idiș apărut în Iași, la „Pomul Verde”, în anul 1876, apoi la București, sub conducerea lui Avram Goldfaden. Prima

cronică despre teatrul evreiesc din România a apărut în „Curierul” de Iași, nr. 93 din 1876, și a fost semnată de Mihai Eminescu.

Dintre animatorii de teatru idiș, alături de A. Goldfaden, figurează Wolf Zbarjer Ehrenkrantz, Zelig Mogulescu, Israel Goldner, Suhăr Goldstein, familia Segălescu, I. Goldenberg, Mally Picon, Clara Young, actorii trupei din Vilna, Iacob Sternberg, Sidy Thal, Sevila Pastor. Un spațiu corespunzător este acordat teatrului „Barașeum” în timpul prigoanei și Teatrului Evreiesc de Stat de astăzi. Sugestivele panouri și vitrine – cu afișe, costume, fotografii – de actori, regizori, dramaturgi etc., dau acestui grupaj din muzeu o atractivitate deosebită.

Muzica. Prezența evreilor în muzica românească a fost notabilă atât în domeniul componistic, cât și al interpretării. Vitrinele prezintă tarafuri de lăutari, cercetători ai folclorului românesc și evreiesc, partituri cu muzică sinagogală, creație simfonică, muzică ușoară.

Dintre predecesori sunt amintiți taraful violoncelistului Jean Marcu, compozitorii și interpreții: A.L. Ivela, C.I. Bernstein, I. Rosensteck, Iosef Schmidt, Alberto della Pergola, Imanuel Bernstein, Eliachem Algazi, Rudolf Steiner, Rudi Ledeanu, Emil Cobilovici, dirijorul Otto Akerman, pianista Clara Haskil; regizorul de operă Jose Aratti; compozitorii Mauriciu Cohen-Lânanu, Stan Golestan, Filip Lazăr, Marcel Mihalovici, Haim Schwartzman, Theodor Fuchs, Leon și Alfred Mendelsohn, Jehuda Leib Levin, Leopold Stern și alții.

Strălucii muzicieni contemporani care continuă căutările și împlinirile măștrilor de odinioară sunt evocați prin fotografii, partituri ș.a.

Viața comunitară. Deși viața comunitară constituie obiectul mai multor vitrine de la parter, ea urmează a fi mult mai mult evocată prin lărgirea spațiului acordat comunității sefarde, comunității din București, comunităților din diverse orașe din Moldova, Transilvania, Muntenia etc. Este, poate, și rațiunea pentru care unele comunități locale (Iași, Bacău, Craiova și sperăm să nu fie doar acestea) au trecut la înființarea unor muzee proprii pe deplin complementare celui bucureștean și aflate într-o comunicare continuă cu acesta.

Ultima incintă (încăpere, nișă) a muzeului este dedicată contribuției evreilor din România la întemeierea Statului Israel. După reorganizarea sa, muzeul ilustrează bogat mișcarea sionistă, Aliaua și așezarea în Israel a peste 300 de mii de evrei veniți din România și integrați în nou-vechea (Altneuland) lor patrie.

Sunt expuse publicații sioniste, unele dinainte de 1900, documente privitoare la participarea evreilor români la primul (Basel, 1897) și la

următoarele Congrese Mondiale Sioniste, înființarea (în 1882) în Palestina a unor colonii populate de evrei veniți din România ș.a.

Ilustrarea relațiilor cu populația evreiască din Palestina, dar mai ales cu Statul Israel – de la înființarea sa până „la zi” – urmează abia să fie făcută în perspectiva dezvoltării, ulterioare, a muzeului.

Perla parterului și punctul său special de atracție îl constituie colecția etnografică și de artă (în principal sinagogală). Întregul perete de răsărit, care găzduiește chivotul sfânt, se prezintă ca o ademenitoare expoziție de artă sinagogală și domestic-rituală. Obiectele sunt expuse în vitrine sau liber și luminate corespunzător. Sunt: ornamente de Tora – coroane, rimonim și tasuri; sfeșnice, minore, hanukii; suporturi de lumânări sau de ulei pentru Hanuca; cutii pentru ars mirodenii, farfurii și platouri (din argint sau faianță) pentru Sederul de Pesah etc.

Turnate și ciocănite, cizelate în alamă, lămpile de Hanuca și minorele sunt de o rară bogăție ornamentală, exprimată în volutele savant conduse ale vrejurilor, prinzând în textura lor decorativă siluetele stilizate ale cerbilor, leilor, delfinilor, tritonilor, păunilor, vulturilor – imagini ce se regăsesc și pe aplicile candelabrelor simple, purtând o singură lumânare. Uneori, suportul candelabrului de Șabat este modelat în chipul unui vultur cvadricefal, amintind de emblemele imperiale ale Bizanțului, Romanovilor sau Habsburgilor.

Alteori, însă, candelabrele mărturisesc ecouri ale curentului *Art nouveau* de la sfârșitul secolului trecut.

Contribuția argintarilor evrei (atestată de multe secole în țările românești) la dezvoltarea artei sinagogale este de asemeni relativ bine cunoscută și pusă în evidență de lucrările de specialitate. Este vorba, mai ales, de obiectele în argint menite să împodobească sulurile legii cu coroane și plăci (pectorale). Coroanele sunt realmente obiecte fastuoase. O mare varietate de motive ornamentale se poate constata, însă, în legătură cu pectoralele.

Cu un rafinament deosebit este executat exemplarul de pectoral care are în vârf doi porumbei, plasați pe coroana învățaturii, susținuți de doi grifoni; în registrul următor – un vultur bicefal, încoronat, flancat de flori și acoperit de o coroană ornamentală. În registrul mediu, un ecuson oval cu Tablele Legii, sprijinit de doi cerbi în picioare contrapuși, cu capetele rămuroase întoarse spre exterior. Coloanele ce le flanchează sunt stilizate și înconjurate de motive baroce. Pe ultimul registru, în mijloc, se află un cerc mobil pe care sunt gravate denumirile sărbătorilor. În majoritatea lor aceste piese (în principal din metale prețioase) poartă amprenta vechiului stil

vienez („Altwiën”), fiind chiar importate din străinătate, dar nu puține sunt și opera unor artizani evrei locali, influențați și de arta populară românească.

Asemenea interinfluențe, ușor de depistat, de pildă, în arhitectura sinagogală din unele „ștetli”-uri pot fi recunoscute și în motivele sau tehnica de lucru a unor obiecte ritual-domestice, cuprinse mai ales în numeroasele vitrine în care expozatele bidimensionale (documente, fotografii etc.) sunt ingenios asortate cu expozate tridimensionale: căni, cupe, săculețe pentru tefilin, talet etc., jad-uri, meghiloturi (cu miniaturi). Ca să nu mai vorbim de faimoasele „gragăr” sau măști de Purim atât de asemănătoare recuzitei românești utilizate în jocurile rituale de An Nou.

În arta propriu-zis sinagogală, o seamă de obiecte majore au, însă, o proveniență artizanală străină.

La dezvoltarea artei sinagogale evreiești din România au contribuit într-o măsură apreciabilă și ceaprazarii, a căror activitate este prezentă în următoarele categorii de expozate textile: a) predele și mantele ce acoperă ușile chivotului în care se păstrează sulturile legii; b) învelitori pentru sulturile legii; c) pungii pentru sulul de rugăciune; d) pungii pentru filactere; e) pungii pentru azima pascală; f) acoperământ pentru cozonaci; g) baldachin pentru cununie (hupa); h) tablou indicând peretele de răsărit (mizrah); i) obiecte de uz domestic – fețe de masă, ștergere, șervete, cuverturi ș.a.; j) fruntare – textile pe care erau cusute perle sau monede de preț; k) atara sau marginea ornamentală a șalului de rugăciune.

În cele ce urmează facem o succintă mențiune despre categoriile de obiecte cu valențe artistice evidente.

O adevărată istorie a gustului și preferințelor în materie de decor textil o ilustrează trăistuțele pentru tefilin (filacterii ce se înfășoară pe mână și se pun pe cap în timpul rugăciunilor, unele lucrate în același stil Altwiën), altele brodate cu fir de mărgele pe fond de catifea sau mătase, lucrate, de regulă, de ceaprazarii sub forma unor broderii fine cu puncte complicat buclate semănând cu covoarele persane.

Arborele vieții, în diverse forme sau păsărea, ancora, cârîna, steaua lui David, scurte inscripții și datări, formează decorul acestor obiecte.

Dar textilele cele mai impresionante din muzeu sunt paroheții (predele) cusute cu mare artă de ceaprazarii evrei și având brodate bogate decoruri fito, zoo și skeo-morfe, precum și inscripții. Firul de aur și argint este brodat în suprafețe compacte.

Este rațiunea pentru care al doilea nivel al balcoanelor din muzeu reprezintă, îndeosebi, o expoziție a tuturor acestor țesături rituale de o valoare artistică certă. La unul din exemplarele aflate în muzeu aflăm: în

registru superior, coroana învățaturii sprijinită de doi vulturi cu capetele întoarse, sub care se află un vas din care ies frunze de viță, iar în margini doi vulturi. În registrul de mijloc se remarcă, central, cele zece porunci, coroana învățaturii, sprijinită de doi lei contrapuși cu capetele întoarse; dedesubt, candelabru cu șapte brațe, cu lumânări aprinse. În registrul următor, o serie de imagini: cortul lui Avram, Muntele Moria. Către margini, două coloane cu câte un iepure pe pedestal și un grifon pe capitel. Urmează scena jertfirii lui Isaac, apoi, la umbra unui copac, turma lui Iacov.

Dacă țesături ca cea descrisă și multe altele de acest fel se datorează unor meșteri profesioniști, legați de o îndelungată tradiție, o puzderie de obiecte de broderie și croșetate din cele expuse au fost lucrate de fete și femei evreice creatoare de artă populară.

*

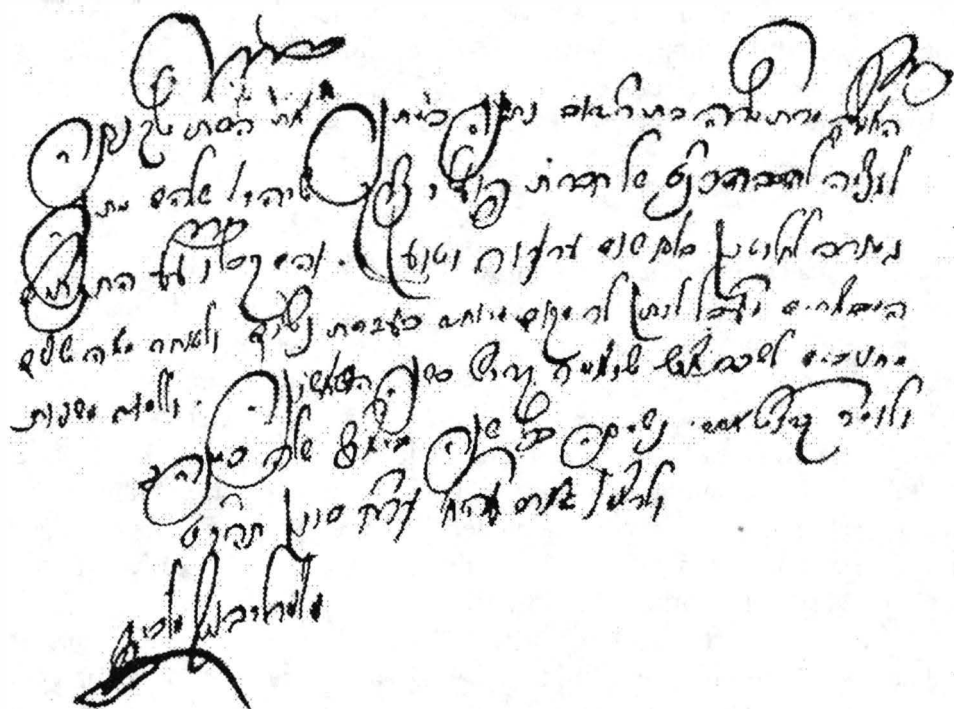
* *

La încheierea periplului prin acest muzeu care, la parter, găzduiește principalele exponate ce ilustrează istoria evreilor din România ca și o seamă de obiecte rituale, la etajul prim o suită de picturi și exponate privind artele plastice, teatrul, muzica, iar la etajul ultim o mini-expoziție de paroheti, mici țesături rituale ș.a., trebuie să atragem atenția și asupra a însuși lăcașului de cult care adăpostește toate acestea.

Este vorba, cum arătam la început, de Templul „Unirea Sfântă”, zis al breslei croitorilor, o clădire monumentală care în compoziția sa îmbină elemente maure, romanice și bizantine și a cărei decorație interioară subliniază armonios formele constructive.

La sărbătorirea centenarului (1836-1936) acestui lăcaș sfânt, sub redactarea prim-rabinului său dr. M.A. Halevy a apărut o documentată monografie istorică, intitulată *Templul „Unirea Sfântă” din București (1836-1936)*, din care, în încheiere, reproducem însemnarea autografă din Pinkasul enoriei, a vestitului Mare Rabin al Comunității Evreilor din București, fericitul întru pomenire Meir Leibuş Malbim, legalizând actul de donațiune a unui Sefer-Tora oferit Sinagogii croitorilor la 29 ianuarie 619/1859, ș.a.

Hary Kuller

Însemnare autografă din Pinkasul enoriei a vestitului Mare Rabin
al Comunității Evreilor din București, fericitul într-o pomenire
Meir Leibuş Malbim, legalizând actul de donațiune a unui Sefer Tora
oferit sinagogii de către femeia Sara, fiica lui Dov.

29 Yiar (1859)

În „Cartea de Aur” se află conservată și o altă scrisoare a lui Malbim

ISRAEL*

de Tudor Arghezi

Legenda cere ca evreul să fie, una peste alta, milionar, cu excepții de miliardari la una sută unul – sau de ce nu mai des? Un evreu trebuie să aibă, după legendă, o Bancă, trei fabrici, o moșie, un tren, un aeroplan, un vapor și un automobil, trecând neîncetat din birou în uzină și de pe uscat în aer sau pe apă. Capitalurile ar avea o tendință filosemită expresă, toate Statele confecționând monete exclusiv pentru evrei, posesorii unui hipnotism devastator de fonduri și bugete. Așa că lumea se împarte de fapt în milionari și creștini, în luptă unii cu alții. De mâna creștinului banul, fie de aur, de argint sau numai de hârtie, nu se poate lipi nicidecum, căci creștinilor Isus le-a rezervat doctrina sărăciei de bună voie, creștinii fiind proprietarii unei singure serii de averi, virtuțile pe care, compensativ, le-au monopolizat și le exploatează în regie.

Un evreu poate să facă tot ce vrea, de vreme ce are bani. Pe lângă o mulțime de lucruri de prima utilitate, el cumpără, după plac, toate obiectele de lux: conștiința, patriotismul, dreptatea, legile, căci creștinul nu poate intra în clasa bogată, adică a evreilor, de cât ca „vândut”. Creștinul nu se poate bucura din punctul de vedere capital, nici cât o marfă curentă de toate însușirile acesteia, ci numai de jumătate din ele; el nu e niciodată cumpărat, el numai se vinde.

Va să zică tot ce se vede este evreiesc, îndată ce face cât un preț de la un leu în sus (după valuta actuală: 3 lei 40 de chibrituri). Creștinești sunt numai articolele gratuite, praful din drum, frunzele ce se scutură și acelea care nu se mănâncă, gândacii și pisicile. Trăim într-un mare univers, jidovit încă din Vechiul Testament – de ce să ne înșelăm?

* Tableta argheziană de mai sus a apărut în revista „Adam”, Anul II, nr. 9 din 15 octombrie 1930. Publicația a fost o tribună de înaltă ținută a intelectualității evreiești vreme de zece ani, între 1929 și 1939. Alături de frunzașii scrisului evreiesc ai vremii, la „Adam” au colaborat cu regularitate și pene românești de primă mărime: Tudor Arghezi, Gala Galaction, Paul Zarifopol, Camil Petrescu, I.A. Bassarabescu, Eugen Lovinescu și mulți alții. Inițiată de Í. Ludo, ulterior revista a fost preluată de Miron Grindea.

Înțelegem fără greutate ce decurge din această situație: ramificații și complicații. Legenda mai vrea ca evreii să sară toți în ajutorul unuia din ei, îndată ce din milionar cade în rîndul creștinilor. Astfel evreii alcătuiesc ceea ce s-a numit un Cahal, un fel de papistașie, o jezuiterie, o masonerie și nu lasă pe nimeni din Israel să se piardă. Un negustor de aparate fotografice nu mai are clienți? Îndată se dă de o circulară verbală printre evrei și fiecare evreu își cumpără un aparat, o cutie cu plăci și ingrediente și chimicale, până ce negustorul zice: Nu mai am. Apoi, evreii nu plătesc dobândă, folosindu-se de împrumuturi sufletești. Ați văzut vreun faliment al vreunui comerciant evreu? Ferească Dumnezeu! Falimentul e o stare de creștin, ca eucharistia și nunta, sau mai bine zis un mister, al optulea mister. Dacă ești evreu și publici o carte, ea se vinde numaidecât și dacă scoți o revistă și se plătesc abonamentele automatic. Zău, ce bine e să fii evreu! Parcă-ți vine să faci și o romanță și să-i cânti cupletele toată ziua. Dacă știai de mic cum stă chestia socială, te rugai să te cheme Șulăm în loc de Petrică și azi aveai măcar câteva milioane.

Cu aceste însuflețiri și mâhniri, am trecut acum vreo trei luni prin Pașcani, prin Iași, prin Târgul Frumos, localități repute prin situația lor iudee, adică milionărească. Probabil, ne ziceam, locuitorii au și uitat să meargă pe jos, preferând baloanele și limuzinele și, probabil, ei se poartă în uniformă de aur, ca diaconii zugrăviți și arhanghelii. Libelule în carne de fată mare blondă, le toarnă în cupe lapte cu smântână și șampanie. Evreii aștia au uitat și gustul vulgar al apei și dacă e adevărat că Moisi, vreodată, a lovit stîncă și a nimerit-o cu bățul bine, din piatră seacă trebuie să fi curs un lichid fermentat, un cotnar sau un hidromel macerat cu măghiran și enupere negre.

Din dosul gării Pașcani am intrat pe ulița cea mai tristă din viață. O pulbere, de care se scărpină drumul, ca un câine, se ridică din floaca lui cojită. Mărfuri dureroase, cuie ruginite, scrobeală albastră incoloră, douăzeci de măsline, un pieptăne și un bici, alături de un săpun bolnav formau un bazar. Un bărbier teoretic se uita la soarele infectat, dintr-o prăvălie ca toate celelalte, douăzeci de lăzi de gunoi, așezate la rînd, ca niște vagoane, dintr-un Liliput holerici sau ciumat, conduse de hornul unui brutar, ca de o locomotivă de scânduri. Ne-a fost sete: n-am putut bea nicăieri. Nu era nici apă și locuitorii se adăpau, poate, cu nădușeală.

La Iași, am cercetat vastele cartiere de mahala, construite din moluz, mucavale și mucegai, înclite cu materiale umede și provizorii. Doi, trei, poate patru sau cinci kilometri i-am străbătut, apăsați de groază. Am văzut curți, sute de curți, ca niște funduri de cenușare stricate; oameni reduși la a

șaptea parte din om, priviri sleite de o descurajare chiorâșe, copii jerpeliți și strâmbi, mame de zdrențe, ca păpușile de bălci, bărbați ca niște mături uzate până la coadă. Nici o speranță, nici o agitare, o agonie acceptată, împărtășită și ochi care se uitau la noi și fizionomii, parcă zgâriate cu un cui pe perețele umed și șters cu palma, pentru a se încerca în epiderma tencuielii un crochiu deosebit.

Această mizerie, rea și stagnantă, nu am zărit-o niciodată la creștini. Îi lipsește și varul din care să se spoiască zidul, lipsește găleata, lipsește bidineaua, lipsește un bob de sămânță, de pus în pământul bătăturii, lipsește donița, perna. Voi sunteți marii noștri dușmani, populație de hârburi, fără nume? Voi aveți acel rafinament satanic, de care ne înfricoșem? Voi sunteți sugrumatorii noștri? Milionarii și miliardarii uniți în ideea de a birui și în râvna neobosită de-a ne stinge? Voi sunteți adversarii naționalismului integral? Pe voi vă aruncă băieții din trenuri și vă ciomăgesc pe uliți? Împotriva voastră ies atâta proză și arme spirituale la iveală? Pi tine, Ițac, și o târnuit de barbă un student? Măi Avrum, tu ești personajul din discursurile incendiare ale unui profesor? Și tu, Rifcă, ești osândită și vei purta de-apururi păcatul, că te-ai supus și tu oarbei naturi și că ai rămas într-o seară de oribil entuziasm, borțoasă?

I. Eliade Rădulescu și ... Talmudul

Publicul care se interesează de zestrea culturală și religioasă a evreilor poate întâlni deseori referiri și trimiteri fragmentare – uneori bine, alteori rău intenționate sau total distorsionate, cum s-a întâmplat de atâtea ori în pamfletele antisemite – la Talmud, o operă de proporții impresionante și care de-a lungul veacurilor a contribuit la conservarea specificității iudaismului printre celelalte mari religii ale lumii.

Evident, în această succintă introducere la ceea ce va urma nu intenționez defel să mă aventurez într-o prezentare, fie și în linii foarte mari, a cuprinsului Talmudului. Cei interesați de subiect au, de altfel, acum la îndemână o excelentă carte, chiar cu titlul Talmudul, apărută anul trecut în colecția „Iudaica” a editurii „Hasefer”. Îmi îngădui doar să semnalez, mai întâi, că în accepția cea mai proprie a noțiunii, cuvântul Talmud înseamnă în ebraică „studiu”, „învățătură”, „doctrină” și nu a ajuns la noi – cum au crezut, de pildă, autorii Dicționarului explicativ al limbii române, București, 1975 – prin intermediul limbii franceze, fiind deci un soi de galicism, întrucât la fel sună el în toate limbile.

În al doilea rând, termenul de Talmud însumează, de fapt, două vaste opere (Talmudul babilonian și cel palestinian) reprezentând fiecare câte un corpus de doctrină, în special juridică, constituite între începutul secolului III și finele secolului V. O primă codificare a dreptului tradițional a fost, de altminteri, întreprinsă după multe încercări anterioare – în Mișna rabinului Iehuda ha-Nasi către sfârșitul secolului II. Doctorii Legii care și-au desfășurat apoi activitatea în școlile iudaice din Babilon și Palestina au avut în vedere tocmai examinarea izvoarelor Mișnei, dezbateră critică a cuprinsului ei, rezolvând sau încercând să rezolve – prin lungi și amănunțite dezbateri – contradicțiile ei aparente sau efective ori acelea din alte izvoare tradiționale.

Cele două Talmuduri alcătuiesc astfel, laolaltă, un vast ansamblu de comentarii, de schimburi de idei, efectuate în curs de câteva secole de peste 2 500 de participanți și - cum e firesc în astfel de situații – cuprind alături

de idei de mare profunzime și subtilitate și tot felul de adausuri, importante sau mai puțin importante, parabole, anecdote, legende etc.

Ion Eliade Rădulescu care a jucat, se știe, un rol de prim ordin în trezirea conștiinței naționale și civice a contemporanilor săi, desfășurând și o amplă acțiune de informare și cultivare a lor în cele mai diverse domenii, a cules – dintr-o sursă pe care n-a specificat-o – exemple din această ultimă categorie și le-a publicat, spre edificarea și delectarea cititorilor săi, în trei numere consecutive, 80, 81 și 82 ale „Curierului românesc” din 12, 16 și 19 oct. 1842, sub titlul „Talmudul și rabinii”.

Ni se pare că acum, după aproape 160 de ani de la apariție, reeditarea textului din „Curierul românesc” nu este lipsit de interes – un interes sporit desigur, de farmecul limbii utilizate de întemeietorii literaturii române moderne – dar și de o certă actualitate, când ne gândim câte aberații se pot debita despre Talmud în publicații pe care nu le poți lua în mână decât cu penseta.

Dumitru HÎNCU

Talmudul și rabinii

Știi evreiește? Dacă nu știi, învață curând ca să citești *Talmudul*, căci nici în latinește nu se află o traducție completă a acestei scrieri mari. Abia e de douăsprezece volume în folio anevoie de găsit căci s-au tipărit numai la Cracovia și în Constantinopol. Corpul dreptului civil și canonic, redijat de doctorul Iehudah Hakadoș, contemporan cu Marcu Aureliu, se numește *Mişna* (lege secundară). O adunătură de sentințe și apoftegme asupra *Mişnei* cu mult mai întinsă decât dânsa s-au unit împreună și se numește *Ghemara* (Complinire), care sunt două: una a Babilonului și alta a Ierusalimului, toate acestea împreună alcătuiesc *Talmudul*.

În mijlocul unei grămezi de precepte câteodată copilărești și de răs asupra ceremoniilor și păzirilor cu deamănuntul ale legii, se găsește o mulțime de apologuri și legende vrednice de luare în seamă. Orientalilor totdeauna le-a plăcut povestirea: parabola și povestea, însoțite cu minuni le ținea loc de jurnaluri și drama din zisa de azi. Înțelepții începură fără îndoială a învăli adevăruri sub scoarța apologului și mai târziu ignoranța

luând aceste închipuiri de adevărate ad literam, începu a le crede și a mai adăuga felurimi de extravagante.

Vom împărtăși aci câteva din istorietele ce furnică în *Talmud*.

Avraam avea mai multe femei, pentru că pe atunci aceasta era un obicei, o datorie; el era foarte gelos și-și împacheta femeile într-un castel alc cărui ziduri erau de fler și așa de înalte, încât lumina nu putea să pătrună înăuntru. Cu toate acestea femeile trebuiau să vază, și Patriarhul le dotea niște colane de pietre nestemate și niște mărgele de mărgăritar care aveau o lucire care risipea și întunericul cel mai des. Aceasta nu era vreo minune sau vreun lucru rar, căci și Noe n-avea în chivot altă lumină decât niște diamante mari al căror fel zic că s-ar fi pierdut, pentru că al te vremi erau pe atunci. Mai târziu, patriarhul se duse în Egipt având cu sine o lacră ce semăna a-i fi prea scumpă. La hotare, vameșii (căci și pe atunci erau vameși și vor fi totdeauna; vămuirea nu e un lucru rău) vameșii zic, opriră pe Avraam și-i cerură plata. Patriarhul se arătă gata a plăti și ceru să nu-i deschiză lacra. Vameșii cerură mai întâi o taxă ca cum ar fi fost lacra plină de stofe de lână și iuțea la lui Avraam de a le plăti deșteptă bănuiala în ei, așa cerură să le plătească ca și când stofele ar fi fost de mătase, pe urmă ca de aur, apoi ca de pietre scumpe. Patriarhul fu gata de toate. Atunci ei vrură să știe curat cu ce au de-a face, și cu toată împotrivirea patriarhului sparseră lacra și aflară acea minune de frumusețe, acel cap de operă al naturii, pe acea adorabilă Sara ale cărei frumuseți trebuiră să puie josul peste sus în toată țara piramidelor. Faraonul de atunci aflând despre aceasta, hotărî să-i aducă pe Sara în palatul său cu pompa unei regine și cu cea mai vie cinstire, în timp ce pe Avram îl trecură binișor peste hotare cu porunca nu care cumva să mai intre în țară. Tatăl lui Avraam izbuti însă a-și scoate scumpa jumătate din ghiarele lupului de Faraon, dar se înțelege că cu mare greutate.

- Rabinii de odinioară aveau multă plăcere să descrie ființele într-o formă minunată. Ei ziceau că cunosc o pasăre care când își întinde aripile face un eclips total. Mai știau încă că din cuibul unei altei pasări ar fi căzut într-o zi un ou care spărgându-se a strivit un sat întreg întreguleț și a ploșit trei sute de cedri în cap. - Într-o zi niște marinari văzură într-un râu o altă păsărică care sta în apă până la glezne. Așa socotindu-se că n-o fi vreo primejdie de a se scălda acolo, și aci erau să se arunce în apă cu toată neștiința de a înota, când, o minune!, cată un glas s-auzi din cer: „Păziți-vă de locul acesta, căci șapte ani sunt de când un dulgher și-a aruncat săcurea aci, și de atunci tot cade fără a da de fund”.

Rabbi Bar Hașa a văzut cu ochii săi un pește aruncat de valuri pe uscat și dărâmând cu căderea sa șaiszeci de cetății; alte șaiszeci de cetății se

hrănire din carnea acestui locuitor al mărilor și mai rămase spre a se face pastramă, cum am zice pește sărat, pentru provizia altor șaizeci de cetăți. Vezi p-acele vremi erau pești zdraveni! În anul următor doctorul trecând pe acolo văzu cu mulțumire că cele șaizeci de cetăți dărămate se rezidiseră din cheresteaua oaselor aceluia peștișor. - Rabbi Saațea Gaon desbărcă într-o zi într-o insuliță, se preumbla pe țarm și aprinse foc ca să fiarbă de mâncare, când iată deodată că insula se cufundă... Știți ce era? era, mă rog dumneavoastră, un dobitoc de mare al căruia spate era acoperit cu pământ și, după toată orânduiala, cu dealuri, iarbă și copaci. Se vede treaba că focul începuse să-l mănânce pe spinare. - Rabi Iuda King văzu iară și dumnealui o broască mare, mare cât un sat de șaizeci de case. Mi-ți veni pe urmă un șerpe care fără nici o greutate înghiți broasca. Unde mai veni apoi un corb care o singură îmbucătură făcu din șerpe, și ca să-l mistuiască se duse și se puse pe vârful unui copac, a cărui mărime ne pare foarte rău că nu ne spune *Talmudul*... Bine era s-o știm și aceasta.

Era în mijlocul mării Rome o cetate oarecare blestemată, despe care geografii neînvățați nu știu să ne spună nimic, și al cărei nume nici p-atunci nu îndrăznea nimeni să-l pronunțe. Tribunalele acestei cetăți afurisite, după spusa rabinilor da niște hotărâri pe lângă care cele din ziua de astăzi seamănă foarte milostive. Ia să vedeți hotărârile acelor tribunale. Un țaran tăie urechea unui asin al unuia din vecinii săi. Proprietarul îl trase la judicată. Judicătorii hotărârii ca dobitocul să stea în stăpânirea aceluia ce a avut neomenia să-l ciuntească, până când îi va crește urechea la loc, pentru că cu nedrept ar fi fost să-și fi avut bietul om măgarul fără ureche. - Când bătea cineva, rănea sau spârgea capul cuiva, cel rănit era socotit de judicată ca un om căruia i s-a lăsat sânge și prin urmare era osândit a plăti prețul lăsării sângelui, zicând că de ar fi mers la bărbier firește trebuia să plătească. Eleazar, vătaful de curte a lui Avraam, veni din întâmplare la porțile acestei cetăți unde mi ți-l văzură binișor și îi sparseră capul. Judele hotărî și-i porunci ca să plătească prețul luării sângelui. Eleazar luă o piatră, o aruncă și sparse capul judecătorului: Eu sunt dator celui ce mi-a spart capul, domnia ta îmi ești dator mie, fiindcă bine vezi că ți-am spart capul; fă bine acum, zise, de plătește acestuia ceea ce trebuia să-mi plătești mie. Când venea un cerșetor în acea cetate, fiecare locuitor îi da câte un ban pe care înscria numele făcătorului de bine. Era însă o lege dreaptă ca acela care nu lăsa pe cerșetor să mai iasă din cetate, nici să poată cumpăra ceva de mâncare, și după ce murea, fiecare venea și-și lua banul înapoi.

Doctorii ce migăia și alcătuiau *Talmudul* aveau o mare ură împotriva împăraților romani și mai vârtos asupra lui Titu pe care-l descriu ca pe un

monstru, ca pe un demon de cruzime personificată, și iată cum povestesc moartea lui. În mijlocul unei tempeste pe mare, Titu pretinse că Dumnezeu ludeilor era puternic numai pe mare, pentru că dăduse dovezi de puternicia sa înecând pe Faraon cu toată oștirea sa, însă: De ar fi avut aceeași putere și pe uscat, adăugă prințul, s-ar fi luptat împotriva mea la Ierusalim. Abia sfârși această hulă, când deodată răsună uri glas din cer: „Păgâne! Am eu o ființă foarte mică care-ți va da de cap”. În momentul acela Titu debărcă, un muscoi intră în nasul împăratului și străbătu până în creieri! Acolo în vreme de șapte ani întregi, roase, pătrunse și nu sta nici ziua, nici noaptea. Toți medicii cei mai vestiți fură chemați, și toți mărturisiră neputința artei lui Hipocrate. După niște suferințe neauzite, Titu în sfârșit avu norocirea să moară. După moarte, îi făcură autosia și despicându-i țeasta aflară că muscoiul devenise mare cât un porumb. Pe lângă acestea, se află muscoi între muscoi, și acesta era muscoi ca acela, cu ghiarele de fier și cu ciocul de aramă.

Apoi când e vorba de Solomon, rabinii își dau drumul penei fără să-i mai ție frâul. Ei atribuiesc fiului lui David o putere absolută asupra tuturor îngerilor și tuturor dracilor. Noi deocamdată lăsăm deoparte astfel de povestiri și tragem din Talmud o anecdotă foarte ingenioasă.

Toată lumea știe că trasă de renumirea înțelepciunii monarhului ebru, regina de Saba se duse la Ierusalim; aci ea în mai multe rânduri vru să puie la încercare înțelepciunea regală. Într-o zi se înfățișă la picioarele tronului având în mână două ghirlande de flori; unele erau culese din grădinile palatului, celelalte erau un cap de operă al artei: cei mai îndemânatici lucrători ai epoei își pusese ră toate silințele a se întrece pe sine făcându-le. Din distanța unde era regele, îi era cu neputință a dejudica care să fie florile cele firești; princesa străină surâdea de nevoia monarhului; a fi astfel învins într-o asemenea jucărie îi venea cu ciudă lui Solomon; pe lângă acestea, el scrisese asupra tuturor veșetalelor, de la cedru până la ison și se vedea atins întru știința sa de botanist. Curtea era în grijă când deodată Solomon surâse; un fulger de triumf luci în ochii săi. Porunci să deschiză ferestrele pentru că văzuse un roi de albine zburând p-afară. Cum li se deschise drumul, albinele se repeziră asupra numai unei ghirlande și de cealaltă nu se apropiară nici una. Regina de Saba bătu din palme cu toată inima la această iscusință.

Mai iată încă o povestire despre al căreia adevăr n-avem să ne îndoim, căci se întemeiază chiar pe mărturisirea lui Rabbi Natan-Bar-Mare.

Capii Sinagogii dobândiră într-o zi de la Cel Prea Înalt spre răsplătirea virtuților lor duhul necurat, ce făcuse a cădea ovreii în idolatrie și care întăratase împotriva lor națiile vecine, să le fie dat pe mână și să facă cu el

ce vor voi; așa după părerea profetului Zaharia îl închiseră într-un vas de plumb și ți-l aruncară în fundul mării, unde rămase până în ziua de astăzi. Încorajați prin această izbândă, doctorii Ierusalimului cerură ca să li se mai dea pe mână și alt înger căzut. Acesta era necuratul acela ale căruia minuni, după mitologia rabinică, corespundea cu ale răposatului Cupidon al grecilor și al romanilor. După ce îl prinseră, hotărâră să curețe lumea de el, cu toate că Zaharia le zise să se mai gândească asupra acestei pricini.

Congresul de la Montpellier

Universitatea „Paul Valéry” din Montpellier (Franța) a organizat prin Centrul său intitulat „Juifs, Arméniens et Chrétiens d’Orient” un Congres Internațional intitulat „Les Juifs en Roumanie au XIX-e et XX-e siècles: permanences et ruptures” desfășurat în zilele de 25, 26 și 27 septembrie 2000.

Responsabilul științific al acestei importante manifestări a fost d. Carol Iancu, codirector al echipei de cercetare „Juifs, Arméniens et Chrétiens d’Orient” și unul dintre cei mai prolifici și renumiți cercetători privind istoria evreilor din România în secolele XIX și XX.

Congresul a reunit istorici, științisti sociali, gazetari și activiști pe tărâm cultural din România, Israel, S.U.A., Germania și, bineînțeles, Franța.

Desfășurat în cincisprezece ședințe, a câte două-trei comunicări fiecare, Congresul a prilejuit susținerea și dezbateră – sub președinția unor renumiți profesori ai universității gazdă – a peste treizeci de comunicări și numeroase intervenții.

Tematica abordată – concretizată într-o plajă de subiecte variate suscitade de genericul Congresului – a evidențiat aspecte ale devenirii economice, demografice, etnologice, politice, social-comunitare, culturale, imagologice-mentale ș.a. ale evreilor în România modernă și contemporană.

În intervenții au fost însușite susținerile cu fermă acoperire științifică și amendate, altele, având o bază documentară mai precară sau insuficient de convingătoare.

Din România au participat la Congres: acad. Dan Berindei, prof. Paul Stahl, Mihai Răzvan Ungureanu, secretar de stat la M.A.E., prof. Alexandru Barnea, decanul Facultății de Istorie, Universitatea București, conf. Adrian Niculescu, arh. M. Moldovan, Carmen Stoianov, decan al Facultății de Muzică, București, ș.a.

Au mai participat: istoricul Silviu Sanie, muzeografa Șeiva Sanie, publicistul Țicu Goldstein și inginerul Theodor Wexler.

Din partea Centrului pentru studiul istoriei evreilor din România (C.S.I.R.) au susținut comunicări, d-na Lya Benjamin și d. Hary Kuller.

În cele ce urmează reproducem textele acestor două comunicări.

Supraviețuirea ca rezistență

Problema rezistenței evreimii din România în epoca Holocaustului a preocupat în mai mică măsură cercetătorii perioadei.

Cele câteva lucrări sau studii despre mișcarea sionistă, emigrația, activitatea Centralei Evreilor din România sau chiar lucrarea lui Th. Lavy despre lupta evreilor pentru apărarea drepturilor lor în anii războiului sunt reconstituiri istoriografice importante dar parțiale și nu dau o imagine de ansamblu asupra problematicii urmărite de noi¹. Excepție face memorialistica fostului Șef Rabin Alex. Șafran, intitulată în limba engleză *Resisting the Storm*². Judecând după bibliografia existentă s-ar putea deduce că istoria evreilor în anii regimului antonescian se reduce, în principal, la istoria politicii antievreiești a acestuia. Or, o atare viziune istoriografică distorsionează grav realitatea. Căci, ca și în toate perioadele și în această epocă a existat o istorie evreiască paralelă cu cea oficială, o istorie a instituțiilor și a vieții evreiești propriu-zise. Deși condiționată și influențată de așa-zisa istorie oficială, viața evreiască a avut totuși numeroase particularități care se cer studiate ca atare.

Prima și cea mai importantă particularitate ce definește viața evreiască în epoca respectivă este, în opinia noastră, acțiunea de rezistență pentru supraviețuire. Toate instituțiile evreiești, atât cele religioase cât și cele laice, și-au concentrat eforturile în direcția *organizării* rezistenței spirituale, morale și materiale pentru supraviețuire, într-o perioadă în care era periclitată însăși existența fizică evreiască. Așadar, istoria internă evreiască în anii războiului nu este doar o istorie a privațiunilor, ci și a rezistenței pentru supraviețuire. Modul de organizare a acestui tip de rezistență, formele ei de acțiune și manifestare purtau amprenta unei bogate experiențe istorice; ele exprimau o permanență a unui spirit iudaic vitalist în cadrul obștii evreimii din România. De aceea cred că într-o sesiune științifică dedicată problematicii permanențelor și rupturilor din istoria evreilor în context românesc se cuvine a fi abordată și epoca Holocaustului: nu doar

sub aspectul politicii antievreiești a regimului antonescian, ci și sub aspectul riposteii evreiești la această politică.

Dar ce înțelegem, de fapt, prin rezistență pentru supraviețuire sau supraviețuire ca rezistență în epoca Holocaustului?

Ce-i drept, în literatura istorică universală cu referire la epoca Holocaustului, la capitolele rezistență sunt cuprinse, pe bună dreptate, în primul rând răscoalele armate din ghetouri, încercările de revoltă din lagărele naziste de exterminare. Tot atâtea forme paroxistice și eroice ale rezistenței, bazate pe mobilizarea maximă a forțelor, până la anihilarea de sine.

Față de respectivele acțiuni spectaculoase și de mare răsunet, rezistența evreiască din România a îmbrăcat alte forme; *mobilizarea* forțelor și *organizarea* eforturilor s-au afirmat pe alt plan. Acțiuni ca acelea ale parașutiștilor sioniști nu au constituit o dominantă a rezistenței evreiești din România³. În contextul concret românesc a funcționat o altă strategie.

Strategia de luptă în condițiile românești viza contracararea sau neutralizarea măsurilor de eliminare a populației evreiești din societatea românească, de desființare a ei din punct de vedere social, material, moral și, la un moment dat, chiar și fizic. În acest scop conducătorii obștii evreiești au acționat mai ales în două direcții:

1. Construirea unui sistem de cercuri de presiune asupra puterii, pentru impunerea revendicărilor urmărite;

2. Mobilizarea și organizarea resurselor evreiești în direcția „compensării” tuturor frustrărilor materiale, morale, sociale, intelectuale impuse evreilor de regimul antonescian.

Așadar, intenția evreilor nu a fost de subminare sau de răsturnare a regimului. Dimpotrivă, ei au sprijinit material și moral efortul de război al României, cerând chiar dreptul de a lupta în cadrul armatei de unde au fost eliminați.

Organizațiile evreiești sfătuiau populația să adopte o atitudine de disciplină și să se ferească de orice acțiune politică antiguvernamentală⁴. Totuși, nu se poate nega caracterul de rezistență și cel politic al acțiunilor evreiești din România. Căci, în măsura în care ele urmăreau slăbirea funcției opresive antievreiești a statului antonescian împiedicau realizarea unui punct politico-programatic esențial al regimului și anume acela de eliminare a evreilor din structurile societății românești. În acest sens, rezistența pentru supraviețuire în contextul dramatic al Holocaustului depășea implicațiile ei cotidiene; ea a încorporat dimensiunea istorică a timpului. Efortul pentru școlarizarea copiilor când accesul la învățământ devenea un domeniu

interzis pentru evrei; asistența socială pentru evreii condamnați la moarte prin boli epidemice sau la moarte prin înfometare, asigurarea unei existențe minimale pentru evreii condamnați la pauperitate, au fost tot atâtea acțiuni și demersuri care, în contextul dat, nu mai aveau doar o banală dimensiune filantropică, ci căpătau dimensiune istorică; ele reprezentau lupta pe viață și pe moarte pentru salvarea de la dispariție nu a unui individ oarecare, ci a etniei în general. Iar demersurile protestatate ale conducătorilor obștii nu erau pur și simplu plângeri în genunchi, ci confruntări politice; ele apărau o cauză dreaptă, cauza legii, a omeniei și a demnității în fața unei mașinării opresive care urmărea dezumanizarea și desființarea unei colectivități pe unicul criteriu de apartenență etnică.

Dimensiunile unei comunicări nu permit tratarea istorică a formelor organizatorice și a acțiunilor pe care le implica rezistența pentru supraviețuire. De aceea, în cele ce urmează ne vom rezuma la o sumară trecere în revistă a unor acțiuni pe care le considerăm importante și relevante.

1. Revenirea la iudaism

S-a manifestat prin:

- regruparea cvasitotală a intelectualității evreiești în jurul vieții și activității comunitare;

- prin dezvoltarea rețelei și iudaizarea învățământului evreiesc, considerându-se că momentul nu cere numai școli pentru evrei, dar și școli evreiești. Căci dacă școlile israelito-române înființate în a doua jumătate a secolului al XIX-lea pregăteau tineretul evreiesc pentru integrarea în societatea românească, acum școala evreiască avea menirea să readucă tineretul la iudaism.

S-a pus un mare accent pe activitatea cultural-culturală, creându-se în acest scop o rețea instituțională corespunzătoare, și mai ales Teatrul Barașeum. S-a revitalizat viața sinagogală. Dincolo de lăcaș de cult pentru prăznuirea sărbătorilor religioase, sinagoga a devenit și un lăcaș de cultură, care a găzduit numeroase acțiuni cultural-artistice.

Un rol important în activitatea de „reiuudaizare” a colectivității evreiești, în contextul de atunci a avut introducerea și extinderea studierii limbii ebraice, atât în mediile de tineret, cât și printre adulți. În acest scop s-au editat numeroase manuale și dicționare.

Așadar, în condițiile când guvernarea antonesciană a instalat un regim de neoghetozare intelectuală, spirituală etc. – eliminând copiii din învățământul de toate gradele, actorii din teatre, scriitorii din Uniunea

Scriitorilor –, eliminând operele lor din biblioteci, edituri și librării – iar pe creatorii evrei din toate uniunile de creație – instituțiile de învățământ, de cult și cultură evreiască au devenit centre de unde radiau forțe de redresare sufletească și de întărire morală pentru a putea rezista și învinge greutățile vremii.

Crearea rețelei instituționale evreiești, respectiv școlile de toate gradele și instituțiile de învățământ superior sau Teatrul Barașeum este apreciată, de regulă, de istorici, ca un merit și un gest de toleranță din partea regimului antonescian față de populația evreiască. Ce-i drept, cadrul legislativ pentru crearea acestor instituții a fost asigurat de regim⁵. Dar lupta pentru aplicarea prevederilor legislative, modul de exploatare a respectivelor facilități în favoarea cultivării spiritualității iudaice erau acțiuni pur evreiești. Regimul a creat diferite greutăți în activitatea instituțiilor culturale și educative. Clădirile școlilor evreiești au fost rechiziționate, învățământul desfășurându-se în condiții extrem de grele în incinta unor sinagogi⁶. Iar în ce privește activitatea Teatrului Barașeum există un dosar voluminos care dezvăluie întreaga tevdatură pentru obținerea autorizației de funcționare⁷.

Revirimentul iudaic în această epocă de prigoană a fost un fenomen istoric important, o expresie a luptei pentru supraviețuire pe plan spiritual; o dovadă a faptului că iudaismul – ca știință, filosofie, religie, concepție despre viață și despre lume nu pierе; chiar dacă unele cercuri evreiești au revenit la acest rezervor dătător de viață doar într-un moment de prigoană. Rabinul H. Gutman asemuia Israelul cu măslinile care își dau untdelemnul doar atunci când sunt strivite.

„Persecuțiile care ne-ar fi putut întuneca vederea – a arătat el într-o predică – ne-au deschis în realitate ochii, ne-au trezit din letargia noastră”⁸.

În acest context am putea să ne întrebăm dacă într-adevăr bătălia pentru emancipare și integrare în societatea românească, începută în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și continuată în perioada interbelică a dus la o ruptură în cadrul iudaității evreimii române sau în ciuda integrării, spiritul iudaic s-a perpetuat, servind în epoca Holocaustului cauza rezistenței pentru supraviețuire spirituală?

Este știut faptul că, în general, în epoca post-emancipaționistă s-au dezvoltat diferite curente și orientări în viața spirituală evreiască. Dar, în toate timpurile au fost și curente care au rămas fidele iudaismului. Această constatare, general valabilă, se aplica și în cazul evreimii române.

La menținerea și cultivarea conștiinței iudaice a contribuit în mare măsură ziarul „Renașterea Noastră”, singurul ziar evreiesc care mai apărea în cursul anului 1941. În coloanele ziarului s-au publicat relatări despre

sărbătorirea evenimentelor religioase, care de regulă au fost axate pe evocarea unor momente dramatice trăite de colectivitatea evreiască în epocă. Ziua morții lui Moșe Rabenu, spre pildă, a prilejuit comemorarea victimelor pogromului din București⁹. Sunt pline de tâlc și de semnificație preceptele biblice și talmudice, extrasele din învățăturile profeților sau proverbele evreiești care se publicau cu regularitate în „Renașterea Noastră”. Unele proverbe aveau valoare de avertisment. Așa spre pildă în numărul din 26 iulie 1941 citim: „Păzește-ți limba mai mult decât picioarele. Când greșești cu piciorul aluneci, dar te poți vindeca. Când greșești cu limba poți să-ți pierzi capul”¹⁰.

Relevant pentru concepțiile celor de la „Renașterea Noastră” este articolul semnat de Th. Löwenstein cu ocazia sărbătorilor de Roș Hașana din toamna anului 1941. Din articolul semnificativ intitulat „Epitaful pentru mormântul anului trecut” se pot lesne desluși greutățile prin care trecea obștea evreiască din România, dar în același timp străbate și un proverbial optimism iudaic.

„Condiția iudaică ne-a pus mari și grele probleme, scria Löwenstein. Pentru sioniști s-a adevărit neîncrederea galutiană, iar în ceea ce îl privește pe evreul care s-a izolat între pereții preocupărilor sale personale, el a fost reangrenat de istorie și redat obștii. Trebuie să învățăm din propria noastră istorie, conchidea Löwenstein, căci Mesia este aproape”¹¹.

În decembrie 1941, ziarul „Renașterea Noastră” a fost interzis. În locul acestei publicații, începând din aprilie 1942, a apărut „Gazeta Evreiască”, organul de presă al Centralei Evreilor. A fost meritul unor intelectuali evrei faptul că „Gazeta” a putut fi folosită pentru publicarea unor articole despre iudaism, evreitate și istoria evreilor din România. Au fost rezervate rubrici speciale pentru tematică iudaică în cadrul cărora semnau dr. M.A. Halevy, M. Schwarzfeld, Axelrad, Relgis¹² ș.a.

În general trebuie menționat că rețeaua cultural-culturală creată în anii 1940-1941 și-a continuat activitatea și în epoca Centralei, dar nu datorită strădaniilor conducerii acesteia, care nu manifesta interes pentru problemele iudaismului; ea punea alte accente și urmărea alte scopuri prin activitatea cultural-educativă¹³.

2. Asistența socială

În istoria rezistenței pentru supraviețuire ea a ocupat un loc central.

Asistența socială, ca latură esențială a vieții comunitare evreiești nu-și are începuturile în epoca Holocaustului. Este, desigur, o banalitate a afirma că ea are o vechime istorică tot atât de îndepărtată ca însăși viața

comunitară. Ce-i drept, însă, în condițiile prigoanei din anii războiului ea a căpătat o amploare necunoscută în epocile anterioare. Documentele și presa timpului conțin nenumărate informații cu privire la adaptarea acestei activități la noile împrejurări, când pauperizarea devenise un fenomen de masă în rândul populației evreiești. În condițiile date, asistența a devenit baza materială a luptei pentru supraviețuire, în care practic erau implicate toate organizațiile, întreaga populație evreiască din România, organizații evreiești internaționale și Crucea Roșie. De contribuția evreilor care aveau o situație materială asigurată depindea în mare măsură reușita acestei uriașe acțiuni. În mod concret, asistența a însemnat ajutorarea: victimelor pogromurilor din București și Iași, a populației evreiești evacuate din zonele rurale și semiurbane, a masei evreiești pauperizate, a celor aflați în detașamentele de muncă obligatorie, a celor deportați în Transnistria. Partea eroică a acestei activități a fost organizarea asistenței în Transnistria de către înșiși deportații. Conducători ai colectivităților evreiești din Transnistria precum Jägendorf și alții, au dus o luptă pe viață și pe moarte pentru a învinge bolile, foamea și frigul. Toate hărăzite de regim pentru exterminarea fizică a evreilor. Nu întâmplător scria Jägendorf, într-o scrisoare adresată Centralei în septembrie 1942, că activitatea sa la Moghilev s-a desfășurat într-un context dintre „*cele mai grele și critice pe care le-a trăit cândva o colectivitate*”¹⁴. Despre importanța organizării asistenței și a solidarității interumane în viața internaților mărturisește și o scrisoare conspirativă trimisă din Vapniarca în iunie 1943, în care se arăta: „Am reușit să organizăm viața noastră de aici pe bază de solidaritate și ajutor reciproc. Și ceea ce este esențial este faptul că am salvat sănătatea a peste 1.000 de coreligionari. Pe parcursul a nouă luni au murit doar 15 tovarăși de-ai noștri”¹⁵!

Dar asistența nu a fost numai o problemă a vieții evreiești pe planul organizării interne. Ea a presupus o luptă permanentă cu autoritățile de stat pentru obținerea aprobărilor necesare în vederea acordării asistenței. Această luptă neîncetată și pe diferite căi dusă de organizațiile evreiești, constituie și ea o pagină în istoria rezistenței pentru supraviețuire.

3. Modelul dr. Filderman în tipologia formelor de rezistență

Dr. Filderman s-a format ca militant în primele decenii ale secolului al XX-lea când s-a angrenat în lupta pentru emanciparea evreimii române. El a demonstrat că este posibilă integrarea evreului în societatea creștină fără să-și piardă identitatea și conștiința iudaică. În anii prigoanei el a purtat o luptă neobosită pentru apărarea cauzei evreiești. Personalitatea lui s-a confundat în

asemenea măsură cu calitatea lui de conducător al obștii, încât chiar cei care l-au destituit din această funcție, la sfârșitul anului 1941, au considerat măsura a fi formală. În fapt, Filderman a rămas conducătorul evreimii din România. A înaintat memorii de protest, a folosit calea intervențiilor directe și indirecte, s-a prezentat la audiențe. A acționat cu promptitudine, folosind argumente imbatabile; era permanent la curent cu toate greutățile vieții cotidiene evreiești provocate de nelegiuirile regimului. O analiză de conținut a memoriilor elaborate de el sau sub îndrumarea lui, pune în evidență valoarea lor euristică; ele conțin informații istorice, statistice, juridice, sociologice. Demersurile lui Filderman n-au rămas fără rezultate: ele au contribuit la obținerea dreptului la asistență pentru evacuații și deportații în Transnistria; la abrogarea parțială a ordinului privind obligativitatea purtării stelei galbene¹⁶; la oprirea temporară și parțială a deportărilor din Bucovina; la suspendarea hotărârii privind deportarea evreilor din sudul Transilvaniei la Belzec; la declanșarea acțiunilor de repatriere a deportaților în Transnistria; la suspendarea ordinului de ghețozare a evreilor din nordul Moldovei.

O pagină unică în istoria rezistenței a înscris bătălia lui Filderman pentru oprirea deportării evreilor din Basarabia și Bucovina în Transnistria. În acest scop a expediat trei memorii mareșalului Antonescu dintre care cel mai dur a fost memoriul din 19 octombrie 1941, adnotat de mareșal (Vezi Anexa). Filderman cerea oprirea imediată a deportărilor, arătând că este o măsură administrativă, abuzivă și ilegală de încălcare a drepturilor omului și ale cetățeanului. Demersurile fildermaniene de demascare a samavolniciei regimului antonescian și de apărare a drepturilor evreilor sunt fără îndoială printre aspectele cele mai importante ale rezistenței pentru supraviețuire.

4. Modelul A.L. Zissu și problema emigrării

Problematica emigrării evreilor din România este și ea un capitol în istoria rezistenței pentru supraviețuire; conducătorii sioniști considerau în general emigrarea ca principala modalitate de asigurare a unui viitor pentru etnia evreiască. Un plan temerar în acest sens a fost elaborat de A.L. Zissu și înaintat conducătorului statului în aprilie 1941. În viziunea lui Zissu a existat o coincidență perfectă între concepțiile naționalismului românesc și evreiesc. Statul naționalist român vroia să scape de evrei cu orice preț, iar sioniștii vroiau ca evreii să plece cu orice preț. Așadar, Zissu solicita colaborarea și sprijinul grabnic al statului în realizarea definitivă a acestui plan. Demersurile protestatate împotriva măsurilor represive ale regimului antonescian erau considerate de Zissu ca fiind „expresia unor raporturi de milogeli și tranzacții între obștea evreiască și stat”¹⁷.

5. Militantismul mișcării sioniste

Angrenată în rezistența pentru supraviețuire, mișcarea sionistă a dus o luptă neîntreruptă pentru conservarea spiritului autentic iudaic; pentru păstrarea valorilor naționale; pentru pregătirea tineretului evreu pentru emigrare. După desființarea Federației Comunităților Evreiești de către regimul antonescian, în decembrie 1941, deși interzisă și activitatea ei legală (în august 1942), totuși, mișcarea sionistă s-a afirmat în continuare ca una din importanțele apărătoare ale nevoilor și revendicărilor evreiești, atât față de autoritatea de stat cât și față de Centrala Evreilor. Ceea ce deosebea militantismul mișcării sioniste de activitatea celorlalte organizații evreiești era faptul că ea a depășit limitele și cadrele unei activități legale. Unii tineri sioniști au participat chiar la acțiuni antirăzboinice organizate de mișcarea antifascistă generală.

Mișcarea sionistă și-a asumat numeroase misiuni pe linia ajutorării și salvării celor din Transnistria, a salvării evreilor refugiați din Polonia, a organizării emigrărilor; tot atâtea acțiuni care implicau risc și curaj. Așa se și explică cele două procese înscenate tinerilor și conducătorilor sioniști, care s-au soldat cu condamnări la moarte și la ani grei de pușcărie. Caracterizând implicarea organizațiilor sioniste în mișcarea de rezistență din epoca Holocaustului, M. Benvenisti a scris: „Organizația sionistă, care a stat în tot acest timp în vârful luptei și în mijlocul dușmăniilor, precum și Executiva care a stat de veghe neîntrerupt și neînfricată la postul de comandă, iese din această epocă groznică cu un deosebit prestigiu, prestigiul aceluia care în loc să asiste impasibil și cu spirit negativ la mistuirea în vâlvătaia flăcărilor vieții și avutului semenului său, sare fără ezitare, și cu mari riscuri să salveze ceea ce se putea salva”¹⁸.

6. Centrala Evreilor din România

Rolul acestei organizații, înființată din inițiativă nazistă în ianuarie 1942, pentru a îndeplini funcția de Judenrat în România, presupune o cercetare specială.

Prof. israelian, Bela Vago, a consacrat un studiu special activității Centralei, intitulat în mod semnificativ: *Ambiguitatea colaboraționismului. Centrala Evreilor din România*¹. El a conchis că Centrala nu a devenit o unealtă nazistă, cum s-a intenționat în momentul creării ei. Centrala a sprijinit activitatea culturală evreiască, organizarea asistenței, încercând să ajute deportații din Transnistria.

Fără să contrazicem concluziile prof. Vago, totuși, trebuie subliniat că au fost multe aspecte de colaboraționism în activitatea Centralei și multe

ezitări în acordarea unui sprijin prompt evreilor, mai ales celor din Transnistria. Acțiunile esențiale pentru salvarea evreilor au fost duse peste capul conducerii Centralei și de multe ori în pofida ei.

7. Evreii în rezistența comunistă și antifascistă

Este clar că prin metode adoptate și scopurile urmărite, acțiunile evreilor comuniști nu aveau nimic comun cu tradiția evreiască; ei nu au fost preocupați de soluționarea problemei evreiești; în viziunea lor, problema evreiască urma să se soluționeze când se vor soluționa, marile probleme ale omenirii. Și, totuși, nu se poate face abstracție de activitatea lor, de lupta lor împotriva regimului antonescian. Căci chiar dacă mișcarea de rezistență evreiască nu a acționat în direcția răsturnării acestui regim, ea a fost, totuși, interesată în victoria aliaților și în instalarea unui regim democratic în România. În acest sens au existat colaborări între rezistența evreiască și mișcarea antifascistă. Pe de altă parte, trebuie avut în vedere că regimul antonescian a făcut o distincție între comuniștii evrei și români, primii suferind pedepse mult mai aspre decât românii. Se știe, de exemplu, că numai comuniștii evrei au fost deportați în Transnistria și numai ei au fost împușcați la Râbnița. Din cei 100 de condamnați la moarte și executați pentru activitate comunistă, peste 70 au fost evrei.

Așadar, în măsura în care ei au împărtășit un destin evreiesc, trecutul lor se înscrie în istoria rezistenței evreiești.

8. Rezistența individuală

S-a afirmat sub diferite forme, cunoscând acțiuni mai puțin riscante, de la memoriile de protest adresate autorităților împotriva nedreptăților suferite, până la acțiuni mai hazardate ca evadări de la munca obligatorie sau chiar din Transnistria. O cercetare atentă a memoriilor și petițiilor individuale scoate în evidență faptul că sute și chiar mii de evrei nu s-au resemnat cu consecințele politicii antievreiești a regimului antonescian și au încercat, demonstrând aportul lor la dezvoltarea societății românești, să-și apere drepturile cetățenești inerente, convenite într-un stat de drept.

*

Ajungând la capătul comunicării mele, considerăm necesar a conchide că rezistența evreiască a avut cel puțin două rezultate importante:

1. A contribuit la redeșteptarea conștiinței de sine evreiești, având astfel și un rol în creșterea valului de emigrări de după război;

2. A obținut incontestabile concesii din partea regimului totalitar care au facilitat supraviețuirea.

Într-o sinteză solicitată de mareșalul Antonescu, în ianuarie 1944, în legătură cu intervențiile făcute la Consiliul de Miniștri în favoarea evreilor se arăta: „Domnul mareșal Antonescu a dispus să i se prezinte o notă cu privire la intervențiile făcute de domnii Filderman, Lupu, Maniu etc. în favoarea evreilor din Bucovina, intervenții care au dus la oprirea evacuărilor totale”. În continuare, sinteza cuprinde importante informații privind demersurile evreilor, ale cercurilor politice românești și ale unor străini pentru oprirea deportărilor, ameliorarea situației celor deportați, readucerea lor în țară. Intervențiile dr.-lui Filderman sunt considerate ca fiind cele mai curajoase. Sunt enumerate și intervențiile Șef Rabinului Alex. Șafran, ale baronului Neuman din Arad ș.a. Mareșalul Antonescu a pus următoarea rezoluție pe document: „Nu este complet dosarul. Au fost și alte intervenții prin emisari și audiențe. Totuși, datele sunt suficiente. Să se treacă o copie la dosarul meu”¹⁹.

Desigur, supraviețuirea evreilor din România nu poate fi atribuită în primul rând rezistenței evreiești și activității conducătorilor ei. Dar, semnificația acestei activități în diminuarea catastrofei nu poate fi subestimată.

Lya Benjamin

Note

1 Vezi în acest sens: Efraim Ofir, *The Zionist Movement in Rumania during the Second World War, 1938-1944*, Jerusalem, 1984, 430 p. Bela Vago, *Contrasting Jewish Leaderships in Wartime Hungary and Romania*, în *The Holocaust as Historical Experience*, edited by Yehuda Bauer, Nathan Rotenstreich, Holmes&Meier Publishers, New York, N.Y. 10003, 1981, p. 133-155. Idem *The Ambiguity of Collaborationism: The Center of Jews in Romania* în Y. Guttman and C.J. Haft eds., *Patterns of Jewish Leadership in Nazi Europe 1933-1945*, Jerusalem, 1979. Theodor Lavi, *Documents on the Struggle of Romanian Jewry for its Rights During the Second World War*, Yad Vashem Studies, 4 (1960).

2 Alexandre Șafran, *Resisting the Storm – Romania 1940-1947*, Jerusalem, 1987.

3 Efraim Ofir, *Preliminary Notes on the Parachutists` Mission to Rumania During World War II* în *Jewish Studies*, 1987 și Itzhak Artzi, *Acțiunea parașutiștilor evrei palestinieni în România, 1943-1944*, în *Jaloane pentru o viitoare istorie*, București, 1999. Conform acestui studiu foarte interesant, în România au fost lansați zece parașutiști. Rolul lor a fost de mare efect moral pentru mișcarea sionistă ilegală, iar după 23 august 1944 au contribuit la organizarea emigrărilor în masă, la reconstruirea mișcării sioniste.

4 Relevant în acest sens este apelul către populația evreiască semnat de Federația Uniunilor de Comunități Evreiești. Evreii erau chemați să dea ascultare legilor și guvernelor

țării. Să nu discute politică. Apelul chema la muncă, ajutor, ascultarea legilor, viață sobră („Renașterea Noastră”, 19 iulie 1941).

5 Astfel, în Decretul-lege nr. 44.400 din 21 septembrie 1940 pe baza căruia personalul evreiesc a fost concediat și din teatrele particulare și din toate formațiunile artistice românești s-a specificat că artiștii evrei vor putea să joace „pe scenele trupelor particulare evreiești” (*Evreii din România între anii 1940-1944*, vol. I, Editura „Hasefer”, București, 1993, p. 63). Iar în ceea ce privește dreptul la învățământul evreiesc, vezi Decretul-lege nr. 3438 din 11 octombrie 1940 în care la art. 1 se preciza: Evreii sunt liberi să-și organizeze în cadrul legii învățământului particular, școli proprii de grad primar și secundar” (*Ibidem*, p. 70).

6 Astfel, „Renașterea Noastră” din 28 martie 1941 publica lista a 16 școli teoretice și profesionale din București ale căror clădiri au fost rechiziționate, indicând sinagogile și sediile unor societăți evreiești unde respectivele școli își continuau activitatea.

7 Vezi în acest sens *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol. III/1, Editura „Hasefer”, București, 1997, p. 150, 191, 192.

8 „Renașterea Noastră”, 21 martie 1941.

9 Cu acest prilej s-au înhumat sulturile sfinte pângărite în timpul pogromului legionar din București. Pentru decedații Al Kiduș Hașem, prim-cantorul R. Ruwinsky a rostit El Mule Rahamim. Fiecare nume spus cu glasul înecat în lacrimi a rechemat în amintire figura părintelui a copilului plecat pentru totdeauna. Discursul Șef Rabinului a avut puternice accente de cucernică revoltă împotriva destinului (Cf. relatărilor din „Renașterea Noastră”, 14 martie 1941).

10 Vezi „Renașterea Noastră”, 26 iulie 1941.

11 „Renașterea Noastră”, 23 septembrie 1941.

12 Iată câteva exemple: Moses Schwarzfeld a ținut o rubrică permanentă despre scriitorii evrei din România în veacul al XIX-lea, dr. M.A. Halevy a publicat *Glose pe marginea Hagadei* („Gazeta Evreiască”, 3 aprilie 1942), *Noi și doctrina Hilel* („Gazeta Evreiască”, 17 aprilie 1942). Axelrad a publicat eseu: *Să respectăm sensul unic și să ne ferim de orice sens interzis; să respectăm prevederile noastre morale și religioase pentru a evita orice accident* („Gazeta Evreiască”, 28 august 1942).

13 Vezi în acest sens *Activitatea Centralei Evreilor din România*, publicată în 1944.

14 Arhiva Centrului pentru Studiul Istoriei Evreilor din România, fondul III, dosar neinventariat.

15 *Ibidem*.

16 Este relevantă în acest sens declarația conducătorului statului în Consiliul de Miniștri din 9 septembrie 1941: „Măsura aceasta are consecințe mari și pentru liniștea publică și pentru alte puncte de vedere. Au fost la mine reprezentanții Comunității Evreiești și față de ei m-am angajat să ridic această măsură” (*Evreii din România în anii 1940-1944*, vol. II, Editura „Hasefer”, 1996, p. 307).

17 A.N., fond Președinția Consiliului de Miniștri, P.C.M. Cab., ds. 1267/1941.

18 M. Benvenisti, *Sionismul în Vremea Prigoanei*, București, 1944.

19 *Evreii din România între anii 1940-1944*, vol. II, p. 535-540.

ANEXĂ

/ București, 1941, octombrie 19 /

FEDERAȚIA UNIUNILOR
DE
COMUNITĂȚI EVREIEȘTI DIN ȚARĂ

București, 19 Octombrie 1941

Nr. 1387

BUCUREȘTI
Str. DR. BURGHELEA No. 3
TELEFON 5.13.42

PRIVEȘTE:

I. Deportarea evreilor cetățeni români din Bucovina și Basarabia

II. Expulzarea din Vechiul Regat a evreilor cetățeni români originari din Bucovina și Basarabia

DOMNULE MAREȘAL

„Am dat răspunsul cuvenit. Am luat angajamentul față de evreii din Vechiul Regat. Le mențin. Nu am luat nici un angajament față de evreii din noile ținuturi. Aceștia, în marea lor majoritate, au fost niște brute. Nu pot fi găsiți adevărații vinovați, toți vinovații. Ei sunt mulți. Sunt acoperiți. Regret pentru oamenii cunsecade. Trebuie să fie și de aceștia. Dar mult mai mult înă doare sacrificiile pe care le-am făcut pentru a repara o crimă, care a aruncat în groaznica suferință un neam întreg în 1940 și care a fost ca inspirație și ca execuție de esență evreiască”.

(Apostila lui Ion Antonescu, Arhivele Naționale, București, Fond PCM Cab. D. 104/1941, f. 142).

Un strigăt de deznădejde, cum n-am mai auzit, străbate văzduhul, de-a lungul și de-a latul Țării și mă face să mă cutremur în fața teribilelor răspunderi ce am asumat și mă silește în aceste zile de mare sărbătoare pentru Țară și de glorie pentru Domnia Voastră, să vă împărtășesc frământările mele.

I. Deportarea evreilor cetățeni români din Bucovina și Basarabia.

La câteva zile după ce Guvernatorul Basarabiei a făcut apel la noi, ca să ne ajutăm frații întru credință din acea provincie – un ordin a hotărât subit deportarea tuturor evreilor din Basarabia și Bucovina.

Domnul Vice-Președinte al Consiliului, în audiența ce mi-a acordat în ziua de 14 Octombrie:

1) a binevoit a aproba ca intelectualii, meseriașii, comercianții, industriașii și proprietarii să nu fie deportați;

2) a rezervat să se pronunțe asupra rugăminții mele de a amâna plecarea tuturor până la primăvară și de a readuce la căminurile lor pe cei deportați, în vederea trierii lor, potrivit deciziei de sub 1).

Ordinul acesta a fost pe dată executat în Bucovina; în Basarabia însă, deși se pare că ordinul a fost trimis, el n-a fost însă executat, întrucât Comandamentul Militar n-are cunoștință de el.

Și astfel au plecat câteva transporturi de deportați din Chișinău, iar informatorii spun că cadavrele tuturor celor plecați cu primul transport zac între Orhei și Rezina, iar despre celelalte transporturi plecate în zilele de 14, 16 și 18 octombrie, nu există nici o altă știre decât că la Orhei li s-a luat tot ce aveau asupra lor.

Unde sunt? Mai sunt în viață sau au urmat pe cei ale căror cadavre se spune că zac între Orhei și Rezina?

Ce vor deveni cei sortiți să plece în dimineața de 20 Octombrie 1941 și în zilele următoare?

Circa 800 evrei originari din Bălți, aflați la Giurgiu, au fost expediați spre Basarabia în vagoane sigilate, fără aer și lumină, iar călătorii veniți de la Râmnicul Sărat ne-au informat că simțeau că înnebunesc auzind țipetele celor disperăți și vaietele celor muribunzi.

„Omul e om, oricare îi e credința”

„Dreptatea trebuie dată oricui o are și o cere”

Acestea sunt principiile pe cari ați declarat că se va întemeia noua așezare a Statului.

Îngăduiți-mi să vă rog să faceți ca și evreul să fie tratat ca om și ca dreptatea să fie dată aceluia dintre evrei cari o au și în numele cărora mă adresez Domniei Voastre.

Într-adevăr, legea Nr. 793 din 3 Septembrie 1941, reglementând cetățenia locuitorilor din Basarabia și Bucovina de Nord, stabilește că:

„Au fost și sunt români” toți locuitorii din teritoriile dezrobite care, potrivit legilor în vigoare la 28 Iunie 1940, se bucurau de naționalitatea română” (Art. 1), cu excepția celor care au cerut după 28 Iunie 1940 autorizația de a se reîntoarce în teritoriile cotate”. (Art. 2)

Așa dar, la 13 Septembrie 1941, ați stabilit cine este cetățean român, precum și cui, cu ce forme și pentru ce fapte i se poate restrânge cetățenia.

Totuși, la câteva zile după aceasta, cetățenii români de religie mozaică, au fost siliți să-și părăsească casele în timp de trei ore, adică fără a-și lua ceva cu ei, iar la câteva zile după aceea au fost ridicați și deportați în țări străine, contra legii care le recunoaște drepturile cetățeanului și cu atât mai mult ale omului, și deci dreptul de a locui în Țara ai cărei cetățeni fuseseră recunoscuți.

DOMNULE MAREȘAL,

În audiența din 1 Aprilie 1941 am avut cinstea să vă înmânez un memoriu – Nr. 212/25 Martie 1941 – privitor la expulzarea din Țară a evreilor supuși străini intrați legal în Țară, locuind de decenii, unii deveniți chiar supuși români, în care,

după ce mă plângeam că acestora li se dau numai câteva zile pentru a părăsi țara, pe când celor intrați clandestin li se dăduse două luni, spuneam între altele:

„Ceea ce este mai grav este că mulți dintre evreii supuși polonezi ne-au consultat asupra lichidării industriilor lor și că din cauza noastră au renunțat a le lichida.

În adevăr, potrivit angajamentului luat înaintea Domniei Voastre, că evreii nu vor sabota guvernarea Domniei Voastre; potrivit rezoluțiunii Domniei Voastre, comunicată nouă cu adresa Președinției Consiliului de Miniștri, din 18 septembrie 1940; potrivit legii din 3 aprilie 1930, care le asigura dreptul de muncă; potrivit comunicatului Guvernului din 4 octombrie 1940 referitor la emigranții clandestini; potrivit chiar legii din 16 noiembrie 1940 privitoare la regimul evreilor în întreprinderi, care garantează menținerea patronilor; potrivit deciziei Ministerului Muncii din 22 martie 1941 care retrace cărțile de lucrător ale evreilor supuși străini, dar menține drepturile la lucru ale patronilor evrei supuși străini; și, în sfârșit, potrivit legii sabotajului care pedepsește pe patronii care concediază personalul și astfel își reduc activitatea, am sfătuit oamenii să se ferească de a-și lichida întreprinderile”.

În orice caz, războiul fiind spre sfârșit și el aducând rezolvarea definitivă a problemei evreiești, aceasta se va rezolva definitiv și radical în curând”.

Ați binevoit a recunoaște dreptatea cauzei și ați ordonat suspendarea expulzării lor.

Dacă, Domnule Măreșal, ați recunoscut că străinii intrați legal în țară nu pot fi tratați mai rău decât cei intrați ilegal, nu pot crede că nu veți fi de acord că cetățenii țării nu pot fi tratați mai rău decât străinii; că legea se opune la deportarea lor, că în drept măsura este lipsită de bază legală, iar, în fapt, modul cum au fost scoși din locuințele lor, anotimpul în care se face deportarea, modul cum se face transportul și soarta rezervată celor deportați sunt incompatibile cu principiul fundamental că omul este om, oricărei credințe îi aparține și că dreptatea trebuie dată oricui o are și o cere.

Dar îmi permit a crede că măsura a încetat a fi presantă astăzi când războiul s-a sfârșit, când deci primejdia pentru țară nu mai există.

Dar măsura de astăzi este și mai gravă și mai ilegală, căci ea nu se aplică numai provinciilor dezrobite, dar și Bucovinei de Sud și chiar județului Dorohoi care a fost recent integrat Bucovinei.

II. Expulzarea din Vechiul Regat a evreilor originari din Bucovina și Basarabia

Un ordin al Ministerului de Interne a dispus ca toți evreii originari din Bucovina și Basarabia aflați în Vechiul Regat să plece de îndată la locul de origine, împreună cu familia lor, adică chiar cu acei membri ai familiei lor – soția sau copii – născuți în Vechiul Regat.

Sunt evreii care trăiesc de decenii în Vechiul Regat, unii cu soții sau copii născuți aici, toți cetățeni români revizuiți, care au făcut serviciul militar, care în

acest moment prestează munca de folos obștesc, care au subscris sau așteaptă să fie convocați a subscrie la Împrumut după ce au dat din plin pentru a satisface nevoile spitalelor, etc., sunt alții care au venit în Vechiul Regat după 28 iunie 1940 fugind de regimul bolșevic și dovedind astfel sentimentele lor față de România. Și toți aceștia – din Vechiul Regat ca și cei din Bucovina de Sud și Dorohoi și ca și cei din provinciile dezrobite – urmează să fie tratați mai rău decât străinii intrați legal sau ilegal în țară, să fie ruinați – căci n-au timp să-și lichideze afacerile – și trimiși, în câteva ore sau zile, la moarte, fără nici un temei legal, fără nici o culpă personală, fără altă vină decât aceea a originii lor, adică făcându-se deosebire între om și om, după religia căreia i se închină.

Mi-ați comunicat, Domnule Mareșal, în audiența de la Butimanu, reaua purtare a unora dintre evrei, dar mi-ați vorbit și despre reaua purtare a unora dintre români.

Nu este drept ca cei nevinovați să sufere, căci intelectualii, comercianții, industriașii, proprietarii, etc., au suferit – fie ei creștini, fie evrei, - sub regimul bolșevic și nu numai românii, dar și mii de evrei din Bucovina și Basarabia au fost deportați în Siberia.

Eu nu am apărut și nu apăr pe cei vinovați: să-și ia pedeapsa.

Eu apăr numai pe cei nevinovați și pe cei pe care o măsură administrativă îi despoaie și de drepturile cetățeanului și de ale omului, pe care i le conferă un text expres de lege.

DOMNULE MAREȘAL,

Și eu, eu, numai eu, port toată răspunderea – asupra Mea trebuie să se reverse toate blestemele, căci eu și numai eu i-am împiedicat pe cei din Vechiul Regat și din Bucovina de Sud să-și lichideze afacerile, pentru a-mi respecta cuvântul dat Domniei Voastre de a împiedica sabotarea Guvernului și pentru că Domnia Voastră mi-ați repetat – cele declarate ziarului „Stampa”: „evreii nu vor mai fi beneficiarii avutului Țării, dar vor putea trăi în România”.

Și nu sunt decât două luni de când Domnul General Stoenescu mi-a transmis mesajul Domniei Voastre că garantați viata fizică a evreilor.

Nimeni, Domnule Mareșal, nici unul din evreii din Țară nu mai are liniște sufletească. Este o panică fără precedent și o disperare fără margini, o groază ca care a provocat zeci de sinucideri la Cernăuți, care nu știu ce va provoca mâine, dar care știu în fața căror răspunderi mă pune pe mine.

Ați suferit prea mult, Domnule Mareșal, până când ați izbutit a face ca ceasul dreptății să sune pentru Domnia Voastră și pentru a face ca ceasul dreptății să sune pentru Țara și poporul Român.

Nu veți tolera, sunt adânc, adânc convins, ca gloria Țării și a Domniei Voastre să fie cernite, ca respectul omului și al legilor să fie suprimat și veți face ca generoasa hotărâre a Domnului Vice-Președinte al Consiliului să fie de îndată

executată și în Basarabia – căci altfel astăzi dimineața și în zilele următoare noi transporturi pleacă spre moarte – că acei ce au plecat să fie readuși spre a fi triați; ca cei vinovați să fie pedepsiți, dar ca cei nevinovați să nu fie deportați; ca acei din Bucovina de Sud, din Dorohei și din Vechiul Regat să nu fie în nici un caz atinși.

Dacă o hotărâre definitivă n-ar fi posibilă, încă un termen până în primăvară, mi se pare, ar putea fi cu greu respins, cu atât mai mult cu cât sunt oameni care vor să plece și sunt pe cale de a pleca în orice condiții, iar unii au obținut vize și pentru ei plecarea este chestie de zile.

Adaug că domnii Jacobsohn și Bloom – reprezentanții Joint-ului – ca să accelereze plecarea cât mai mult cu putință, vor fi chemați de mine de îndată la București.

Panica ce a cuprins pe toți evreii – după Decretul Lege care le expropriează creanțele ipotecare, acțiunile unor societăți anonime, etc., care alungă pe proprietari din apartamentul în care locuiesc cu câteva zile înainte de 26 octombrie, care îi obligă nu numai să verse chiriile încasate de la subchiriași, dar să plătească ei înșiși imediat o chirie – deși nu li s-a plătit încă prețul exproprierii, etc., ghetourile, apoi deportarea evreilor din provinciile dezrobite și chiar din Bucovina de Sud și care fac să planeze temeri pentru restul țării, trebuie, cred, și ea curmată în interesul Țării.

Domnul Vice-Președinte al Consiliului mi-a confirmat că se lucrează la un statut ale cărui linii generale -- în ce privește evreii din Vechiul Regat și din Transilvania – ați binevoit a mi le repeta în audiența de la Butimanu.

Mi se pare, deci, de cel mai mare interes ca acest statut să fie cât mai neîntârziat promulgat, pentru a se pune capăt panicii și instabilității stării politice, civile și juridice a evreilor, stabilitate fără de care totul se năruie.

Nădăjduiesc, Domnule Mareșal, că veți binevoi a aprecia ca izvorâte din conștiința cea mai curată – și vă rog s-o credeți – dintr-o conștiință românească, faptele expuse și că ele merită deosebita Domniei Voastre atențiune.

Vă rog să primiți asigurarea respectuoasei mele considerațiuni,

PREȘEDINTE,
Dr. W. Filderman

DOMNIEI SALE

**DOMNULUI MAREȘAL ION ANTONESCU, CONDUCĂTORUL
STATULUI ȘI PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI**

BUCUREȘTI
STR. DR. BURNHELEA No. 3
TELEFON 62.62

No. 12874

*Am stat răspândit
cuvânt. Am luat angajamente
fete de curți din unele regiuni.
Le scriu. Nu știu cât timp
angajament fete de curți din unele țări
DORNILE MAREȘAL,*

- PRIVESTE: *Prinț. Nu pot fi puși adunătorii imediat,*
I. Deportarea evreilor cetățeni români din Bucovina și Basarabia *peste granițe. E în*
II. Expulzarea din Vechiul Regat a evreilor cetățeni români originari din Bucovina și Basarabia. *Prinț. Nu pot fi puși imediat, sunt angajați*

*pe care trebuie să fie în țară. De ce nu
mă strigă de desnaștejde, căm n'am mai auzit, străbate vâz-
duhul, dealungul și dealatul Țării și mă face să mă outremur în fața
teribilelor răspunderi ce am asumat și mă silește în aceste zile de
mare sărbătoare pentru Țară și de glorie pentru Domnia Voastră, să vă
împărtășesc frământările mele.*

- fi de răsp.*
I. Deportarea evreilor cetățeni români din Bucovina și Basarabia.

*Am fost în București în 1940. I am a fost de
La câteva zile după ce Guvernatorul Basarabiei a făcut apel
la noi, oa să ne ajutăm frații intru credință din acea provincie - un
ordin a hotărât subit deportarea tuturor evreilor din Basarabia și Bu-
covina.*

Am fost în București în 1940. I am a fost de
Domnul Vice Președinte al Consiliului, în audiența ce mi-a
acordat în ziua de 14 Octombrie:

Am fost în București în 1940. I am a fost de
1) a binevoit a aproba ca intelectualii, meseriașii, comer-
n infanteriei, industriașii și proprietarii, să nu fie deportați;

Am fost în București în 1940. I am a fost de
2) a rezervat să se pronunțe asupra rugămintii mele de a
amăna plecarea tuturor până la primăvară și de a readuce la căminurile
lor pe cei deportați, în vederea trierii lor, potrivit deciziei de sub
1).

Ordinul acesta a fost pe dată executat în Bucovina; în Ba-
sarabia însă, deși se pare că ordinul a fost trimis, el n'a fost însă
executat, întrucât Comandamentul Militar n'are cunoștință de el.

și astfel au plecat câteva transporturi de deportați din
Chișinău, iar informatorii spun că cadavrele tuturor celor plecați ou
primul transport, zac între Orhei și Rezina, iar despre celelalte
transporturi plecate în zilele de 14, 16 și 18 Octombrie, nu există
nici o altă știre decât că la Orhei li s'a luat tot ce aveau asupra lor

Unde sunt? Mai sunt în viață sau au urmat pe cei ale căror
cadavre se spune ou zac între Orhei și Rezina?

Ce vor deveni cei sortiți să plece in dimineața de 20 Octom-
brie 1941 și în zilele următoare?

DOMNIEI SAIE
DOMNULU MAREȘAL ION ANTONESCU, CONDUCĂTORUL STATULUI ȘI
PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINISTRI

Procesul de permanență – ruptură în dinamica postbelică a evreilor din România

În 1955 apărea în limba română la Paris, în editura autorului, o temerară și emoțională carte anticomunistă: *Iadul pe pământ*, de Raoul S. Rubsel. Temerară, pentru că apărea în 1955 într-un Paris „de stânga”; emoțională pentru că era prima scriere care dezvăluia critic – patetic, fața „democrației populare” din România.

„Nu am pretenția să fac din această carte o operă literară: strigătul de durere nu se poate transforma în flori de stil. Încerc numai... să zugrăvesc... groaza în care trăiesc astăzi toți cei care-și duc zilele amărâte sub jugul comunist” – Sunt primele rânduri din *Cuvântul înainte* al cărții. Cuvânt care contrasta acut cu multe din editorialele scrise de unii coreligionari comuniști din țară și străinătate.

Dar cine era acest cvasi necunoscut Rubsel și de ce evocăm acum, după 45 de ani de la apariția ei, o carte despre care puțini au aflat – dar mulți ar trebui să știe – că a existat și a fost publicată de un evreu?

Născut la Botoșani în 1888, Raoul Rubsei a debutat ca publicist la „Adevărul” lui Beldiman și a scos în 1906 revista de satiră și umor, mult gustată, „Țivil-Cazon”. Deși a continuat să scrie la diverse reviste – colaborând cu proză, versuri și epigrame – nu a dobândit notorietate ca publicist și nici printre literați nu s-a prenumerat. *Iadul pe pământ* este relevantă și pregnantă ca document de epocă privitor la începutul stalinismului românesc, în general, a unui anume fel de reflectare a situației evreilor în acest răstimp. În speță, a evreilor care, ca și Rubsel, erau motivați să emigreze (să facă Alya) în anii 50, deci refuzau atât realitatea, cât și iluzia comunistă. Dar până la emigrarea mult așteptată unii din ei, se arată în carte, au cunoscut... iadul pe pământ!

„La Haifa, libertatea regăsită contrasta atât de izbitor cu așa zisa „libertate” din care scăpasem, încât moralul meu s-a refăcut imediat”. Dar nu într-o asemenea măsură încât să-i uite pe cei rămași „acolo” unde începuseră „răbufnirile antisemitismului moscovit”, unde începuse

emigrarea în „valuri”, simptom al neaderenței unor largi pături evreiești la realitățile epocii. Căci evreii, ca și românii etc., suportau „Tot noianul nenorocirilor ivite în republicile populare create de Moscova și așezate după cortina de fier de „unde nimeni nu avea voie să plece... după voia sa”. Iar dacă i se acorda „privilegiul” să plece, atunci (și nu numai atunci) trebuia să se aștepte la tot felul de șicane și vexațiuni.

Dar nu se poate nega nici că, în același timp, o parte dintre evrei – în Capitală și provincie, în Moldova, dar și în Ardeal – vădea, după depășirea primejdiei brune, o simpatie pentru comunism, chiar sub formă stalinismului general și local. O motivație conjuncturală complexă făcea plauzibilă această simpatie, dar originea ei era, desigur, mai veche și oglindită în expectațiile de dreptate socială care domină sensibilitatea iudaică (marcată îndelung de oprimare și marginalizare). Într-un anume fel, ideea „comunistă”, după cum afirmă Rubsel, se afla prefigurată încă de profeti, iar Marx, Lassalle ș.a. nu erau străini de un atare ethos. Doar că toate acestea nu aveau nimic de-a face cu totalitarismul instaurat de Stalin, cu emulii săi din România – Dej, și de ce nu, Pauker, Chișinevschi, Răutu și *eiusdem farinae*!

Ar fi fost suficient doar aceștia din urmă ca, într-un mediu cu tradiții recente (dar și mai îndelungate) extremist-naționaliste, să „prindă” sloganul identității evreo-comuniste, al „aducerii comunismului de către evrei”, a comunismului ca o „afacere” evreiască – dându-se uitării realitățile penibile cu care se confruntau și evreii sub noul regim.

Desigur, au existat mulți comuniști evrei, dar nu mulți evrei au fost comuniști.

Este, totuși, adevărat că nu puțini evrei au avut acces, în noile condiții, la un anume rol decizional care, firește, apărea drept scandalos celor obișnuți să-i vadă pe evrei doar în postura de ostracizați și de oameni lipsiți de orice drepturi civile și politice (ca, de pildă, în regimul totalitar antonescior anterior. Și nu numai.). Ecoul de mentalitate era astfel dirijat de cei interesați, încât dacă un evreu ajungea, să zicem, viceprimar sau subprefect se pretindea că „întreaga lui etnie” conducea respectiva localitate și, ca atare, era răspunzătoare de toate necazurile abătute în acel loc sau în întreaga țară.

Au mai existat, desigur, și evrei cu un rol nefast în mass-media. În cultură (chiar dacă se recrutau din rândul unor comuniști de bună credință și idealști încrezători în valorile umanitare) care și ei, fanatizați, au devenit vajnici propagatori ai ideologiei moscovite văzută în „puritatea ei absolută” și necontaminată de realitatea lagărelor, mizeriei generalizate și formelor incipiente de antisemitism.

Această „nouă inteligenție” nu-și recunoștea, de altfel, „matca etnică”, considerând lupta ideologică o mărturisire de internaționalism opus naționalismului evreu (sionist) și chiar ecumenismului social imanent iudaismului. În același timp, se uită prea adesea că unii dintre aceștia și mulți alți intelectuali evrei au fost printre primii porniți să demanteleze, începând cu anii '60, resorturile facile ale culturii ideologizate zise „naționale în formă și socialistă în conținut”. Numeroase scrieri ale unor sociologi, politologi, economiști ș.a. evrei în care se regăesc asemenea poziții critice - sunt astăzi total neglijate. La fel o seamă de scrieri literare de autentică valoare.

Căci, se știe, și cărțile își au soarta lor!

În ultima vreme, o deosebită atenție este acordată activității literare a exilului românesc, dar și în acest caz contribuția lui Rubsel este total neglijată, editurile nearătându-se, se pare, dispuse s-o republice. Am scos-o aici și acum în vedetă tocmai pentru a repara o asemenea atitudine care nu este străină nici unor publiciști evrei ce neglijează scrierile nonconformiste din trecutul nu prea îndepărtat.

Or, relevarea existenței unor atitudini nuanțate și chiar a unor distanțări de comunism - la unii membri ai inteligenței evreiești care a existat în „cei 40 de ani” – nu ar face decât să reflecte complexitatea relației dintre evrei și totalitarismul colectivizat, hipercentralizat și autoritar. Căci, dacă integrarea unor categorii umane evreiești în realitățile comuniste însemna deja o *ruptură* în continuitatea existenței sociale iudaice, fenomene ca acelea amintite reprezentau un început *de ruptură a rupturii*.

Este bine știut că pe magistrala existenței sociale evreiești, după marea ruptură din anii 40-'44 a intervenit o scurtă perioadă de tranziție și echilibru facil spre o ruptură în plan socio-profesional și politic-comunitar. Într-un anume sens, tot „ruptură” social-profesională putem numi și discriminarea pozitivă produsă în primii ani ai comunismului, atunci când o anumită pătură de ilegaliști și comuniști favorizați¹ au fost propulsați spre status-uri și roluri importante.

¹ Dacă ilegaliștii s-au recrutat, printr-o selecție socială dură și de durată sau prin probe de fidelitate neobișnuite (războiul civil din Spania ș.a.), o seamă de oportuniști carieriști au afluat spre posturi importante înconjuțați de rubedenii și anturaje dacă nu total evreiești, în bună măsură. Toți aceștia au excelat printr-o atitudine de negare a originii lor și de rupere a unor legături anterioare. Nici chiar despre Ana Pauker, căreia i se atribuie în mod greșit o atitudine favorabilă față de evrei și Alya, nu se poate spune că avea sentimente proevreiești.

Cu mâna unor asemenea evrei sau a interpușilor lor din C.D.E., ori din eșaloane inferioare, s-au exercitat fenomene de presiune comunistă asupra F.C.E.R. și a

• Dialectica continuitate-discontinuitate, permanență-ruptură [sau sinonimele: echilibru-dezechilibru; structurare-destructurare; evoluție-involuție ș.a.] pentru acest proces și în acest răstimp suscită disocieri la nivelul următoarelor paliere: comunitar-confesional; socio-economic; de microgrup; individual-familial – toate reclamându-și „genul comun” în etnic, iar „diferența specifică” în... social-politic.

Palierul comunitar. Asociat sau nu celui cultural-confesional, el reprezintă o dimensiune definitorie pentru multiculturalitatea identității evreilor din România. Pentru că mecanismele permanenței și rupturii sunt raportate în mod deosebit la acest palier.

Diversele stadii ale acestui „parametru” condiționează și reclamă evoluția sa continuă: de la faza indistinției sale mozaice până la aceea de autonomie relativă pentru o puzderie de instituții aferente, dar toate clădite pe sentimentul apartenenței. La evrei nu doar instituțiile comunității și sinagogii ilustrează nivelul numit de noi *comunitar*, ci întreg ansamblul formelor „societății etnico civile”, în speță organizații, așezăminte, precum și haloul lor mental.

Ruptura din anii '40-'44 a fost marcată în acest plan prin interzicerea Federației Uniunilor de Comunități Evreiești și a altor organisme comunitare. Permanența a constatat în consolidarea solidarității și coeziunii de grup, a conștiinței etnice prin revigorarea vieții confesionale, precum și a nenumărate așezăminte (școli etc.), pe care tocmai presiunea antisemită le-a scos la iveală. Au proliferat organizațiile și instituțiile comunitare locale ș.a.

În primii ani postbelici, când etnia avea încă o seamă de interese și revendicări comune - și mai purta încă sechele ale Holocaustului - proliferarea instituțiilor comunitare a fost, de asemeni, sensibilă.

Astfel, asistăm la izbulul unei vieți sioniste înfloritoare, materializată în zeci (circa 50) de organizații de tineret și a numeroase partide, asociații

comunităților; șicanările celor înscrisi pentru Alia; prigoana antisionistă; procesele de sabotaj intentate unor evrei; confiscarea excesivă de proprietăți ale unor persoane fizice și juridice; imixtiunea în viața cultural-culturală etc., etc.

Printr-un straniu mimetism, explicabil, însă, toți acești interpuși au redevenit în anii din urmă „buni evrei”, reclamând chiar poziții și roluri în viața etnică... rediviva. Cu toții își aseamănă vechea condiție de „comuniști semiți” cu cea a lui Moses Rosen, înscăunat ca Șef Rabin cu aprobarea, cerută de lege, a guvernului Groza și sprijinitor al politicii oficiale a țării în numeroase împrejurări. Doar că se estompează o esențială deosebire: Dr. Rosen a făcut-o pentru evrei, iar toți ceilalți împotriva lor. De altfel, detaliile acestei chestiuni nu pot fi antamate aici și acum chiar dacă ne preocupăm de problema de ruptură și continuitate în condiția postbelică a diferitelor categorii de evrei din România.

etc. care se dovedeau simptomatice pentru revigorarea unui sentiment național, întregitor celui comunitar-etnic. În primii trei-patru ani imediat postbelici, ponderea național-comunitarului în viața etniei s-a dovedit apreciabilă în raport cu trendul integraționist sau cel comunist.

Permanența existenței etniei evreiești preleva, astfel, în acest mod asupra faptelor de ruptură. Până și unele organizații integraționiste și chiar comuniste – Comitetul Democrat Evreiesc în speță – erau stihinic menite să se „îmbibe” de realități evreiești, de marile probleme postbelice comunitare ale diverselor categorii de năpăstuiți în timpul Holocaustului.

Prin toate acestea se exprimă, așadar, nu doar o permanență a nivelului comunitar, ci doar o dinamică alertă a „naționalului” în raport cu o anumită stare anterioară. Nu au lipsit, firește, tensiunile: presiuni extracomunitare asupra unora dintre organizațiile și înjghebările semnalate; asupra unora dintre liderii lor (cazul Filderman, de pildă) cunoscuți pentru neaderarea lor integrală la trendul comunist ce se prefigura. În general, însă, viața comunitară și națională (sionistă și mozaică) se dovedește intensă până în 1949, când atitudinea fătăș ostilă a oficialităților, inclusiv a C.D.E., atinge apogeul prin desființarea rețelei de așezăminte comunitare, înlocuirea liderilor ziși vechi cu alții noi (în fapt C.D.E.-iști) gata să consimtă oricând la integrarea comunității în noul regim.

Printr-un singur act de forță sunt desființate, în 1949, cele mai multe instituții și așezăminte comunitare.

Însăși comunitatea și cultul au primit grele lovituri prin decapitarea lor: izgonirea dr. Al. Șafran și forțarea la expatriere a dr. Filderman.

Întreaga rețea sionistă este desființată, iar numeroși lideri sioniști sunt anchetați și arestați. Este momentul unei rupturi grave în continuitatea activității instituțional comunitare, etnice și naționale, revigorată în puținii ani de tranziție (1945-1948).

În anii de după 1949 totul părea să întunece orizontul național-etnic. Interese conjuncturale ale României fac, însă, în mod surprinzător posibilă convertirea vechii activități național-sioniste într-o activitate concretă de emigrare în masă care transferă în Israel, în numai două decenii, circa 300.000 de evrei originari din România. Pentru aceștia, problematica permanenței evreo-române se va conjuga cu ruptura intervenită în întreaga lor existență și conștiință socială. Mulți se vor simți, însă, în Ereț, sau tocmai în Ereț Israel, evrei din România.

Palierul socio-economic

Emigrarea în masă a actualizat cu acuitate ruptura socio-economică existentă – atât în raport cu piramida socio-ocupatională „evreiască” (piramidă cu vârful în jos) din perioada interbelică, cât și cu încercările de refacere a acesteia în anii '45-'48. De altfel, respectiva ruptură a condiționat în mare măsură însăși emigrarea. Căci o populație preponderent mic burgheză nu se putea acomoda și integra în realitățile unei economii colectivist-hipercentralizate.

Conform unor date privitoare la structura socio-ocupatională a celor 428.312 evrei, câți existau în România la începutul anului 1947, populația activă consta din: 50.000 meseriași, în principal patroni; 35.000 angajați; 35.000 comercianți și industriași; 10.000 profesioni libere. Un total de 130.000 activi la circa 270.000 de inactivi și de... luft menschen. În această ultimă categorie se prenumerau și cele câteva mii de persoane din Ardealul de Nord, supraviețuitori ai Auschwitzului, ca și cele câteva zeci de mii de ostracizați reînțorși în Moldova, Muntenia etc. din Transnistria. Cu toții alcătuiau *microgrupuri* clasate economic și cu o psihologie specială de categorie expusă temporar la inadaptare. În Israel, mulți și-au refăcut, însă, firul vieții în contextul unei iudaități redivive.

Evreii rămași în România după marele exod se cifrează azi la circa 10.000 (0,5 la mie din întreaga populație a țării, după ce la finele veacului trecut reprezentau 5%, iar în perioada interbelică 4,3%). În 1970 erau 30.000, iar în 1980 circa 40 000.

Pentru majoritatea celor rămași ruptura s-a instalat mai ales în planul *modului individual de viață*, al diminuării stilului etnic de existență, al integrării personale în varia profesiuni netradiționale și al refacerii unei vieți de microgrup (familiar, vecinătăți ș.a.) marcate de integrări la cote înalte și chiar de asimilism. Viața confesional-comunitară antrena doar un număr redus de practicanți mozaici sau de asistați comunitari de vârstă înaintată.

Deși cu conștiința și identitatea iudaică diminuate, permanența și trăinicia „firului evreiesc” (die goldene keit) au făcut, totuși, ca evreii să nu uite, în parte și datorită unui puseu extern naționalist-comunist, că sunt evrei. Numărul activiștilor comuniști evrei se subțiasc crescând, iar evreii rămași și-au consolidat existența lor, mai cu seamă pe *palierul individual*, pășind pe calea onestă a muncii calificate (super) apte să asigure status-uri și roluri social-economice și culturale care să nu comporte concesii grave făcute regimului și să permită afirmări sociale prestigioase.

Din unghiul de vedere al „permanenței” sau/și „rupturii”, cele de mai sus revelează fenomenul *integrării* (socio-economice, dar și spirituale) drept componentă a unui proces, cu mărci specifice, de „acomodare pozitivă” la orice situație. Uneori, chiar și prin asimilare, deconfesionalizare, ateism, schimbarea identității, a numelui, a obiceiurilor ș.a.m.d. Firește că prin toate acestea se înregistra o *ruptură* cu iudaismul tradițional până la cota abandonării sinagogii, ritualului mozaic, sărbătorilor, autorității rabinatului ș.a. Sinagoga era frecventată doar de evreimea în vârstă sau de „migraționiști” sau de „iskoriști”¹. Mulți renunțau la Brith Mila², adoptau sărbătorile și prilejurile laice sau creștine de sociabilitate, autoritatea șef-rabinului era respectată doar de credincioși ori de cei care făceau Alia. Toate înscrise ca „mărci” în cadrul unui proces amplu și continuu de laicizare, început încă de la finele veacului trecut. Comunismul le agravase, însă.

Cele arătate nu trebuie absolutizate, totuși, căci tocmai în momentul când „pendulul iudaic” se afla la cota deconfesionalizării, a rupturii de evreitate pentru circa 3/5 din cei rămași în România – era cam prin anii `70-`80 – avea să se producă o revenire a pendulului, o reluare – timidă, ce-i drept – a „oscilației” întrerupte, nu doar confesional, ci și social-cultural și în planul sociabilității etnice.

În paralel este amplificată social și viața comunitară, iar cea iudaic-națională revigorată prin multiple relații ale celor „rămași”, cu rudele plecate în Israel ș.a.m.d.

Anii de după Revoluția din 1989 au readus o dată cu libertatea și neîngrădirea și posibilitatea răbufnirii antisemitismului neoficial; la un moment dat, 12 gazete, unele dependente de partide extremiste, proliferau slogane xenofobe, șovine, antisemite - și sub forma unor atacuri la persoana liderilor evrei sau a persoanelor revenite din Israel pentru afaceri etc. Paralel se produce, însă, și o revigorare a vieții comunitar-etnice în consens cu a tuturor naționalităților. Dr. Moses Rosen depune eforturi pentru revigorarea etniei sale, a vieții ei comunitare și confesionale, în special. Dat fiind că la nivelul evreimii nu acționau decât firave forțe politice centrifuge, *unitatea* etniei este asigurată, iar unica ei portavoce rămâne, până în anul decesului său, dr. Moses Rosen, Șef-Rabinul și Președintele Federației Comunităților Evreiești din România.

Începând din 1995, după preluarea funcției de Președinte al F.C.E.R. de către acad. prof. dr. Nicolae Cajal, virusolog și lider exersat în

¹ Frecventatori ai sinagogilor doar la pomenirea morților.

² Ritualul circumciziei.

managementul unor structuri social-sanitare, științifice, comunitare etc., capătă amploare funcția culturală și social-integratoare a comunității, este continuată acțiunea socială de asistență iar cea culturală, este asigurată de succesivii rabini itineranți, veniți din Israel: F. Mark, Menahem Hacohen, E. Glantz. Un deputat al evreilor exprimă în Parlament expectații ale celor care l-au ales.

Sintagma *Evreii din România*, cuprinde în sfera ei noțională nu doar evreii aflați în România de azi: mulți originari evrei, emigrați în Israel, S.U.A., Franța ș.a. se consideră, de asemeni, *din* România. Problematika *rupturii și permanenței* la nivelul vieții lor individuale și sociale implică, desigur, numeroase aspecte privind: limba, cultura, teritoriul, mediul socio-uman, psiho-sociologia de grup etc. etc. A le aborda n-ar fi suficientă nici măcar o amplă monografie.

Aici și acum, în această comunicare, am dorit doar:

- să disociem cele patru niveluri ale identității evreo-române (comunitar-confesional, socio-economic, de micro-grup, individual) în care să fie surprins procesul de permanență-ruptură în dinamica postbelică;

- să observăm oscilațiile „pendulului iudaic” la toate aceste niveluri și pe segmentul de timp postbelic și de „spațiu social” a diverse categorii socio-umane;

- să relevăm existența unei depărtări a evreimii de regimul totalitar-colectivist chiar în anii când aparențele indicau că „mulți evrei erau comuniști”;

- să conchidem că analiza etno-sociologică a faptelor arată că ceea ce exprimă o „ruptură” pe un palier poate fi continuitate pe altul și viceversa. Vezi cazul emigrării.

De unde și labilitatea acestor noțiuni care acoperă un proces socio-etnic cu rezultante spațial-temporale neomogene, principalul fiind acela că *Evreii din și în România există încă*.

Reuniunea noastră este și ea o mărturie în acest sens. Este un eșantion relevant pentru realitatea numită *Evreii din România*, recte pentru noi cei din România de azi, pentru evreul român din Israel, evreul român din Franța, S.U.A. ș.a.m.d.

Unii suntem din România pentru că trăim în această țară: alții pentru că ne exprimăm mai bine (adică organic) în românește, pentru că ne simțim legați de trecutul nostru depozitat aici, de aculturația noastră în acest context, de lumea amintirilor și nostalgiilor purtate în străfundurile unui Eu colectiv zămislit pe meleaguri românești.

De aceea, vor exista evrei din România atâta timp cât toate aceste virtualități vor persista! Este firul „permanenței” peste orice „ruptură” intervenită într-unul sau altul din palierele acestui fenomen social-etnic global. Căci, în ultimă instanță, cred că aici noi am dezbătut nu atât permanența iudaică la evreii din România cât permanența (peste rupturi) a evreo-românimii în realitatea și conștiința universal iudaică, ca „element” într-o „tabelă a lui Mendeleev”, *sui generis*, a acesteia.

*

Întrucât în cele de mai înainte am stăruiț asupra rupturii produse de comunism în existența socială a evreilor din România, îmi îngădui să anexas ca încheiere câteva pagini din cartea aceluiași Rubsel, cu care am început.

Sunt pagini în care autorul reproduce o discuție semnificativă în jurul procesului de la Praga, a implicațiilor sale antisemite, pentru a conchide asupra autorității morale pe care evreii o au de a se ridica împotriva Holocaustului roșu ca și a celui brun.

După 45 de ani de când au fost scrise paginile ce urmează, discuția poate (și este) azi reluată la temperaturi și mai înalte.

Căci dacă fascismul era în aceeași măsură antiideu și anticomunist, comunismul, ce-i drept, nu era în aceeași măsură antiievreu pe cât era de antifascist. O recentă lucrare, datorată fostului militant comunist Gh. Gaston Marin (vezi: *În serviciul României lui Gheorghiu-Dej*, București, 2000) aduce o seamă de argumente plauzibile în acest sens. Or, atitudinea față de evrei – ca și față de femei, plebei ș.a.m.d. – măsoară nivelul mai ridicat ori mai scăzut de neomenie și nedreptate al unei societăți, a unui regim sau concepții.

Fascismul românesc și cel maghiar au deportat și exterminat jumătate din populația evreiască a țării. Comunismul românesc nu s-a făcut vinovat de o asemenea crimă față de evrei. Ceea ce nu le ia, însă, evreilor dreptul de a interveni critic în relevarea tarelor acestui regim. Este ideea care revine cu obstinație în paginile ce urmează din cartea lui Rubsel.

„A venit procesul de la Praga. În epoca aceea, mă întâlneam din când în când, într-un mic restaurant românesc din Paris, cu mai mulți prieteni, prin intermediul cărora am cunoscut pe Bercu, un evreu basarabean stabilit de mult timp în Franța. La acesta acasă am avut într-o zi o lungă convorbire cu mai mulți evrei, dintre care cu unii mă împrietenisem. Printre aceștia erau: un anume Jacob, un israelian, corespondent de presă, și un domn Daniel, originar din România și medic cu o bună reputație. A mai fost și compatriotul Dorian, avocat. Transcriu aici convorbirea noastră, care mi-a rămas adânc întipărită în minte, fiindcă mi se pare că formează cel mai

potrivit «epilog» la o carte în care am încercat să înfățișez iadul comunist din România și dreptul evreilor de a-l dezvălui.

Convorbirea, la început anevoioasă, s-a încălzit repede din pricina convingerii cu care fiecare își susținea punctul de vedere. Discuția a ajuns în chip firesc la procesul de la Praga, care tocmai se terminase. Eram toți de acord în a recunoaște și aici eternele procedee ale faimoasei justiții comuniste. În ceea ce-l privea pe Slanski și pe ceilalți acuzați, părerile erau însă împărțite. Pentru unii, condamnarea la moarte a grupului era manifestarea implacabilei «Nemesis» care sancționa pe câțiva dintre impresarii regimului asasin; pentru alții, procesul de la Praga era încă o răbufnire a antisemitismului moscovit.

· Jacob, prietenul israelian, a subliniat acest aspect al procesului:

- Procesul de la Praga a avut, neîndoios, un caracter antisemit. Actul de acuzare menționa, perfid, originea evreiască a acuzațiilor, ceea ce într-un stat democratic constituie un paradox. Iar «speakerul» postului de radio Praga a subliniat de fiecare dată vechiul nume evreiesc al acuzațiilor. De altfel, ceea ce s-a petrecut la Praga nu m-a surprins. Metodele folosite în acest proces n-au fost noi. Cât privește latura evreiască și sionistă, ea este binecunoscută din alte timpuri. Hitlerismul încearcă să ridice iarăși capul, învăluit de astă dată în mantaua roșie a democrației populare.

Pe avocatul Dorian îl pasiona, însă, alt aspect al problemei:

- Orice regim totalitar, de orice natură ar fi el, nu poate decât să te scârbească! Am combătut ororile nazismului, dar mărturisesc că am încercat o reală satisfacție urmărind dezbaterile procesului de la Praga. Sentința, care era de prevăzut, m-a încântat.

- Cum de poți spune asta! a izbucnit gazda. Te declari de acord cu asasinatul de la Praga?

- Când spui «asasinatul de la Praga», dragă domnule Bercu, ai aerul să-i socotești pe Slanski și Co-ia, ca pe niște biete victime. Uți că până acum câțiva ani cei nouă spânzurați, atunci stăpâni Cehoslovaciei, erau și ei asasini? Există vreo crimă pe care ei să n-o fi săvârșit? Când stăpâneau ei Cehoslovacia, așa zisa «justiție populară» nu constituia aceeași bătaie de joc ca și acum, în propriul lor proces? Câți dintre cei condamnați sub domnia lui Slanski au avut altă vină decât aceea de a fi fost o piedică în calea regimului comunist? Niște călăi au fost spânzurați de alți călăi: simplă răfuială între tâlhari! De ce să mă înduioșez de soarta lor? Aștept ca ștreangul să lichideze treptat pe toți călăii libertății!

M-am grăbit să răspund eu în locul lui Bercu:

- Cazu! Slanski în sine, dragă Dorian, mă interesează mai puțin. Dar ca evreu nu pot să nu tresar în fața unui tragic avertisment: e vorba de o nouă renaștere a antisemitismului! Moscova pretinde că duce lupta contra naționalismului burghez și că sionismul ar fi unul dintre aspectele acestui

naționalism. Este o perfidă deghizare a antisemitismului, care ar putea amăgi pe unii democrați de bună credință; s-ar putea întâmpla ca ei să nu-și dea seama că se reîncarnează ura de rasă pe care au combătut-o în nazism.

Nu este ușor să poți lămuri manevrele comuniste, dar e destul să vă amintiți arestarea medicilor evrei din Moscova pentru a vedea lămurit ce are în suflet Kremlinul... Noul antisemitism e poate chiar mai odios. Regimul hitlerist era lipsit de imaginație: era un regim conceput de un posedat al urii. Hitler ura pe evrei cu o ură organică, totală, implacabilă, care excludea orice discriminare. El nici nu încerca să ascundă această pornire sanguinară, ci dimpotrivă, o exalta, o dogmatiza. Dar cel puțin, sub Hitler, victimele căpătau aureola de martir. Nu rămânea nici cea mai vagă umbră de îndoială despre nevinovăția lor. Hitler nu căuta justificări: suprima pur și simplu! Îmbrâncea zorit în camerele de gazare sau în cuptoare, părinții, copiii, bătrânii, femeile și bărbații.

- Și nu ești mulțumit că am scăpat de acest fioros dement? m-a întrerupt doctorul Daniel.

- Desigur, dragă domnule Daniel, dar sunt totodată nemulțumit de succesul lui, fiindcă sistemul-Stalin e infinit mai perfid și de o mult mai rafinată abjecție decât sistemul-Hitler. Oamenii de la Kremlin s-au dovedit superiori ca imaginație și ca abilitate. Ei nu vor să li se pună în sarcină victime, se tem de aureola martirilor pentru o idee. De aceea, înainte de a fi lichidate, victimele sunt tăvălite prin noroiul unor comedii judiciare, al căror prototip a fost procesul de la Praga. Crimele lui Hitler nu înjoseau decât pe călău. El lăsa nenorocitelor victime beneficiul moral al suferinții supreme. Asasinatele lui Stalin pângăresc victima. Până și suferința este trivializată. Stalin își drapează crimele în toga unei parodii de justiție. El nu este congestionat ca Hitler, ci este calm, lucid, calculat... Cel dintâi era, pur și simplu, un criminal fioros, un dement desăvârșit, celălalt are perfida tehnică a asasinatului judiciar. Hitler revolta sentimentul de umanitate, Stalin căuta să ne dezguste de umanitate; primul făcea să se nască în toată lumea ideea unei solidarități umane, Stalin descompunea încet, viclean, ideea oricărei solidarități. Hitler era monstruos, Stalin e abject. Primul nu se sfia să spună: «vreau să extermin pe evrei»; cel de-al doilea se declară doar antisionist... Toată comedia de la Praga definește stalinismul: o descompunere înceată, vicleană a ideii de umanitate.

Aici a intervenit prietenul Dorian:

- Dacă, așa cum spui tu, dragă Rubsel, comunismul înglobează și antisemitismul printre stupefiantele urii, avem motive să fim încântați.

- De ce? a sărit iarăși, surprins, Bercu.

- Fiindcă în felul acesta va lua sfârșit slăbiciunea pe care o manifestă pentru comunism unii evrei, a pus diagnosticul prietenul Dorian.

Răspunsul n-a avut darul să-l mulțumească pe domnul Bercu:

- Ești greșit, dragă domnule Dorian, dacă îți închipui că simpatia evreilor pentru comunism se datorește politicii de astăzi a Moscovei. Această simpatie are o origine mult mai veche. Marx era evreu, Lasalle era și el evreu, dar idealul de dreptate socială pe care l-au visat acești revoluționari nu are nimic comun cu monstruoziitatea realizată de Stalin. Ar fi o greșeală să se creadă că idealul social care domină sensibilitatea evreilor este un rezultat al oprimării... Nu o dată înclinarea evreilor bogăți spre ideile comuniste a fost atribuită unei tenebroase conspirații și unor calcule machiavelice, când în realitate nu era decât manifestarea acelei pasiuni de justiție care formează una din cele mai adânci trăsături ale spiritului iudaic. Trebuie să citești pe Isaia și Ieremia, ca să simțiți dogoarea revoluționară a pasiunii de justiție care mistuie sufletul evreului. «Nu asuprați pe sărac», striga profetul Zaharia; iar Isaia a fixat norma de conduită aceluia drept:

«Rupeți lanțurile nedreptății, dezlegați legăturile jugului, dați drumul celor asuprați și sfărâmați jugul lor!»

«Împarte pâinea ta cu cel flămând, adăpostește în casă pe cel fără cămin; dacă vezi un om gol, pune haina pe el».

«Dacă vei da pâinea ta celui flămând și vei sătura sufletul amărât, atunci lumina ta va răsări în noapte și întunericul tău fi-va la miezul zilei».

Mă uitam atent la prietenul Bercu în timp ce răsfoia Biblia. O lumină vie se aprinsese în ochii lui. I-am aruncat o privire de încurajare și el mi-a mulțumit cu un surâs plin de sfială. Apoi a continuat, adresându-se lui Dorian:

- Te rog să mă ierți dacă-ți reamintesc minunata expresie pe care a găsit-o profetul când predica pentru «soarele dreptății». Lumina halucinantă a «soarelui dreptății» seduce pe evrei. În viziunea profeților, regatul viitor nu va cunoaște nici regi, nici stăpâni; egalitatea cea mai perfectă va domni în lume. Ideea aceasta obsedantă exprimă mesianismul care domină aspirația lor către realizarea justiției pe pământ. Așa de dominantă a fost această idee la talmudiștii evrei, încât Maimonide credea că numai cei dreپți vor învia. Era firesc ca această sete de dreptate să fi devenit și mai nepotolită pe măsură ce vitregia istoriei silea poporul evreu să cunoască formele cele mai fioroase ale in justiției, ale persecuției. Iată de ce cred eu că găsim o seamă de intelectuali evrei la avant-garda acțiunilor revoluționare, ca un ferment spiritual al revoluției sociale – a încheiat, suflând din greu, bătrânul evreu basarabean.

Dar Dorian nu părea convins:

- Nu-i mai puțin adevărat că pasiunea care animă o politică de dreptate socială poate înăbuși până la ștrangulare ideea însăși de libertate. Făcând bilanțul revoluției comuniste, care durează de 35 de ani, nu vom găsi nici cea mai slabă urmă de o mai dreaptă așezare. «Soarele dreptății» nu a răsărit în Rusia sovietică. Oricât de întunecat era regimul țarist, el nu poate fi

comparat cu regimul instaurat de bolșevici. «Amintirile din casa morților» ale lui Dostoievski evocă zguduitor viața unui deportat în Siberia pe vremea țarilor. Să confruntăm aceste amintiri cu ce au publicat rarii evadați din Siberia comunistă; ce grozavă deosebire, deși nici unul dintre cei de azi nu are talentul lui Dostoievski! În cruzimea birocrăției țariste exista, totuși, o frână: teama de Dumnezeu. O undă de religiozitate mai umaniza pe zbiri. Materialismul marxist a lăsat însă în libertate fiara care se ascunde în om. Ideea colectivității a anulat valoarea omului, reducând-o la o cifră într-un calcul de producție. Cum nu s-au îngrozit intelectualii evrei în fața monstruoasei robii pe care a realizat-o revoluția bolșevică?

Am răspuns eu la întrebarea lui Dorian:

- Procesul de la Praga va avea desigur darul să le deschidă ochii! Vor începe să vadă că Statul ideal a devenit, sub oblăduirea lui Stalin, robia perfectă. Treziți după narcoticul unei iluzii, evreei se vor afla fatal în luptă cu comunismul mongolizat al lui Stalin. Nici un intelectual evreu nu poate accepta antagonismul dintre ideea de dreptate socială și ideea de libertate.

Jacob, prietenul din Israel, m-a contrazis, însă, cu un amar scepticism:

- Mie mi se pare că trăim un fenomen contrar celui gândit de dumneata, domnule Rubsel; intelectualii par cuprinși de un fel de isterie a renegării libertății. Toți cer zgardă, simt un fel de ciudată voluptate să fie puși în lanțuri. Niciodată inteligența omului nu s-a dat într-un mai dezonorant spectacol. Privește la Europa occidentală cum își reneagă majestuosul trecut. Unde sunt orgolioșii continuatori ai Renașterii, unde sunt urmașii marilor noștri umaniști? Când spiritul primar al lui Stalin a putut fi exaltat în termeni ditirambici, cum să mai sperăm că se vor găsi intelectuali care să ridice din noroiul abdicărilor steagul libertății?

- Nu contest că Occidentul străbate o criză, a recunoscut Dorian.

- De demnitate, am subliniat eu, fiindcă este într-adevăr de necrezut cât de puțin interes acordă intelectualii din Europa occidentală condițiilor de viață din țările de dincolo de cortina de fier. Observațiile prietenului Jacob sunt desigur întemeiate. De când am luat contact cu Occidentul, sunt și eu mereu uimit de ceea ce gândesc unii oameni cu o aleasă pregătire intelectuală. Aceeași oameni, care au înțeles imediat pericolul hitlerismului și l-au denunțat cu o rară elocvență ca pe cea mai gravă amenințare pentru libertate, refuză azi să vadă dacă nu o și mai înfiorătoare primejdie, cel puțin o egală amenințare. Pentru ei Partidul Comunist este un partid ca oricare altul, poate mai bine organizat, mai disciplinat, care obține un procent oarecare de voturi la fiecare alegere. Faptul că în toate alegerile voturile comuniste păstrează cam aceeași proporție, fără tendința de a obține majoritatea parlamentară, li se pare că-i îndreptățește să nu fie îngrijați, ca și când pentru Partidul Comunist jocul electoral ar avea același sens ca pentru democrația liberală. Ca și când partidele comuniste occidentale -

adevărate coloane a V-a – ar avea altă misiune decât aceea de a săpa zi de zi însăși temelii lumii libere. Ajunge să încerci să combați iluzoria siguranță a democrațiilor, realmente atașați ideilor de libertate, ca să provoci cele mai neașteptate replici. Nu le place să li se tulbure somnul.

Am continuat oftând:

- De când mă gălesc în lumea liberă trăiesc o continuă decepție. Am verificat mai întâi în Italia și apoi aici toată puterea distructivă de care este în stare avalanșa comunistă. Ne aflăm în fața unui paradox: comuniști mai poți întâlni astăzi numai în țările libere, numite capitaliste, fiindcă numai în aceste țări «burgheze» se pot răsfața în libertate. În țările robite de «patria» proletariatului U.R.S.S., în afară de o mică minoritate fanatică și exaltată, tot restul așa-zisilor comuniști merită doar compătimire: sunt «comuniști» numai fiindcă altfel ar muri de foame... Numai când comuniștii din occident se vor trezi la ei acasă cu trupele sovietice și vor experimenta o ocupație rusească, numai atunci vor descoperi ce înseamnă comunismul. Dar atunci va fi prea târziu. Oricât de legat aș fi sufletește de acest occident, am momente când mă cutremur la monstruosul gând pe care îl descopăr ascuns într-un colț al sufletului meu: ce ar fi să cunoască și Occidentul ce am cunoscut noi? Dacă și trupurile celor din Occident ar fi torturate de baionetele rusești, dacă și căminele lor ar fi necinstite, dacă jafurile și asasinările ar deveni un fapt divers și în existența lor cotidiană, numai atunci s-ar pătrunde oamenii din Occident de sensul strigătului nostru. Până atunci, urechi surde și inimi de gheață, iată ce este Occidentul în fața marii primejdii!

Dar atitudinea cea mai de neînțeles, cea mai paradoxală, rămâne, desigur, aceea a unora dintre evreii noștri, am continuat eu. Am cunoscut aici evrei care se pun cu tot sufletul în slujba călăilor de la Moscova. Unul dintre aceștia, un medic chirurg, a mers până acolo, în orbirea lui, încât a semnat adeziunea la condamnarea medicilor evrei arestați la Moscova. Mă întreb dacă și acum, după ce a fost smulșă masca lui Stalin, după ce antisemitismul Moscovei s-a dovedit evident, coreligionarii mei vor continua să manifeste aceleași sentimente. Acești evrei, dintre care unii se bucură acum de cetățenia franceză, ar trebui să se întrebe dacă în schimbul azilului de care au beneficiat aici, dacă în schimbul ospitalității și al libertății de care se bucură – unii izbutind să-și creeze chiar situații de invidiat – se cuvine ca tocmai ei să contribuie la subminarea acestei țări! Ar trebui ca acești evrei să-și verifice conștiința, cântărind dacă Franța sau celelalte țări democratice în care se adăpostesc n-ar merita o soartă mai bună decât aceea de a cădea sub stăpânirea Moscovei, spre a deveni astfel o colonie rusească sau, cum se spune, o «republică populară»... Continuând această politică, acești evrei se încarcă cu mari răspunderi.

Când am tăcut, Dorian a reluat firul, întărind convingerile exprimate de mine:

- Evreii, ca și creștinii, trebuie să se pătrundă că din farsa comunistă se desprinde limpede spiritul de expansiune sovietică, imperialismul rusesc. Să-și amintească acești comuniști cum Armata Roșie a siluit, prin foc și sabie, Georgia, Armenia și celelalte popoare din Caucaz și Asia Centrală, ca să accepte așa-zisul federalism moscovit. De atunci, Rusia a continuat să anexeze țările baltice: Lituania, Estonia și Letonia, apoi Basarabia și Bucovina noastră de Nord, precum și atâtea alte teritorii, și să transforme toată partea răsăriteană a Europei într-o colonie a Kremlinului. Culmea este că nu e zi de la Dumnezeu în care rușii să nu terfelească pe «americani imperialiști»... Dar ce este «imperialismul?» După definiția lui Lenin, «imperialismul este politica de Stat ce duce la anexări de teritorii și la o presiune națională a țărilor ocupate». Este, în această definiție, adevărata politică a Uniunii Sovietice! Iar în ce-i privește pe occidentali, nu trebuie să ne amăgim: toți se feresc să ia atitudine hotărâtă față de călăii libertății. Alambicarea lașității se numește «diplomație», ezitarea de a lua o poziție fermă înseamnă «abilitatea de a lăsa poarta întredeschisă reluării negocierilor». Nu se poate nega Occidentului arta de a-și farda lașitățile de cugetare. Dar cine ne-ar putea spune unde îl va duce sistemul acesta diplomatic?

Pesimismul prietenului Dorian izvora din adâncul deznădejdiei. Am încercat să-l încurajez:

- Scepticismul tău nu este decât înfățișarea disperării care a pus stăpânire pe tine. Noi, evreii, aparținem unui neam osândit să cunoască tot noianul nenorocirilor, dar de-a lungul mileniilor el a luptat împotriva descompunerii lente a sufletului pe care o strecoară scepticismul. Cu o eroică încordare, a opus disperării un optimism împins până la absurd. Această opintire a optimismului ne-a înlesnit nouă, evreilor, să străbatem cel mai vitreg moment din istoria noastră. Mă întreb: ce mai putem aștepta dacă scepticismul ar fi pus stăpânire pe gândirea noastră?

Dorian a răspuns fără sarcasm:

- Deci, dragă Rubsel, să fim optimiști, să ne biciuim imaginația și să ne facem iluzii cu care să adormim conștiința! Să ignorăm condițiile tragice de viață ale națiunilor torturate, să proiectăm o lumină trandafirică peste convulsiile lor și să așteptăm senini miracolul care se va produce potrivit cu logica acestui optimism!

N-am luat în seamă ironia lui Dorian și l-am întrebat:

- De ce respingi posibilitatea miracolului? Cursul evenimentelor este în funcție de neprevăzut, și un fapt, în sine fără importanță, poate să aibă urmări incalculabile. Ce știm noi despre forțele care lucrează în afară de conștiința și voința oamenilor? Ceea ce putem afirma cu toată certitudinea

este doar că monștrii n-au existență lungă. Dacă monstruoasa creație a lui Hitler s-a prăbușit, de ce ar dăinui monstruoasa creație a lui Stalin? Nimic nu mă poate clinti din credința că soarta totalitarismelor este solidară, așa cum solidară este soarta democrațiilor.

Mi-am privit prietenul; avea ochii umezi. Zâmbetul lui ironic nu izbutise să acopere adâncă lui îndurerare. Bătrânul basarabean a intervenit:

- Democrațiile n-au instincte de conservare. Sunt permanent depășite de evenimente și pierd invariabil inițiativa. Aceeași tărăgănare a fost folosită și altădată. Poate că această pasivitate este expresia procesului de decadență a Europei, de care nu ne dăm seama. Parafrazând vorbele lui Renan spuse pe vremuri lui Paul Déroulède, îți spun și eu, dragă domnule Dorian: «nu tulbura agonia Europei libere. Este diabetică, somnolentă și se repetă ca orice ramolit».

- Nu trebuie uitat însă, l-a întrerupt prietenul Jacob, că Ernest Renan a primit dezmințirea în 1914: Franța, a cărei agonie pretindea că o tulbură agitația lui Paul Déroulède, a realizat miracolul victoriei de la Marna. Noi avem datoria să zguduim neîncetat spiritele, să denunțăm mistificarea așa-ziselor «democrații populare», să arătăm fioroasa realitate din «republicele» create de Moscova. Cu optimismul de neînvins al rasei noastre, de care vorbea domnul Rubsel, cred în prăbușirea monstruoasei creații staliniene, cred în victoria finală, cred în justiție și libertate!

Ochii lui Jacob scânteiau. Am încheiat atunci, adresându-mă lui Dorian:

- La optimismul nostru, mai am ceva de adăugat: Poporul evreu, întregul neam al lui Israel, cu un trecut de 5000 de ani de amarnică suferință, mi se pare că e astăzi cel care are autoritatea cea mai mare ca să se ridice și împotriva totalitarismului roșu”.

Hary KULLER

Cum se fabrică o diversiune*

Diversiunile și manipulările antisemite au, se știe, o istorie de multe veacuri. Despre falsitatea acuzațiilor de omor ritual, de otrăvire a fântânilor, despre pretinse aberații cuprinse în Talmud, despre făcătura Ohranei țariste, numită Protocoalele Înțelepților Sionului, despre ridicolele, dar într-o vreme atât de des invocatele clișee: iudeo-plutocrație, iudeo-francmasonerie, iudeo-bolșevism există, de altfel, o întreagă literatură din care omul onest se poate informa asupra modului în care ele au luat naștere și s-au perpetuat...

Cea mai facilă acuzație împotriva unui adversar politic era și, din păcate, mai este pentru câte unii aceea de a fi evreu, ceea ce vrea să subînțeleagă că epitetul în cauză furnizează și cea mai valabilă explicație pentru opiniile sau atitudinile personajului avut în vedere. Așa se face că într-o publicație săptămânală care se folosește frecvent de acest ieftin procedeu spre a-și descalifica – după câte i se pare pesemne – oponenții de orice natură se pot citi frecvent asemenea scorneli. D. Laurențiu Ulici,

* Luna trecută am primit o scrisoare care ne-a amuzat, dar și pus, deopotrivă pe gânduri. Expeditorul ei, d. prof. I. Cimpoiu din Bacău a ținut să se explice:

„Stimați domni. Printr-o întâmplare, la Biblioteca Județeană am găsit „Buletinul” dumneavoastră care, mărturisesc m-a impresionat plăcut prin ținuta intelectuală și măsura, competența cu care sunt abordate probleme delicate, la care sunt sensibil întrucât în tinerețea mea cel mai bun prieten, evreu de felul lui, a fost înrolat într-un detașament de muncă forțată, trimis pe undeva, în Basarabia, cred, de unde nu s-a mai întors.

Liceeni pasionați de lectură și animați de idealuri generoase, dar naivi, râdeam de stupizeniile pe care le citeam în publicațiile extremiste ale vremii: „Porunca Vremii”, „Țara noastră”, „Sfarmă Piatră” și altele din aceeași sâină fără să ne imaginăm o clipă măcar că ele ar putea fi preludivul unui coșmar.

Citindu-vă, dar, mi-am amintit de întâmplarea cu „vanzătorii de svastici” de care la vremea ei ne-am amuzat copios și comparând cele publicate atunci în pomenitele ziare cu elucubrațiile unor „barzi” de astăzi mi-am spus că poate n-ar fi lipsit de interes să evoc un episod, acum uitat, dar care mai poate da de gândit și acum”.

Întrucât articolul d-lui prof. Cimpoiu ni s-a părut realmente interesant și într-adevăr nu lipsit de o anume întristătoare actualitate am hotărât să-l publicăm ca atare, mulțumindu-i pentru onorantele cuvinte pe care le-a avut despre publicația noastră.

Titlul ne aparține.

talentat critic și istoric literar, președintele Uniunii Scriitorilor din România a fost (mai exact la 6.08.1999) tratat drept: „*Un impostor care îi minte pe scriitori că e politician și pe politicieni că e scriitor. În realitate, el e evreu – cea mai sigură meserie!*”

Mai recent, am putut citi cu o literă de o șchioapă și evident în aceeași publicație – al cărei titlu mi se pare de prisos să-l amintesc, întrucât însuși scriitura ei o definește: „*Mugur Isărescu este un evreu francmason, care a primit misiunea de a falimenta băncile României*”. Ceea ce l-a îndemnat pe d. Lucian Avramescu să replice în „*România liberă*” din 5.08.2000 printr-un pamflet usturător intitulat „*Isărescu e vietnamez*”, în care a conchis: „...*pe piața activă a bârfei românești azi e zvârlit un zvon, mâine altul. Poate prinde ceva. Mai un banc, mai o tâmpenie. Poate cade*”.

Și tot în aceeași ordine de idei și se înțelege, în mereu aceeași publicație (din 18.08.2000) a apărut „*zguduitoria revelație*”: „*A fost deconspirat numele adevărat al lui Theodor Stolojan. Familia lui se numea Stolojinski, era formată din evrei polonezi și a migrat din Polonia în Basarabia și din Basarabia la Târgoviște*”.

Și ne oprim aici, fără a mai insista asupra împrejurării că și d. Iliescu, fostul președinte al țării, a fost gratificat, spre a-l „*descalifica*”, cu acuzația că ar fi... „*țigan*”.

Manipularea opiniei publice se poate face astfel foarte lesne și fără constrângeri ca în regimurile dictatoriale, cultivând doar impresia că cei care recurg la ea o fac în interesul colectivității. Adevăr care mi-a amintit de un episod petrecut în tinerețea mea numaidecât după instalarea guvernului Goga-Cuza când în presa vremii puteau apărea curent (în „*Porunca Vremii*”) „*versuri*” ca:

Azi, în sfârșit, ne râde buza,
Că nu degeaba ne-a fost truda;
Scriind aici că A. C. Cuza

Va pune la pământ pe Iuda!...

Ele erau semnate de un poetastru cu nume, parcă, predestinat, Radu Bardă; dar evreii puteau fi incriminați până și pentru că ar fi negustori de...
svastici.

Astfel, în „*Universul*” de joi 6 ianuarie 1938 a apărut un articol, nesemnlat, cu titlul „*Eri pe Lipscani*”, în care anonimul autor „*relata*”:

„*Eri, către ora prânzului, un pașnic cetățean trecea pe str. Lipscani, cu capul în piept, cu mâinile înfundate adânc în buzunare, luptând anevoios cu viiformița.*”

Deodată, omul se pomeni cu două mogâldețe dinainte-i. Se opri și privi aiurit la această apariție, pregătindu-se să îngâne o scuză banală.

- Pardon!...scuzați!...

Dar n-avu vreme. Una din cele două mogâldețe îi înfipse brusc o svastică în reverul paltonului, în timp ce tovarășul întindea o mână amenințătoare:

- Dă ceva pentru partid!

Intimidat, cetățeanul scoase repede o monedă de 20 lei și o întinse solicitatorilor.

Dar unul dintre aceștia, disprețuitor, dădu un bobârnac peste banul de bronz, scrâșnind furios:

- Ce-ți bați joc de noi, jidane? „Un pol, o svastică”.

Ia vezi că acum o iei după ceafă.

De data aceasta, intimidarea cetățeanului atinse paroxismul. Tremurând de frică, vâri din nou mâna în buzunar, scoase portmoneul și-l întinse celor doi solicitanți:

- Pofțiți!... Luați cât vreți!...

Vânzătorii de svastică, cu delicatețe, scotociră în portmoneul cetățeanului, luară din el toate piesele a o sută de lei pe care le-au găsit și plecară pe aci încolo”.

Cum povestea e lungă, am s-o rezum. După ce vânzătorii de svastici s-au depărtat, cetățeanul spoliat s-a adresat unui polițist ce se afla întâmplător pe acolo, i-a povestit și i-a arătat pe cei doi tineri care nu plecaseră din zonă.

Polițistul i-a interpelat și le-a cerut actele. Mai întâi, cei doi s-au împotrivit, dar până la urmă s-au lăsat convinși să-l urmeze pe polițist la comisariat, nu fără a protesta, totuși, vehement, amenințând „cu fulgerele guvernului”.

La poliție, când au trebuit să se legitimeze, ce să vezi: pe unul îl chema David Zontag, iar pe celălalt Samuel Zontag. Iar comentatorul anonim constata:

„Lăncierii (formația paramilitară a partidului național-creștin – n.n.) noștri, precum vedeți, erau cu perciuni”.

Și acum atenție! – ce întâmplare! – ziarul „Țara noastră”, organ al partidului Național-Creștin, a publicat un comentariu – ce coincidență, tot anonim – despre cele relatate de „Universul” în care, printre altele, constata:

„Zilnic ne sosesc asemenea știri, dar care cu siguranță vor dispărea când va intra în funcție cauciucul polițienesc.

În această chestiune ne surprinde mai ales un lucru, care dezvăluie originea acestui spectacol penibil. Ziarul „Universul”, într-un articol consacrat acestui capitol, spune că poliția a pus mâna eri, pe strada Lipscani, pe doi vânzători de svastici, care se recomandau lăncieri. La verificarea identității s-a constatat că respectivii se numeau David Zontag și Samuel Zontag! Bine înțeles că au fost poftiți la poliție și înaintați, cu toate onorurile, cuvenite, parchetului.

Nu ni se pare deloc exagerate aceste constatări. Metoda ne este cunoscută. Cineva stă în umbră și pândește, iar când poate pune la cale tot felul de infamii ca să slăbească prestigiul guvernului”.

Observații care impun cel puțin două remarci. Prima că „evreii” aveau probabil din vreme... pregătite stocuri de svastici, importate de la sursă, adică din Germania nazistă, unde ele puteau fi, într-adevăr, găsite pe toate drumurile, căci altminteri e greu de presupus cum de au intrat în posesia lor numai după o săptămână de la înscăunarea, spre surprinderea întregii țări, a guvernului gogo-cuzist de către Carol al II-lea. Iar a doua că guvernul Goga-Cuza înțelegea, probabil, să-și rezerve monopolul exclusiv al desfacerii însemnelor naziste, înlăturând orice concurență neloială, dat fiind că de amândouă laturile titlului organului: guvernamental trona câte o svastică neagră de toată frumusețea.

De altfel, guvernul a și dat un ordin, autorităților abilitate, cerându-le să ia măsuri împotriva celor care încercau „să transforme naționalismul în marfă de speculă”... și nu să-l vândă la un preț legal.

Dar te joci cu „evreii” când e vorba de predilecția lor pentru comerțul cu svastici? Încât la 11 ianuarie 1938 ziarul „Porunca Vremii” – pe care nu știu de ce întreaga presă democrată îl dezmiarda înainte de război cu titlul mai familiar de „Spelunca Vremii” – a revenit asupra arzătorului subiect într-o amplă notă cu titlul „Niște lăncieri”, din care iar spicuim:

„Zilele trecute, doi tineri lăncieri vindeau svastici pe Bulevardul Elisabeta. În dreptul Cișmigiului – într-un loc mai retras, se întâlnesc cu un cetățean și nici una nici două îi înfig o svastică în piept:

- Pentru biruința națională!

Cetățeanul, singur, lângă cei doi brazi de lăncieri scoate un pol (la fel ca și cel de pe Lipscani – n.n.) – și dă să plece.

Lăncierii îl opresc.

- Prea puțin. Nu primim (Vedeți, tot ca pe Lipscani – iar n.n.)

- Cum?

Prea puțin.

Cetățeanul vrea să plece.

Unul din lăncieri îl prinde de mână și se adresează celuilalt.

- Scoate-i portofelul!

Cetățeanul dă să protesteze, să țipe după ajutor

- Gura! Suntem la putere. Apoi, către camaradul lui:

- Ia-i tot! (din nou leit ca pe Lipscani – n.n.)”.

După care cei doi pleacă, iar cetățeanul se adresează din nou, bine înțeles, primului sergent. Care se ia după ei, îi ajunge, „își șterge mustața” și le cere să se legitimeze. Vânzătorii dau s-o ia la fugă, dar sergentul își pipăie calm bastonul de cauciuc, apoi îl prinde pe unul de o mână și pe celălalt de gulerul paltonului. Câr-mâr, „lăncierii” au trebuit să scoată legitimațiile. Ei bine, de astă dată ei nu s-au mai numit David și Samuel Zontag. Ci cu totul și cu totul altfel și anume Isac Goldenberg și Moriț Blumenștein...

Astăzi s-ar mai putea, oare, petrece una ca asta? Evident, nu! Căci evrei care să facă negoț nu prea mai sunt sau chiar deloc pe meleagurile noastre! Iar vinile care li se reproșează celor care au mai rămas sunt de cu totul altă natură, cu alte cuvinte că, în loc de național-socialism, au ales comunismul, care le-a luat tot și i-a făcut să-și caute scăparea în țara strămoșilor, Israelul de astăzi.

Încât, cine să mai vândă svastici?

Prof. E. CIMPOIERU

La opt ani în lagăr...

Suntem doi frați supraviețuitori ai Holocaustului. Eu m-am născut la 16 iunie 1932 într-o familie evreiască din Galați, foarte habotnică, în care cei din casă știau și vorbeau idiș, frecventau sinagoga de sărbători și citeau cărțile de rugăciune în ebraică.

De Purim se făcea tradiționalul „humântaș” și alte prăjituri cu nuci, rahat, stafide, ne mascam și petreceam în familie, împreună cu rude, vecini. Pesahul - paștele evreiesc – era ținut cu evlavie și lipsa azimei ar fi fost socotită o nenorocire.

Eu, ca singurul nepot din familie, o duceam ca un pașă; toți mă luau în brațe, mă legănau, mă sărutau și mă tratau cu ciocolată. Mătuși aveam două, surori ale mamei; fiind cu toții tineri, veseli, în casă se cânta românește, se recitau versuri, iar eu - la trei, patru ani - urlam pe legea mea, deși, mi se părea, pe muzica lor.

Și ceva despre unchii mei: Leon era fotograf la atelierul-foto Makșai; Sami era vânzător la magazinul de covoare-perdele Ghinsberg; Neti era vânzătoare la galanteria Pincovici. Veseli, serioși, muncitori, se pricepeau să atragă clientela. Niciunul n-avea studii superioare, dar erau dotați, inteligenți, frumoși, buni.

Mama a lucrat o vreme la banca Marmorosch-Blanc, până când aceasta a dat faliment. Tata s-a născut în orașelul Siret; s-a căsătorit cu mama în 1931; la nașterea mea, el avea 28 ani și mama 21. În 1939 barza l-a adus pe fratele meu Sami.

Bunicul, născut în 1878, a fost subofițer (am găsit o fotografie cu mai mulți gradați). A fost de profesie tapițer de trăsuri, dar făcea și coviltire și sei. Tata a fost cizmar, și încă unul bun. Eram astfel o familie mare și unită. Atât mama, cât și bunica citeau perfect idiș și germana. Mama a învățat la Școala de fete Nordau și la Școala Germană. Tata a lucrat mulți ani la un patron, cu mulți lucrători, căci firma mergea bine. În 1938 și-a deschis un mic atelier. N-a trecut, însă, mult timp și a fost obligat să lichideze, din cauza impozitelor foarte mari. De lucru nu prea avea și mai fusese și

amenințat de fisc că o să fie arestat, dacă nu lichidează. Tot atunci au început și discriminările rásiale și, având de întreținut doi copii mici, a fost obligat să se întoarcă la bogatul patron Aron Valter, care lucra încălțăminte pentru poliție.

În 1940 am fost dat la școală. Din cauză că tata n-avea destul de lucru, am fost siliți să ne mutăm de mai multe ori într-un singur an, de pe Traian pe Vulturi, de pe Vulturi pe Vegetalelor, lângă Spitalul Israelit și, până la urmă, pe Principesa Maria, colț cu Vulturi, într-o căsuță cu chirie mică. Școala Evreiască de pe strada Serii se numea Gottesman și era aproape de casă.

N-a trecut un an și tata a dispărut brusc de acasă. În 1940 sau 1941 – nu mai știu – a fost căutat de un polițist și de un ins în cămașă verde, cu leduncă. Proprietăreasa le-a deschis ușa. Era într-o sâmbătă dimineață; mama nu mai lucra din 1938, școala nu funcționa fiind sâmbătă și ne-am trezit în casă cu cei doi care au început să zbiere la mama (proprietăreasa nu ieșise):

-Unde ți-e bărbatul?

Când avea mai mult de lucru, tata nu dădea pe acasă câte două-trei zile, mânca la slujbă și noi ne făceam tot felul de gânduri; atunci eram, însă, îngroziți de întrebarea celor doi. Mama le-a spus că e la atelier și că n-a venit acasă de două nopți. Atunci unul din ei i-a ars o palmă, frățiorul cel mic a început să urle, eu la fel, proprietăreasa a ieșit și cu greu am aflat (eu n-aveam încă 8 ani) că tata primise ordin de concentrare și nu se prezentase de 10 zile. Când au plecat, au zbiert la mama că dacă nu se prezintă ne împușcă pe toți! Am dat fuga la domnul Aron, dar tata nu era acolo. Mi s-a spus că nimeni nu-l văzuse. Înainte de a fi deportați, domnul Aron a aflat de la comisarul Bălan că fusese vorba ca tata să fie împușcat ca dezertor dacă va fi prins. Proprietăreasa a primit ordin să ne dea afară, dar nu s-a conformat. În schimb, tata a fost prins, dus la poliție, pe strada Cerealelor, chinuit, schingiuit, ținut câteva luni bune și apoi trimis acasă. Atelierul fiind în mâna poliției, patronul era obligat să execute comenzile cât mai iute și angaja pe oricine, fără teamă, legal sau ilegal.

La începutul lui 1942, doi inși cu pistol și baionetă, au venit și ne-au spus: „Până la data... , cu tot ce aveți aici, să nu mai existe urmă de jidani în curtea asta. Luați mobila, tot și veniți în strada Portului, la domnul căpitan Soare, șeful nostru”. Bunicii, ca și toată familia, eram înnebuniți, nu știam ce vor cu noi, că dacă vroiau să ne împuște ce rost mai avea să ne ducem cu toate lucrurile, ce, nu puteau să și le ia și singuri?

Niciunul dintre vecini nu știa ce să spună. Sediul era în port, lângă malul Dunării; acum, acolo sunt grănicerii, iar peste drum universitatea „Anghel Rugină”.

Într-o căruță cu doi cai, încărcată cu boarfele noastre - era într-o dimineață, la începutul lui februarie sau martie 1942 - am intrat pe poartă la adresa poruncită; cu stupoare am văzut pe tot platoul, până la Dunăre, mobilă înșirată și lume. Mama ne-a făcut... o bucurie și ne-a spus: „Ăștia ne aruncă în Dunăre!”; tata n-a scos o vorbă. Din clădire au ieșit niște ofițeri cu o listă lungă și au început să strige. „Jidanul A. Isac, adresa, funcția, dezertor, nu va fi împușcat, ci împreună cu nevasta și doi pui de jidani vor fi deportați pe teritoriile noastre din Rusia. Așa a hotărât Curtea Marțială. Semnat: Căpitan Soare, comandant. Tot avutul se confiscă”.

Nu după mult timp, au tras lângă noi niște vagoane de marfă, și ne-am suit în ele; tata a fost percheziționat în prealabil. La Chișinău, unde am fost dați jos, în convoaiele aflate pe linii moarte ne-am întâlnit cu mătușa Clara, căsătorită cu Avram Segal și locuind la Suceava. Aveau un copil de doi ani, Eugen. Noi nu aflasem că și ei urmau să fie deportați. Soțul ei era un om șubred și acolo, la Chișinău, a avut neșansa sau șansa de-a scăpa de chinurile deportării. A făcut o peritonită și a fost operat de un medic bătrân, un om hain, care nu l-a anesteziat urlând la el să rabde, că nu-l ia dracu! Dar soțul mătușei Clara n-a răbdat și și-a dat duhul.

Așa încât ea și copilul au venit de la spital; el ar fi trebuit dus la morgă, dar nu era timp; era musai ca mătușa și copilul să fie duși la tren, cu jandarmul după ei. Din clipa aceea, soarta noastră a fost și a lor.

De fapt am fost porniți, însă, pe jos, luni de zile, în ploii și viscol; jandarmii erau călări cu pușcă, pistol, sabie, cravașă. Mărșăluiam toată ziua, iar noaptea ne adăposteau în sinagogi; nu știu de unde atâtea pe tot parcursul!

Dar acțiunea fusese plănuită, probabil, la milimetru, cu mult timp înainte ca noi să fim ridicați ca niște criminali. Am fost luați numai cu ce era pe noi; mama fusese precaută și pregătise o raniță pentru tata, iar pentru dânsa o pernă, două pături, mănuși, niște pantofi, conserve, pâine veche. Ni s-a confiscat, însă, tot. Eu, copil de 8 ani, duceam o pernă și o pătură subțire legate la spate; frățiorul era purtat în brațe de părinți cu schimbul.

Erau niște ploii cumplite. Când am ajuns la Nistru, noroiul îmi ajungea aproape de burtă și trecea de genunchii cailor. Am fost urcați cu forța, împinși cu patul armei și cu bocancii, într-o mare barcă ce pendula de la un mal la altul, legată cu un odgon de oțel. Intrau în ea cam câte 60 de inși, cu jandarmii și căii lângă noi. Cineva ne-a șoptit că voiau să ne înece. Nistrul,

se știe, e adânc. Noi am refuzat să ne îmbarcăm și paznicii au început să ne lovească, să ne împingă cu forța în barcă; oamenii țipau, urlau, îngroziți, dar inima jandarmilor era de piatră.

Mulți, în special femei bătrâne și chiar tinere (bărbați nu prea erau) și-au găsit izbăvirea, aruncându-se în apă. Și ploua, jandarmii înjurau, noi țipam, era un vacarm cumplit. În fine, barca a făcut vreo 7-8 traversări, am mai mers cât am mai mers și am dat iar de... o sinagogă. Nu mai aveam nimic de mâncare, cel mic urla de foame, mama plângea. Eu nu mai puteam să ies din noroi; tata m-a apucat strâns, dar mi-a rămas un pantof în noroi și numai cu mare greu l-a găsit.

Nu se ținea seama că plopii șuierau în bătaia vântului, că se plecau să se rupă peste noi; deportații se prăvăleau, se ridicau. O seamă de femei și fete nu mai puteau să se ridice. Oboseală, leșinuri, frig, foame, cravașe. Tata era cu copilul în brațe, dar tot mai apuca de braț câte o femeie, îi dădea curaj. Eu eram slăbuț, pentru că acasă nu mâncam cine știe ce. Din fericire, nu mi-era foame; mă țineam de paltonul mamei și o ajutam la mers. Când îl lua mama pe frățior, tata mă prindea pe mine, mă ridica de șale și mă purta 6-7 metri; eu mă veseleam, râdeam... dar nici el nu mai putea. Era chinuit, deopotrivă, de disperare, frig, oboseală și de frica de necunoscut...

La halte eram „cazați” în grajduri, rareori ni se aduceau căldări cu cartofi fierți – doi, trei de căciulă, vorba vine, căci n-aveam căciuli. Jandarmii aveau o vorbă: și așa o să crăpați, ce rost mai are să vi se dea de mâncare? Rar li se îngăduia țăranilor să ne dea un boț de mămăligă. O seamă de paznici ar fi vrut și ei să fie acasă la dânșii și să nu fie siliți să rabde frigul și chiar foamea, dar cel puțin ei nu se târau prin glod, ci erau călări și-și puteau vărsa oful: „Bă, jidani nenorociți” – aici aveau dreptate – ce dracu a făcut Moise ăla, mai bine vă îneca!”

Când am ajuns, în fine, la locul stabilit de guvernanții de la București se făcuse vara. Am fost priponiți în lagărul din satul Halcineț, raionul Kopaigorod, județul Moghilev-Ucraina. Un sat mare, cu oameni bătrâni, femei nu prea tinere și mulți copii; bărbații în stare să poarte o armă erau pe front. Lagărul era, de fapt, un colhoz părăsit, gol-goluț, cu un grajd ce stătea să cadă, cu lut pe jos (adică balegă netezită): ca pentru jidani! Era o clădire lungă de vreo 200 metri, compartimentată pentru 40-50 de inși. Fiecare și-a ales un locșor pe margini, la perete; cei ce n-au încăput, au rămas la mijloc.

În zece zile „ne-am aranjat”. Repet: era de-acum vară; afară era o fântână. Noi eram pe un dâmb și la 70-100 metri depărtare erau case cu localnici ucrainieni. Paza noastră era alcătuită din jandarmi și câțiva polițiști ucrainieni. Sub cap, ne-am așternut crengi și am scos totul din bagaje. Mulți

nu mai aveau, de altfel, mai nimic, căci preferaseră să-și arunce calabalâcul, numai să supraviețuiască, să poată umbla, chiar fără nimic altceva decât ce aveau pe ei.

Nu existau ferestre, uși, dar cu timpul am rezolvat problema, legând niște scânduri cu sârmă, ca o portiță pe care ar fi ieșit cایی. Cine a avut „norocul” să stea lângă această ieșitură a fost mai târziu dat gata de gerul iernii. La poalele dâmbului era o „livadă” cu mere pădurețe; nu se puteau mânca nici fierte nici coapte, dar și așa cu mare greu căpătam câteva.

*

Prin octombrie am escaladat sârma ghimpată care înconjura „lagărul” și mi-am umplut sânul cu mere, dar când să mă întorc... paznicul! M-a înșfăcat de cap și m-a băgat într-un șoproan, dar mai întâi mi-a tras un bocanc în fund (de mă doare și azi) și mi-a scos cămașa din pantaloni, să cadă merele.

Eu țipam în hambar, o strigam pe mama, dar degeaba... Am rămas acolo vreo trei ore și când mi-a dat drumul, mi-a zvârlit vreo 10-20 de mere. La ieșire a răs și mi-a zis: „iobț tvoi mati!”. Pe atunci nu știam încă... „franceza” lagărelor; am răs și am fugit bucuros că mă lăsa să plec.

Nu departe de grajdul nostru era o pădurice tânără, dar întinsă, de unde, iarna-vara, culegeam crenguțe pentru foc. Câteodată, mă afundam în ea, dar niciodată nu m-am rătăcit. De multe ori plecam în această aventură cu mătușa Clara care era mai îndemnatică decât mama. Nu aveam voie să rupem crengi, luam numai ce găseam pe jos. Alți copii nu erau, decât noi și trei băieți, între 13-16 ani, cu părinții lor, din Cernăuți. Într-o zi, eu și Clara, înarmați cu două sfoři, am plecat în pădurice; distanța, cum am mai spus, era mică. Nu găsisem încă nimic. Dar deodată a apărut pădurarul, om tânăr, într-o șaretă micuță, cu un cal foc și pară și, fără nici o vorbă, ne-a luat ia biciuit. Noroc că nu ne-a lovit și peste ochi, dar la spinare am luat-o. Și cu ce ură dădea! După care a dispărut, așa grăbit cum a venit. Iar noi..., ce țipam eu, dar ce glas avea Clara: tot lagărul ne aștepta cu groază; nu știa ce se întâmplase. Eram vreo 200, dintre care cinci copii și vreo zece bărbați; tata era cel mai tânăr. A fost prima bătaie cu adevărat strașnică pe care o luasem în viață.

Iarna lui 1943 a fost cumplită. A înghețat fântâna. Mergeam pe la casele țăranilor și făceam schimb - cu ce mai aveam. Paltonul tatii, destul de bun, gros - ne și acopeream cu el - l-am dat pentru o căldare cu cartofi, castraveți și două pâini de casă. Cu această „agoniseală” ni s-a părut că ne pusesse Dumnezeu mâna în cap, dar eram și șase inși. Pentru pardesiul meu,

stofă cehoslovacă, am primit jumătate de căldare cu făină albă și cinci kilograme de mere.

Într-o zi am plecat cu Clara în sat la... cerșit. Noi, cei mici, nu mai văzuserăm lapte de doi ani. Am luat, dar, o ulciică de jumătate de litru și o traistă și hai în sat. Zăpadă, ger, polei; peste pantofi eram legați cu cârpe și sfori, ciorapi nu se mai purta pe atunci. Pe uliță mai erau niște femei și câțiva copii. Deodată, s-a repezit la noi un dulău mare care m-a mușcat de picior; Clara a scăpat – dar țipa de groază. Localnicii râdeau. Noi nu eram oameni, așa li se spusese. Cu greu au gonit câinele. Iar noi ne-am întors la grajd: și fără crenguțe și fără lapte. Dar în iarna aceea au înghețat cartofii în pământ și primăria, care niciodată nu ne dăduse nimic de mâncare, ne-a lăsat să scoatem noi din pământ ce mai rămăsese din cartofii degerați.

Imaginați-vă un stol de ciori pe un câmp, cum așa eram și noi. Cu cuțite, furculițe, linguri am râcâit tot. Pământul era bocnă, dar noi scoteam tot ce ne putea da, până n-a mai rămas nimic. Și așa ne-am mai dus zilele un timp. Cum se făcea focul și unde? Câte familii eram în boxă – atâtea focuri, cu frunze, iarbă, două pietre și o bucată de tablă de la jgheburile acoperișului. Aveam cu toții câte o oală - două. Într-un rând am reușit să găsim și un câmp cu sfeclă roșie, amestecată cu sfeclă de zahăr. Fierbeam zăpadă și făceam ceai. Așa cum de Hanuka nu s-a terminat uleiul în opt zile, așa nu se terminau nici lemnele, iarba, frunzele... Într-o noapte din luna martie 1943 au apărut niște SS-iști, i-au ridicat pe toți bărbații, vreo zece, și i-au dus la Kopaigorod unde i-au închis în închisoarea orașelului. Mama cu mine și cu fratele meu în brațe, am mers pe urma convoiului, întrucât nemții nu veniseră să-i ridice cu o mașină. La un moment dat ni s-a spus să ne cărăm de acolo, că e zonă interzisă. Și așa am rămas fără tată.

Într-un târziu a venit și primăvara 1943. Jandarmii nu o duceau nici ei ca în țară. Uniformele li se rupseseră și mai luau și ei ce puteau de la nemți: un bluzon, ciorapi, alimente, dar cizme, ioc! Atunci s-a trecut la exterminarea câinilor. Pielea de câine dădea cizme strașnice! Iar noi ne alegeam cu carnea de câine. Când auzeam împușcături, dădeam fuga la bieții câini! Această „delicatesă” ne dădea temperatură mare, frisoane, greață. Era dulce și acum duceam lipsă de „ceva acru”.

Tot atunci a dat Dumnezeu și în pădure s-a construit o gheretă cu două cazane mari, către care erau duse vitele bolnave sau moarte. Untura era extrasă pentru săpun, iar carnea ne era „repartizată” nouă. Săpunul era, însă, al primăriei.

Evreii trăiau din minuni! Cea mai bună dovadă: faptul că se mai ivise un mijloc de supraviețuire. Cei care se mai puteau deplasa, aveau cuțite și se

puneau pe tăiat. Fiecare lua cât putea duce. Drumul dus și întors era de vreo 12-14 km., tocmai sus pe munte. Mai mult, tot acolo am găsit și ciuperci mari cât farfuriile și nimeni n-a pățit niciodată nimic, dat fiind că nu erau otrăvitoare.

Iernile erau grozave, între -32 și -45 de grade. Din 200 de inși am rămas vreo 60; ceilalți au murit de foame, de frig, de subalimentare și de lipsa îmbrăcămintei. Dimineța, când ne sculam, intram prin celelalte boxe, puneam mâna pe urechile sau pe mâinile celor culcați pe jos; chirciți de ger și foame și vedeam dacă mai trăiau. Din puținul ce aveam fiecare, mai dădeam și la cei care nu se puteau mișca, deși viața spunea: fiecare pentru el. Fratele meu nu se putea ține pe picioare, ci se târa. Într-o dimineață, l-am găsit mai departe de noi, lângă un cadavru, care nu avea nas; iar el rodea de zor. I l-am smuls și a început să țipe. Când era gerul mare, morților le cădeau nasul și urechile.

Înainte să vină nemții să ridice bărbații, toți din lagăr ne-am îmbolnăvit de tifos exantematic. Eram lungiți pe pământ, aveam febră mare, nu știam de noi. Toată lumea avea oale de gătit; urinam în ele și apoi beam urina. Că de unde apă? Cine putea măcar să miște capul sau mâna? Într-o noapte, nu știu cât am zăcut, am auzit că mama îl striga și-l îmbrâncea pe tata, țipând: „Izu, Izu, scoală; uite verighetele astea” (le mai aveau); Clara a dat verigheta ei și cerceii gradatului care era șeful jandarmului care a însoțit-o la spital; „Du-te în orașel, adă slănină, usturoi și pâine, altfel murim toți!” Fiul Clarei ducea boala mai greu ca noi.

Tata a priceput mai greu și mama a trebuit să-i repete de câteva ori. A durat până și-a revenit. Mama i-a cusut verighetele subțiri și amărâte în veston și el a pornit-o pe câmp 8-10 Km., cât era până la orașel. A dat Dumnezeu și s-a întors lovit, cu capul spart; fusese atacat de niște tineri de 12-16 ani, care pășteau vitele pe câmp. A adus ce i-a spus mama și - iar minune - ne-am salvat! Au fost puține alimente, dar salvatoare. Majoritatea locatarilor grajdului au murit; 32, inclusiv noi, au avut altă soartă. Eugen, băiețelul Clarei, a bolit mult; nu mai vedea; avea vreo cinci ani, iar fratele meu patru ani. Primul era totul o rană din cap până în picioare. La eliberare, medicii din țară ne-au explicat că probabil că i s-a dat să bea urina de pe fundul oalei. Tata ne-a salvat pe toți; avea și el 40°, era amețit, flămând, nemâncat de 2-3 săptămâni. Era bătut, și parcă băut, abia se ținea pe picioare, a căzut de sute de ori pe câmp. Nu-i o minune?

Deci Eugen era plin de bube, puroi și sânge, îți venea să-l arunci, era ceva de groază. (Acum e în Israel; e un bărbat foarte frumos, cu mustață, ca și tatăl lui; e căsătorit cu o femeie de ispravă, dar fără copii. S-a descoperit

că are biomagnetism și vindecă miraculos o mulțime de metehne; este și un foarte bun mecanic auto). Clara, mama lui a murit în Țara Sfântă, săracă și bolnavă.

De multe ori gândurile de copil chinuit îmi fugeau la cei rămași acasă. Bunicul, un om înalt, frumos, cu mustață și barbă, mă lua pe genunchi, iar eu îl trăgeam de barbă până îi dădeau lacrimile. Bunica era subțirică și vioaie, o femeie harnică, gospodină, muncea pentru șapte inși: spăla, călca, gătea, făcea pâine de casă, spăla podelele și mai veneam și eu; mă dădea huța-huța pe picioarele ei. Cel mai mult îmi plăcea să mănânc la ea. Noi locuiam în apropiere și mama, ca să poată găti sau să facă curat, obișnuia să mă ducă la bunica; îmi dădea de mâncare acasă, dar de zorit ce eram să o întind mai repede, refuzam. Bunica mă întreba dacă vreau să mănânc și atunci înfulecam tot. Când venea mama să mă ia, ieșea scandal: bunica îi reproșa că ținea copilul flămând, că dacă mi-ar fi dat ea de mâncare nu m-aș mai fi repezit așa la ce mi-a întins dânsa. Mama se supăra pe mine, spunând că eu n-am vrut să mănânc ce-mi dăduse ea; iar eu, țipam cât mă ținea gura că la mama nu-i bună, dar la bunica-i bună mâncarea, - numai așa ca să-i fac mamei în ciudă.

Bunicul n-a mai apucat să ne revadă. A murit la începutul anului 1942 de grija noastră și de supărare. Ținea în mână fotografia mea, cu câteva rânduri scrise de mine, când s-a stins. Își aducea aminte și de fratele meu, care avea părul blond și creț, încât îi spuneam „cap de aur”. Eu eram atunci la grădiniță, aveam cinci ani; grădinița era undeva pe strada Beldiman. Mama îmi dădea un pachetel cu mâncare, dar eu veneam acasă la prânz flămând, fiindcă dădeam mâncarea la iepurași, cum făceau și alți copii. (grădinița avea o crescătorie de iepuri).

*

În lagăr, mai mare peste noi era un ins de vreo 60 ani, moș Ghevirtz cu o fiică de 20 și un fiu de 25-30 ani. Erau înstăriți, se vedea pe ei: purtau costume elegante și cizme Bürger la modă. El și ai lui nu „aveau voie” să stea cu noi în grajd, ci în sat ca... șefi ce erau. Moșul a murit de tuberculoză și în locu-i a venit fiul lui, Max Ghevirtz: un zbir ticălos și trădător; ne înjura și ne șfichiua cu cravașa, că de, lume subțire, purta cravașă!

Cum am mai spus, nimeni nu avea grijă de noi, nici în ce privește hrana, nici dacă eram vii sau muream. Jandarmii făceau ce vroiau: femei - berechet, haleală, băutură. Noi eram buni doar la strâns recolta. Atunci ne scoteau pe toți, cu cravașa; numai muribunzii mai puteau rămâne în grajd. Eram mânați la cules porumb, cartofi și tutun, de dimineață și până se

înnoptă. Eram așteptați de un grup de jandarmi și de domnul pretor (în civil, dar cu baston și revolver, pe care-l îndrepta spre noi). El avea o mașină mică. Era o javră: se aținea mereu la spatele nostru: „- Hai, hai, jidane, că vă ia mama dracului!”; și izbea cu bastonul.

Eu picam mereu la culesul tutunului; Clara și cu mama, cu plozii pe lângă ele, smulgeau coceni sau scoteau cartofi. Țirul de tutun era de două-trei ori mai înalt decât mine și ca să apuc frunzele mari și late, rău mirositoare, le aplecam mult în jos. De când cu tifosul devenisem niște cadavre vii: nu mai puteam alerga, nu mai vorbeam decât strictul necesar, aveam picioarele subțiri ca niște bețe...

Într-o dimineață, mama n-a mai putut să se ridice ca să meargă la câmp. Eu, văzând că are febră, n-am vrut să o las singură și m-am culcat lângă dânsa. Afară, ceilalți așteptau să venim și noi. Banditul de Max ne-a biciuit, pe unde apuca, iar noi țipam... Clara și ceilalți țipau în ritm cu noi și atunci ne-a lăsat.

La eliberare am arătat procurorului general ce ne făcuse Max, ca să fie prins și judecat. Nu ne-a răspuns nimeni. Atâta știu că și sora lui a murit tot de plămâni. Dumnezeu i-a pedepsit. Despre tata nu am mai aflat nimic. Din zvon am aflat doar că împreună cu alții a fost exterminat în lagărul de concentrare din Nicolaev.

Din cele câteva zeci care mai rămăsesem, vreo 16 am fost puși să săpăm o groapă lungă și lată. Încă din 1942, morții erau aranjați în groapă în așa fel ca vara să-i acoperim cu lut, să nu pută și iarna erau stivuiți la fel, dar groapa lăsată deschisă. Privată nu aveam; fiecare se ducea în spatele grajdului sau unde apuca; cât au mai existat câini, ei făceau curat. Cu urina era mai simplu: ieșeam pe ușă și gata. Nimeni nu îndrăznește să vină la noi; iar dacă venea vreun control, respectivii își puneau fular și batiste la gură și nas ca să se apere de duhoare. Și totuși, nimeni n-a murit de boli infecțioase, ci de foame și frig.

Clara avea cărți de joc; se aduna cu mama și dădea în cărți. Eram oarecum liberi; nu puteam deplasa până în lagărul din orașelul Kopaigorod, dar pentru ce? Cine avea putere? Și mai ales, acolo erau nemți și, deci, primejdia mai mare.

De fapt, nemți n-am mai văzut până în toamna lui 1944. Atunci au venit niște jandarmi în camioane; șoferii erau nemți. Ordin: „Toată lumea, cu toate boarfele, în două ore în mașini”. După care jandarmii s-au dus să mănânce; nu le era frică că o să fugim; nu aveam unde! Într-o oră am fost gata și ne-am așezat pe pământ lângă mașini. Clara a prezis: „- Dacă au venit cu mașinile, nu mai avem scăpare! Ori ne dă drumul acasă, ori ne

omoară...” Am ajuns în câmp, în Kopaigorod; acolo mașinile au oprit, dar noi n-am fost lăsați să coborâm până spre seară. În depărtare, se auzeau împușcături. Noi nu prea știam ce înseamnă asta și nu ne sinchiseam. Ce voiam noi era să aflăm de ce nu ne dăm jos? În camion erau bănci, dar nu pentru toți, iar prelata și scândura din spate creau o beznă totală.

Copiii au început să plângă. Nu mâncaserăm nimic și nici nu aveam ce; la un semnal, scândura din spate a fost dată jos și am coborât. În jurul nostru, pe tăcute, s-au adunat o mulțime de soldați înarmați care ne-au spus că, din clipa aceea, eram declarați morți din ordinul Mareșalului. Noi ascultam, dar nu pricepeam nimic, iar împușcăturile nu încetau. Am fost duși, încolonați, în câmp, până la niște pomi mari și acolo am văzut niște gropi late: nu li se vedea fundul, de adânci ce erau. Noi ne-am strâns unii în alții. Mama l-a luat pe cel mic în brațe, Clara la fel și cu ele de mână am făcut câțiva pași și am văzut: o mână de militari români, cu puști mari, cu mai multe țevi, iar lângă ei niște ofițeri nemți, care râdeau probabil de noi.

Eu nu mai văzusem asemenea puști; acum știu că erau mitraliere. Ni s-a tradus ce spuneau nemții: să ne lăsăm în genunchi, cu spatele la ei, câte șase. Noi ne trăseseam mai în spate. Spre stupoarea noastră, Max nu era cu noi și am crezut că era cu jandarmii. Nici familia Chelmer – cinci persoane - nu erau cu noi. Ne-au spus că aranjaseră să scape.

N-am avut, însă, prea mult timp să gândim la ce se întâmpla, că au început să șuiere gloanțele. Noi, după câte îmi amintesc, eram în rândul cinci sau șase și cum cădeau în groapă unii, urmau alții; N-aveam voie decât să ne târâm în genunchi și nu mai auzeam decât țipetele de groază, de agonie. Părea că urlau și cei din groapă. Noi ne țineam de mână strânși unul de altul și când au tras în noi am căzut în groapă peste cadavre calde și umede.

Și iar s-a întâmplat o minune: pe cer au apărut avioane rusești. Datorită lor am supraviețuit. Pentru că atunci când jandarmii au tras în noi, de frica avioanelor au tras la nimereală; așa se face că mai suntem și azi în viață. Plutonul de execuție a fugit... dar își făcuse, totuși, o bună parte a „datoriei”. Groapa era aproape plină de cadavre.

Toți evreii din Kopaigorod au fost executați de frica apropietii frontului: veneau rușii. Sătenii din preajmă, care colaborau cu trupele de ocupație, au venit la groapă, au văzut și au plecat. Norocul nostru au fost „prostul” satului și mama lui. Pesemne că au auzit vaietele noastre în groapă și băiatul a coborât și ne-a scos cu ajutorul unor funii; noi ne mai țineam de mână și astfel cei doi au dedus că suntem o familie. Clara și copilul ei nu

erau cu noi. Primăria a astupat groapa, cei doi au fost salvați de altcineva și au plecat ilegal, în 1947, în Israel.

Noi, mulțumită celor doi ucraineni săraci, am fost ascunși într-o colibă de stuf. Ne aduceau de mâncare când puteau și ei. Eu eram rănit la pulpa stângă, iar fratele, îngrozit, o ținea tot într-un plâns; dar cel mai rău era că mama se zvârcolea și țipa, avea temperatură. Era rănită la burtă. Ucraineanca o îngrijea. Mi-era frică să nu moară. După ce i s-a dat să bea ceva și-a mai revenit puțin, dar nu mai judeca. Noi copiii ieșeam din colibă cu băiatul femeii; când era mic o vacă îl lovide cu copita în ceafă și de atunci fusese dat ca „prost”, deși nu era. Dimpotrivă, era bun și foarte atașat de noi; aducea din pușinul lor pentru noi. Dar necazurile nu se terminaseră. Și eu și mama ne-am îmbolnăvit de febră tifoidă – altă nenorocire. Era în 1947, aproape doi ani după război.

Și noi tot ne mai aflam în stepa ucraineană, ascunși și pe moarte. N-aveam nici un fel de acte și nu știam ce avea să mai urmeze... sau ce vom face. Eram „mare” acum și nevoit să iau măsuri de viitor.

În august 1947 a venit o comisie, la care m-am dus și am povestit ce ni se întâmplase. Apoi doi membri ai comisiei au revenit cu un medic militar și ne-au consultat. Au spus că perioada cât am stat în carantină se terminase și că puteam fi trimiși în România (ca să scape de noi). Așa că în septembrie sau octombrie 1947 am fost repatriați - pe la Siret. Cu medicamente, mama și-a mai revenit, nu mai era așa dusă și pierdută.

Am venit dar acasă și am luat-o de la început. Am terminat școala, am absolvit și Școala tehnică de farmacie. În lipsa mea, mama s-a angajat femeie de serviciu la școala combinatului siderurgic...

Eu am lucrat într-o farmacie până la pensionare. După ce a terminat stagiul militar, fratele meu a rămas în armată, ca mecanic, până s-a pensionat și el. E căsătorit și are doi copii în Israel. Eu am o fiică. În urma celor suferite, mama se șubreziase rău, inima și capul nu-i mai funcționau și a trebuit să sufere și un transplant de cord. Surorile și frații mamei au decedat în Israel. Mama a murit în mari suferințe. În ce mă privește, acum la 66 ani, mă lupt cu viața, ca și atunci când eram copil. Sunt suferind și prea obosit de atâtea necazuri. Nu vreau decât liniște, pace pretutindenii și omenie, multă omenie, așa cum nu prea a fost. Menționez că în luna august 1998, Radio BBC a transmis că toți deportații de la Kopaigorod au fost executați. Noi suntem martori oculari.

Devi ABRAHAM

LULEAUA NEAMȚULUI

Din noianul de amintiri despre evenimentele tragice la care am fost martor continuă să mă fascineze un episod în care, printre inși revoltați, dezamăgiți, tracasați de vrăjmășia unor forțe agresive dezlănțuite, s-au aflat chiar și unii care, cel puțin până la un moment dat, s-au numărat – poate numai aparent – printre torționari.

Înainte de a relata, însă, evenimentul propriu-zis, am să procedez la o mică rocadă în ordinea faptelor și datelor.

Primăvara anului 1944 m-a găsit în lagărul de internați politici de la Tg. Jiu. Războiul intrase în ultima fază, iar victoria aliaților, nu mai putea fi pusă la îndoială nici de cei mai fanatici susținători ai Germaniei naziste. Lagărul era organizat în mai multe compartimente, în funcție de calificarea politică a celor internați. Primul, cel mai numeros, îi cuprindea pe cei calificați sau bănuți drept comuniști, precum și socialiști sau social-democrați suspecți de simpatii de extrema – stângă. Unii fuseseră ridicați de acasă sau de la slujbe și duși direct în lagăr, se înțelege fără judecată. Tot aici fuseseră internați și cei din închisori al căror termen de condamnare expirase, dar autoritățile apreciaseră că punerea lor în libertate ar periclita siguranța statului. Decanul de vârstă și în orice caz de detenție era Mihai Bujor. Socialist militant încă din 1912, din anii de studenție de la Iași, Bujor acumulase peste 20 de ani în închisori și lagăre.

Al doilea compartiment adăpostea un număr relativ restrâns de legionari care beneficiau de un regim ceva mai îngăduitor decât cei din primul compartiment. Perioadele sângeroase de reprresiune aplicate împotriva lor de fostul lor aliat, Ion Antonescu, rămăseseră în urmă.

Al treilea compartiment putea fi numit un soi de domiciliu forțat. Aici își petreceau zilele foști politicieni ai partidelor „istorice” nealiniați politicii antonesciene.

În primăvara anului 1944, a mai apărut și un al patrulea compartiment, locuit de țigani surghiuniți la Bug și readuși în țară sau mai bine zis din ce mai rămăsesese din ei.

Într-o bună zi, unul din prietenii mei arădeni, Emeric Deutsch, pe care de multe ori l-am necăjit cu fumul luleii mele, m-a anunțat că la gardul de sârmă ghimpată care ne despărțea de țigani a zărit o femeie care oferea spre vânzare o lulea. Părea să recunoască luleaua, pe care știa că eu o pierdusem pe drum. De fapt, nu o pierdusem, ci-mi scăpase din mână în momentul traversării podului peste Nistru, în plină noapte. În cursul retragerii precipitate a armatei germane și române trebuia evacuat lagărul din comuna Grosulovo, iar respectivii internați readuși în țară. Fusese, de fapt, a doua fază de evacuare a lagărului, inițial instalat cu vreo doi ani în urmă la Vapniarca. De astă dată, operația de retragere era mult mai expusă primejdiilor. Pe de o parte, ne aflam în raza operațiilor militare, a bombardamentelor și luptelor, avioanelor și tunurilor antiaeriene. Pe de alta, eram hărțuiți de bande paramilitare ucrainiene, alcătuite din voluntari pronaziști (dobrovolski). De câteva ori aceștia încercaseră să-i oblige cu forța pe jandarmii români să ne dea în „paza” lor, firește spre a ne lichida. Și la fel a procedat și o patrulă germană, condusă de un ofițer S.S., care a insistat să fim lăsați în seama ei. Aveau suficiente gloanțe și pentru noi. Sergentul nostru, pe numele lui Enache, dacă nu mă înșel, primise ordine precise să refuze orice amestec străin. Răspundea personal de sosirea internaților la destinație. Fără acest ordin clar și categoric, dar mai presus de toate fără omenia colonelului Savin Matora, comandantul lagărului nostru, n-am fi avut nici o șansă de scăpare. Iar ca emoțiile să fie mai mari, la trecerea podului peste Nistru am fost supuși, concomitent, bombardamentelor aviației și tirului tunurilor antiaeriene sovietice. Nu era momentul să aprind un chibrit ca să-mi caut luleaua scăpată din mână. Mai spre dimineață, din grupul de țigani repatriați o țigancă „băftoasă” a izbit-o incidental cu piciorul, după care a ridicat-o din mers.

Am încheiat repede târgul. I-am dat o conservă și niște pachete de biscuiți. Mi-am putut permite acest exces de dărnicie, întrucât cu câteva zile în urmă beneficiasem de o mare surpriză. Sora mea izbutise să obțină aprobarea să mă viziteze. Riscând bombardarea trenului și șicanele unor controale ale poliției militare mi-adusese un pachet cu alimente.

Luleaua o mai am și acum. Mi-a fost dăruită de un subofițer austriac din armata germană, întâlnit accidental în târgul din orașelul ucrainean Vapniarca.

Lagărul nostru se afla la circa 6 Km. de oraș. Faima lui de „Lagăr al morții” depășise hotarele Ucrainei, răspândind groaza în întreaga arie teritorială a expansiunii germane. Era alcătuit din trei clădiri imense, foste cazărmi ale unui regiment de artilerie sovietic. Atât clădirile, cât și un vast

câmp de instrucție militară erau împrejmuite cu trei rânduri de garduri de sârmă ghimpată. În prima parte a războiului și mai ales cât lagărul se aflase sub comandament german, acolo muriseră mii de oameni. Victimele fuseseră recrutate în special dintre funcționarii sovietici „recalcitranti”, apoi dintre cei bănuți că ar sprijini partizanii și, în fine, din cei denunțați ca antinaziști. Nu fuseseră scutite nici sectele religioase, mai ales că-l asemuiau pe Hitler cu Antichrist!

Pentru internarea și executarea evreilor n-a fost nevoie de motivații, de proceduri; „vina” de a fi evreu era arhisuficientă. De altfel, nu se pierdea, în genere, vreme cu verificarea acuzațiilor. Acestea se rezolvau prin execuții: un glonte tras, de predilecție, în ceafă sau, dacă era cazul, cu mitraliera.

Mai târziu, metodele au devenit mai economicoase: înfometare, tifos și tot felul de boli infecțioase, intrabile. Concomitent, făcea ravagii alimentația toxică cu mazăre furajeră care provoca paralizie locomotoare. Sute și sute de tineri au rămas atunci ologi pentru tot restul vieții.

În 1942, la sosirea lotului nostru, considerat lot politic, n-am mai găsit în lagăr decât câteva zeci de muribunzi și am asistat neputincioși la horcăiala lor chinuitoare, la ultimele răsufări ale unor schelete în care abia mai pâlpâia viața. La vreo 7-800 km. spre Răsărit, armatele inamice își disputau cu îndârjire fiecare palmă de pământ. Cu circa 6 km. mai spre apus, în orașelul Vapniarca, o mare diversitate de oameni, deveniți vrând-nevrând factori componenți ai spatelui frontului, erau într-o agitație febrilă. Momentele de speranță și de incertitudine, sentimentele de ură și de resemnare alternau, se succedau ca într-un coșmar.

Inițial, ca destinație, ca așezare omenească, Vapniarca fusese un orașel agricol. Dar având o gară de tiraj, în conjunctura războiului devenise un important nod de cale ferată. Prezența garnizoanelor militare germane și române sporise importanța localității, transformând-o într-un centru administrativ. Această dezvoltare rapidă și imprevizibilă determinase autoritățile civile și chiar militare să apeleze deseori la Comandamentul lagărului solicitând mână de lucru, în special pentru lucrări de reparație și întreținere. Pentru noi, aceste „ieșiri în oraș” erau uneori, prilejuri de a ne mai întâlni cu „curieri” trimiși din țară. Sau, mai bine zis, cu oameni inimoși care își asumau un mare risc pentru a ne ajuta. N-am să uit cât oi trăi alura impunătoare și barbișonul îngrijit al colonelului în rezervă M. Burduja. Era totdeauna îmbrăcat cu o eleganță de bun gust. Paltonul, croit impecabil, era prevăzut cu un gulerăș de astrahan, pe cap purta o luxoasă căciulă de astrahan, iar în picioare cizme de piele fină; avea o atitudine de

superioritate, dar și de condescendență, care impuneau respect. Nu era, deci, de mirare că, într-o zi, jandarmul care mă însoțea a crezut că era... prefectul județului și în această calitate se mai interesa de lagărul nostru și de soarta celor internați. Uneori, contactarea „curierului” era, însă, greu de realizat. Fie că ieșirea din lagăr fusese contramandată, supravegherea noastră mult prea severă ori „curierul” nu sosise pur și simplu.

Povestea luleii-cadou s-a decianșat într-o asemenea zi de întâlnire ratată. În ziua aceea făcusem o reparație la instalația de apă care alimenta gara. Mai exact, lucrarea a fost executată de Mihai Buium, maistru instalator, iar eu făcusem figură de secundant. Prezența mea era, însă, necesară, căci eu trebuia să contactez „curierul” care – de astă dată – nu sosise. Ne întorceam, dar, cam supărați în lagăr. În drum, ne-am oprit în fața unei tarabe spre a cumpăra niște chifle. Deodată, am tresărit căci la spatele nostru auzisem vorbindu-se nemțește. Ne-am întors cu oarecare teamă și ne-am trezit față în față cu doi subofițeri germani care, fără să zăbovească, ni s-au adresat cu niște cuvinte de salut, întovărășite de zâmbete amicale, arătându-se astfel că erau însuflețiți de bune intenții și de dorința de a sta de vorbă cu noi.

Firește, scena era absolut inedită: niște deținuți cu jandarm la spate conversând cu soldați germani. Drept care a și suscitât nedumerirea celor din jur. Dar poate că cel mai nedumerit a fost jandarmul nostru. Prima lui reacție a constat într-un gest de protest, de împotrăvire. Dar lucrurile s-au aranjat destul de repede. Pe de o parte, uniformă germană inspira respect, iar pe de alta jandarmul era originar dintr-un sat de pe lângă Sibiu și avea vagi cunoștințe de limbă germană cu care, de bine de rău, izbutea să se înțeleagă cu cei doi subofițeri germani. Încearca să le explice că cei doi deținuți aflați sub paza lui, deși învinuiți de a fi fost contra domnului Mareșal Antonescu, la judecată s-ar putea dovedi, eventual, nevinovați. Iar pesemne spre a-și justifica atitudinea-i îngăduitoare, o tot ținea morțiș că suntem „băieți buni”, în special ăsta care vă vorbește nemțește, român ardelean de-al nostru – și mă tot arăta cu degetul pe mine. Nu știu cât au priceput cei doi ofițeri din nemțeasca lui stălcită, dar a fost de ajuns ca să-i enerveze și să-l întrerupă brusc, ripostând enervați că nu-i interesa nici de ce neam, nici de ce religie eram. Erau, se vede, sătui de lozincile și de diversiunile naziste încă de la ei de acasă. Mai mult, pentru a sta de vorbă mai pe îndelete, ne-au invitat la un pahar de votcă într-o cârciumă din apropiere. Simțeau nevoia să-și descarce sufletul, cu atât mai mult cu cât știau sau presupuneau cine eram, în orice caz, niște persecutați și victime ale nazismului.

Dietrich și Otto, erau de felul lor din Linz. În tinerețe simpatizaseră cu social-democrații. Dar dezamăgiți de vorbăria liderilor lor și timorați de spectrul șomajului se lăsaseră ademeniți de demagogia nazistă. Ne mărturiseau regretul că, mâine-poimâine, s-ar putea să moară pentru o cauză pe care de mult o detestau și care, ori, cum, era pierdută. Și ne invidiau că noi, cel puțin, știam pentru ce ne riscam viața, căci purtam în suflete convingerea justeții cauzei noastre. Da, pe vremea aceea și noi credeam la fel!

Amintirea acestei neașteptate, stranii întâlniri, mi s-a întipărit adânc în suflet și m-a întovărășit de-a lungul anilor de suferințe. La despărțire, ne-am îmbrățișat ca niște vechi prieteni, purtând fiecare în suflet iluzii și deziluzii pe care timpul avea să le confirme sau infirme.

Ca o expresie a dorinței lor de a întări, de a perpetua, măcar simbolic, sinceritatea destăinuirilor lor au insistat să primim câte un mic dar. Colegul meu Buium a primit un portofel confecționat de tatăl lui Dietrich, iar eu o lulea și o brichetă de la Otto. Jandarmul s-a ales cu o sumă relativ mare de mărci germane și cu sfatul de a le cheltui repede, căci curând nu vor mai avea nici o valoare. De soarta celor doi subofițeri austrieci, nu am mai aflat nimic. Se prea poate ca ursita lor să se fi împlinit undeva pe frontul aprigelor încăierări.

Propria noastră luptă continua să se desfășoare pe un front vag conturat, imprevizibil, cu vrăjmași perfizi. O luptă de apărare pentru dreptul la existență și demnitate, împotriva unui dușman obsedat de ură.

La mai puțin de o lună de la această întâlnire, am asistat neputincios la deznodământul fatal al unui accident banal, care a curmat viața lui Buium. A murit de septicemie în urma unei infecții a mucoasei nazale. Și n-a lipsit mult ca după câteva săptămâni să-l urmez și eu pe drumul neființei. Am scăpat ca prin minune de la o moarte lamentabilă, zăcând pe un șomoioag de paie aruncate pe ciment, într-o hală neîncălzită, sleit de puteri de o dezinterie îndărătnică. Încât până să mă întrezesc și să trag primele fumuri din luleaua primită cadou au mai trecut câteva bune săptămâni. Și oricum nu mai aveam tutun sau surogatul de tutun provenit din rădăcinile și tulpinile scormonite pe plantațiile colhozurilor. Iar pentru a culege această materie primă cam putregăită a trebuit să aștept ocazia unor ieșiri la muncă. După care a urmat „procesul de fabricație”, care nu era nici el prea simplu. După ce uscam iarba, treceam la „prelucrarea” propriu-zisă: tasarea, zdrobirea cu un pietroi și iar uscarea, frecarea, tamponarea, până ce amestecul începea să semene a tutun. În orice caz, amestecătura aceea de tulpini și frunze astfel „prelucrate”, cu o culoare și un miros ambiguu de tutun, îndesată într-o

formă scobită de lemn botezată lulea, se preta la pufăit, deși eforturile depuse cu pufăitul erau disproporționate față de plăcerile fumatului. Tutunul înghesuit în luleaua artizanală se aprindea greu, dar se stingea repede. Suportam, totuși, cu stoicism fumul înecăcios, urmărind dezinvolt zborul dezordonat al rotocoalelor de fum. Mă lăsam transportat cu gândul într-o lotcă, stând la pândă în postura unui pescar sau al unui poet romanțios, așteptând apariția Muzei inspiratoare. Tușind, scuipând, dar pufăind, mă lăsam sedus de nostalgia și de iluzia sentimentului de libertate.

Oricum, după o lungă convalescență am reînceput fumatul, de astă dată cu o lulea adevărată. Plăcerile și iluziile adiacente pufăitului au sporit considerabil, chiar dacă fumul inspirat și expirat provenea din arderea acelorași putreziciuni de tulpini și frunze. Dar mai presus de plăcerile fumatului cu luleaua – cadou, persista o imensă dorință de a nu ceda, nici măcar în fața iminenței morții, de a avea curajul să receptez cele mai modeste semnale ale șansei de supraviețuire, de a cunoaște, de a zări pâlpăitul unei flăcărui de omenie în cea mai neagră noapte a neomeniei.

...De atunci au trecut câteva bune decenii. Luleaua e și acum la loc de cinste în tovărășia altora, impregnate de amintiri, dar nici una cu astfel de rezonanțe adânci și contradictorii. Deși, la urma urmei, tot o cioplitură de copac viu, simbol condensat de amărăciuni și speranțe.

Eu m-am lăsat de mult de fumat. Am uitat și gustul și aroma și gesturile ritualurilor sale tentante. Dar amintirea acelor clipe mai stăruie; stăruie și mă avertizează că astfel de momente sumbre ale istoriei neomeniei ar putea să se repete. Desigur sub alte forme, cu alte personaje, dotate cu alte „charisme”, evident adaptate epocii de mondializare, și înzestrate cu calitățile unor noi „tribuni” sau „conducători”. Însă, repet, teama mi-e, mărturisesc, dirijate sau stăpânite de aceleași obsesii, instincte și refulări. Evident, sloganurile ar putea fi și ele reformulate, computerizate, informatizate, dar dacă se va face apel la aceleași comportamente, aceeași intoleranță, efectele lor ar putea fi chiar mai nimicitoare.

*

* *

...Pe lângă rezonanțele sentimentale, persistente, ale amintirilor, a mai apărut un îndemn care m-a determinat să relatez acest episod din anii rezistenței.

În 1951 sau 52, i-am arătat lui Dan Deșliu colecția mea de lulele și – printre altele – și luleaua-cadou a neamțului. Povestea luleii a impresionat

sufletul lui de poet și Deșliu mi-a sugerat să îmbrac întâmplarea într-un strai literar, bun înțeles după modestele mele puteri. Pe vremea aceea, eram, însă, prea angrenat în ocupațiile mele profesionale. Între timp, au mai revenit câte ceva din vechile și mereu abandonatele mele tentații și pasiuni literare. Pe parcurs, tot din partea lui Dan Deșliu mi-a mai venit un stimul, indirect, care a contribuit și el la închegarea și așternerea acestor amintiri. Întors dintr-o călătorie în Mexic, talentatul și bunul meu prieten mi-a adus o lulea confecționată dintr-o tulpină de porumb. Luleaua fusese dăruită de un șef de clan sau de trib dintr-un sat mexican unui avocat, probabil apărător și militant al cauzei mereu revoltaților țărani spoliați de pământ.

Luleaua din tulpina de porumb s-a alăturat fără murmur aceleia a neamțului și... culmea, s-a împăcat și cu compania unei lulele de proveniență aristocratică. Căci în 1954 am primit cadou din partea lordului Ivor Montague o lulea cu marca „Dunhill”. Prietenia mea cu lordul Montague se legase în cadrul relațiilor noastre sportive. Căci, printre altele, datorită propunerii domniei sale am fost ales vicepreședinte al Federației Internaționale de Tenis de Masă. Într-o zi, invitat la mine acasă, a rămas impresionat de povestea luleii-cadou și, ca reacție a unei compasiuni sincere, mi-a dăruit luleaua. Mi-a mărturisit, de altfel, că de mult dorea să se lase de fumat și momentul acela emoțional i-a fost un impuls să-mi cedeze luleaua, de care până atunci nu se despărțise niciodată în ultimii treizeci de ani. Luleaua aparținuse inițial tatălui său, Sir John Montague, fost viceguvernator al Indiei.

Astfel adunate, lulelele stau cumiți unele lângă altele, fără să se intereseze de proveniență, de origine sau de drumul străbătut de la confecționarea lor până la vitrina care le adăpostește. Printre multe altele, ele întruchipează o conviețuire pașnică, adevărat cam statică și doar într-o vitrină!

Ioan VAIDA

Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România,
Vol. III/1-2, 1801-1849¹

Importanta colecție de *Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România* s-a îmbogățit, prin apariția volumului III, editat în două părți, cu informații deosebit de importante și pertinente privind istoria evreilor din provinciile istorice românești în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Precedat de un inspirat cuvânt înainte al acad. prof. dr. Nicolae Cajal, volumul a fost întocmit cu o deosebită acribie, erudiție și competență de către distinșii cercetători dr. Ladislau Gyémánt și d-na Lya Benjamin, cel dintâi, reprezentant al Institutului de Iudaistică și Istorie Evreiască „Dr. Moshe Carmilly” din cadrul Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, iar cea de a doua, respectiv, a Centrului pentru Studiul Istoriei Evreilor din România al Federației Comunităților Evreiești din România. Întregul material a fost depistat – cu începere de acum două decenii sub îndrumarea regretatului Sergiu Stanciu, director al Centrului de documentare de F.C.E.R. de către un colectiv alcătuit din colaboratori ai instituțiilor sus menționate provenind de la București, Cluj-Napoca, Iași și Arad; munca de colaționare, prelucrare, selectare, asamblare ca și de completare a materialelor colectate a revenit însă, în ultimii opt ani, devotaților cercetători Gyémánt și Benjamin care au desăvârșit ceea ce au început colegii lor. Spre deosebire de volumele precedente unde documentele au fost publicate numai în limba română, de data aceasta ele au fost editate și în originalele maghiare, germane, latine și franceze cu traducere, iar cele în ebraică și idiș, numai în traducere. Cele două părți ale volumului III redau textele a 435 de documente și fragmente de documente cuprinse în intervalul 6 februarie 1801 – 13 decembrie 1849, precedate de rezumate explicative temeinic întocmite. Majoritatea documentelor provin din surse oficiale românești sau din acelea ale autorităților maghiare și austriece,

¹ Volum întocmit de Ladislau Gyémánt și Lya Benjamin. Federația Comunităților Evreiești din România, Centrul pentru Studiul Istoriei Evreilor din România, București, Editura „Hasefer”, 1999, partea I, 610 p., partea II, 607 p.

rapoarte consulare sau surse private, călători străini, iar altele din arhiva Comunității evreiești din România, referitoare în special la viața comunitară, internă gravitând în jurul sinagogilor, școlilor și învățaturii rabinice. Au fost reeditate și unele documente publicate în diferite lucrări de sinteză, reviste sau câteva colecții importante socotite prea edificatoare spre a nu fi inserate în acest volum (catagrafii, hrisoave domnești, acte administrative, materiale legate de Revoluția de la 1848 ș.a.). Pentru completa edificare a cititorilor, ediția a fost însoțită de lista prescurtărilor folosite în text, de o foarte amplă și utilă biobibliografie cu abrevierile de rigoare, de un indispensabil glosar și un triplu indice de nume, locuri și materii. Și mai presus de toate, volumul III a fost precedat de un dezvoltat și temeinic studiu introductiv aparținând editorilor Gyémánt și Benjamin, ce au realizat o radiografie completă a problemelor tratate cu spirit critic și toată competența în cuprinsul său. În acest studiu, editorii au trecut în revistă reperele istoriografice ale epocii, dinamica demografică a populației evreiești, ocupațiile și starea socială, statutul juridic, toleranța și limitele ei, structurile instituționale evreiești, precum și impactul revoluției de la 1848 asupra problemei emancipării civile a populației israelite din Principate și Transilvania. Din punct de vedere istoriografic, problemele oglindite în documente și analizate în studiul introductiv aparțin mai multor perioade istorice ce s-au succedat înăuntrul intervalului 1801-1849 pentru Principate: sfârșitul epocii fanariote (1801-1821), perioada ocupației militare ruse și epoca regulamentară (1828-1848) și, în sfârșit, cea a Revoluției de la 1848 și a reprimării ei (1848-1849); iar pentru Transilvania, epoca tulbure a războaielor anti-napoleoniene purtate de Austria în diferite coaliții (1801-1815), cea a absolutismului habsburgic oglindit în guvernarea autoritară a cancelarului Metternich (1815-1848), în sfârșit cea a revoluției și înăbușirii ei (1848-1849). În acest cadru istoric general prezentat de Principate și Transilvania s-a desfășurat și istoria evreilor din aceste locuri. După ce editorii trec în revistă contribuțiile aduse de istoricii evrei din secolele XIX-XX la istoria coreligionarilor lor din România, ei urmăresc evoluția demografică a așezărilor evreiești din Principate, Transilvania, Banat și Bucovina în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Astfel, dinamica demografică a evreilor din Principate este reflectată – printre altele – în Moldova prin extrasele din catagrafiile generale din 1803-1832 și 1845, precum și din cele parțiale ale Iașilor din 1808 și 1820, iar în Țara Românească de recensămintele din București de la 1831 și 1838. Luând în analiză statisticile din Moldova, editorii constată că recensămintele efectuate sunt nu numai incomplete, dar și neuniforme în privința indicatorilor. Având în vedere cea mai importantă

catagrafie, cea din 1845, cuprinzând pe locuitorii din târgurile și orașele Moldovei, care pe lângă date strict demografice include și altele privind structura socio-profesională și starea juridică a subiecților, rezultă că în acest principat au fost recenzate 17.087 familii evreiești (85.439 suflete), numărul lor crescând de peste 7 ori de la 1803, când fuseseră întâlnite doar 2.399 de familii. Documentele statistice evidențiază că populația evreiască – practicând cu predilecție negoțul și meșteșugurile pe diferite branșe: alimentare, textile, pielărie, de prelucrare a lemnului și a metalelor etc. – a fost cu predilecție urbană, atât prin structura pe medii cât și prin cea a ocupațiilor. Așadar, rezultă aportul indiscutabil al acestei etnii la procesul de urbanizare a Moldovei, indiferent dacă creșterea ei s-a datorat sporului natural sau imigrației, iar prezența evreilor a favorizat intensificarea comerțului și diversificarea meseriilor pe ramuri specializate ale producției. În ceea ce privește Țara Românească se știe că aici s-au așezat mai puțin evrei decât în Moldova, cei mai mulți fiind concentrați cu prioritate în Capitala țării. Editorii au luat în considerare mai ales datele extrase din catagrafiile generale întocmite în anii 1831 și 1838. În această perioadă evreii din Capitală, de pildă, s-au înmulțit de la 58.893 la 63.603 (cifră parțială), constituind 4% din ansamblul populației, iar 600 dintre ei beneficiau de supușenia străină. După cum se știe, cel dintâi recensământ amănunțit al populației din București – rămas încă inedit – s-a datorat autorităților militare de ocupație ruse, datând din 1810-1811, dar din nefericire păstrat incomplet; în acesta figurează parțial, dar înșirați nominal 732 de evrei de ambele sexe, populând în special mahalalele Colțea, Sf. Gheorghe Vechi și Stelea și din punct de vedere profesional fiind dedați comerțului și meșteșugurilor. Dintre aceștia numai câțiva erau localnici, ceilalți având supușenie austriacă, rusă, franceză și chiar turcă (sefarzii veniți din sudul Dunării)*.

În 1838 este înregistrată populație evreiască – dar în număr mai mic decât în Capitală – și în județele Brăila, Dolj, Râmnic, Prahova, Vlașca și Argeș, așezată cu precădere în mediul urban; potrivit calculelor efectuate în

* Editorii au cunoscut studiul, alcătuit de subsemnatul în colaborare, în care am prezentat datele generale ale acestei categorii. Inițial, am alcătuit singur un studiu special referitor numai la populația evreiască din București – atâta cât a fost înregistrată în 1810 –, reproducând toate datele cuprinse acolo (nume, sex, ocupație, calitatea de clirias sau proprietar, supușenia). Din păcate, acest studiu, precum și regretatului Sergiu Stanciu, fost director al Centrului pentru Studiul Istoriei Evreilor din România, s-a pierdut și mi propun să-l refac spre a-l publica, după cum se cuvine și cu toată rigoarea științifică, în *Buletinul* de față.

Țara Românească ea număra 3,31% din totalul populației, înregistrând un spor anual de 1,5%.

În ceea ce privește Transilvania, editorii arată că conscripțiile fiscale periodice și cele privind direcția de emigrare oferă suficiente date privind numărul populației evreiești, structura acesteia, repartitia ei teritorială, ocupațiile și sursele de existență, starea materială, obligațiile fiscale prestate etc. Raportându-ne la aceste cifre, constatăm că în Transilvania între 1785 (2.092 persoane) și 1850 (15.599 persoane) ponderea populației evreiești a crescut de la 0,14% la 0,75% din ansamblul populației totale, iar în Banat – între 1787-1874 – de la 3,5% (182 persoane) la 18,9% (6.931 persoane), prin spor natural și imigrare. Orașele populate cu cei mai mulți evrei din Transilvania au fost Alba Iulia, Cluj și Târgu Mureș, cu 735, 479 și respectiv 202 persoane la 1850, iar în Banat, Timișoara cu 960 suflete în 1842. Creșterea ponderii populației evreiești în Transilvania cu 311% între anii 1813-1850, nu s-a datorat sporului natural de circa 0,84%, ci masivei emigrări din direcția Galiției și a Bucovinei. Un alt factor demn de luat în considerare îl constituie creșterea numărului de evrei locuind în orașe, înfrângând astfel interdicțiile care le împiedicau așezarea în mediul urban.

Editorii iau în analiză apoi documentele din volum ce reflectă dinamica structurii ocupaționale a locuitorilor evrei în prima jumătate a secolului al XIX-lea și informațiile bogate privind implicarea lor în diferite domenii ale vieții social-economice din Principate, rolul lor preponderent fiind acela de negustori (inclusiv zarafii și bancherii) și meseriași (abordând o multitudine de meserii); numărul meseriilor liberale (în special medici și spîțeri) era încă restrâns, ca și cel de dascăli și învățători; în Transilvania se întâlnesc aceleași îndeletniciri, dar în număr mai diversificat, ponderea deținând-o cei din ramura alimentară (43,7% la 1848, rachieri, berari etc.); intelectualii figurau cu o cifră încă modestă de 5,7% (învățători, oficanți de cult, funcționari); editorii au în vedere și taxele fiscale la care erau supuși contribuabilii evrei.

Cu privire la statutul juridic al evreilor se arată în studiul introductiv că pentru Principate el a fost reglementat la începutul secolului al XIX-lea pe bază de așezăminte, hrisoave domnești, prevederi legislative și chiar în spiritul obiceiului pământului. Ei au beneficiat – ca și în trecut – de libertatea practicării negoțului și meseriilor, aveau dreptul de proprietate în mediul urban și dispuneau de libertatea practicării cultului în sânul vieții comunitare, în schimbul achitării dărilor către stat. Acesta dispunea discreționar de puterea sa, având dreptul de a limita, încălca sau chiar desființa drepturile acordate în funcție de interesele sale. Evreii se împărțeau

în „pământenii” sau „hrisovuliți”, aflați sub autoritatea statului în Moldova și Țara Românească și „sudiți”, adică supuși consulatelor străine. În general, conviețuirea evreilor cu autohtonii a fost pașnică, deși evreii nu beneficiau – în toată libertatea – de drepturile de care se bucurau localnicii, suferind îngrădiri și limitări, legiferate nu numai în *Codurile Callimachi* și *Caragea* dar și mai târziu în prevederile *Regulamentului Organic*. Manifestări de toleranță s-au întâlnit, totuși, din partea autorităților, protejând uneori populația evreiască împotriva acuzelor nedrepte de omor ritual, în general blamate și condamnate. În Transilvania, soluțiile legislative de anvergură privind reglementarea statutului juridic, cetățenesc, al evreilor rămân în prima jumătate a secolului al XIX-lea la nivelul dezbaterilor și proiectelor generale, schimbările efectuându-se doar pe calea organelor administrative, provinciale sau locale. Ele privesc în special limitările dreptului de locuire a evreilor în anumite zone (zonele miniere, orașul de graniță ș.a.). Evreii rămân excluși de la dreptul de cetățenie, n-au dreptul să ridice noi școli, sinagogi sau spitale evreiești, angajarea rabinilor și a învățătorilor se află sub controlul autorităților și alte multe șicane de acest fel. Pe măsura apropierii anului 1848 tendințele restrictive cunosc atenuări simțitoare ceea ce explică și intensificarea imigrării. Totuși se mențin restricțiile privind căsătoriile mixte și răbufnirile – ce e drept locale – împotriva așa-ziselor „omoruri rituale”. Măsurile de toleranță tardive adoptate în timpul revoluției, tocmai în 1849, n-au avut nici o aplicare practică după restaurarea puterii habsburgice, iar emanciparea evreilor nu va avea loc decât după un an de la instaurarea dualismului austro-ungar adică în 1868.

În privința structurilor instituționale evreiești, comunitatea a continuat să reprezinte principala instituție a evreilor din Principate și în prima jumătate a secolului al XIX-lea. În cadrul comunității au putut activa sinagogile, casele de rugăciune, băile și măcelăriile rituale, spitalele, cimitirele, organizațiile de asistență socială și de binefacere, școlile profesionale etc. În Moldova a continuat să-și exercite autoritatea hahambașa, șeful suprem investit cu atribuții culturale, laice și juridice, a cărui putere continuă – sub ultimii domnitori fanarioți – să se degradeze, fiind contestată mai ales de sudiții refractari față de o instituție considerată anacronică. În secolul al XIX-lea se mai întâlnesc ultimii hahambașa – aparținând dinastiei Naftulovici – anume Naftali ben Isac, până în 1809 și Ieșaiia fratele său, până la 1834 când zilele acestei instituții creată sub fanarioți și devenită perimată, au luat sfârșit. La aceasta a contribuit și totala nepregătire a lui Ieșaiia care, prin numeroasele sale greșeli și incompetența de a corespunde înaltei funcții de mare rabin, și-a alienat chiar simpatiile

evreilor pământeni, frustrați în așteptările lor. În volum este publicată jalba adresată la 3 decembrie 1831 Divanului Împlinitor al Moldovei de către membrii obștii evreilor cerând desființarea hahambășiei și rezoluția favorabilă dată la 10 decembrie prin care instituția este abrogată. Dar punerea ei în aplicare a fost amânată, intrând în vigoare de abia după anaforaua Sfatului Moldovei din 4 septembrie 1834 și rezoluția domnească a lui Mihail Sturdza din 11 septembrie a aceluiași an. După dispariția hahambășiei, funcția de conducător al obștii a revenit unui rabin înțelept, versat în știința talmudică, Ițic, fiul lui Marcu, iar odată cu hahambașa au dispărut și secundanții săi staroștii, înlocuiți prin cahali și epitropi.

În Țara Românească, unde comunitatea evreilor era mai restrânsă, autoritatea supremă au deținut-o marii staroști, subordonați hahambășiei din Iași, dar care de la începutul secolului al XIX-lea au ieșit de sub autoritatea ei, acționând de sine stătători. Dar ca și în Moldova, cu timpul autoritatea marilor staroști s-a degradat tot din pricina certurilor dintre evreii pământeni („hrisovuliți”) și sudiiții – încât devenind perimată ca și hahambășia, instituția a fost desființată în perioada regulamentară, iar autoritatea religioasă și laică a revenit marilor rabini. Editorii mai semnalează și organizarea comunității sefarde din București care și-a ridicat o sinagogă proprie în Capitală (Templul Mare) la 1819.

În studiul introductiv se mai arată pe baza documentelor din volum extinderea rețelei sinagogale în Principate în secolul al XIX-lea, dar mai ales a caselor de rugăciune și a altor instituții de cult precum băile rituale, școlile, cimitirele, spitalele ce reprezentau pentru evrei o necesitate vitală.

Învățământul organizat de comunitate, în cadrul ei, era strict de natură religioasă, funcționând *hedarim* (școli elementare) și *Talmud Tora* (școli medii), unde copiii învățau limba ebraică și comentau textele biblice și talmudice. În privința învățământului laic, el era încurajat de Regulamentul Organic, dar nu există o documentație privind frecventarea școlilor publice de către elevi evrei. Unii tineri au fost dați la învățătură în Occident, de unde au venit cu idei de modernizare, încercând să introducă portul european printre coreligionari. Totuși – se afirmă de către editori – tendințele moderniste în viața comunitară erau firave în viața cultural-religioasă a evreilor din Principate ce era dominată de religie și tradiționalism iudaic. În acest sens sunt valoroase afirmațiile ilustrului medic evreu Iuliu Barasch care, în notele sale de călătorie din 1841-1842, prezintă cât se poate de realist viața coreligionarilor din Principate.

În general, după cum susțin în mod convingător editorii, documentele despre comunitatea evreiască în prima jumătate a secolului al XIX-lea sunt

relevante „pentru înțelegerea faptului că viața cotidiană a evreului a fost organic legată de această instituție”, comunicând cu societatea românească prin instituția comunitară, dar și izolându-se prin ea de restul societății.

În Transilvania, autoritatea supremă asupra evreilor a aparținut șefului rabin sau „Rabinului național” din Alba Iulia cu atribuții exclusive în problemele de cult. În prima jumătate a secolului al XIX-lea prind viață și alte comunități, în afara celei de la Alba Iulia și anume la Brașov, Cluj, Tg. Mureș și alte localități mai mici, cifrându-se în anul 1850 la 34. În afara sinagogilor din Alba Iulia, se ridică în Principat și alte 13, iar numărul officianților de cult sporește. Structurile instituționale laice proliferază la rândul lor, alături de judele evreilor din Alba Iulia apărând și alți juzi cu atribuții administrative, juridice, fiscale în mai multe comitate. Sistemul instituțional evreiesc a inclus, de asemenea, Confreriile Sacre, întâlnite la Alba Iulia, Oradea și Arad încă mai de mult; sub egida lor funcționau spitalele evreiești.

Și în Transilvania reforma sistemului instituțional evreiesc se prezintă până în 1850 mai mult la nivelul unor doleanțe, discuții și propuneri, asemenea mișcări de emancipare și modernizare înregistrându-se mai ales la Arad. Școala rămâne cea tradițională de tip religios până în preajma Revoluției de la 1848, când apar și primele școli orășenești unde educația religioasă s-a împletit cu elementele de instrucție modernă de tip laic. Dar generalizarea acestor experiențe de pionierat are loc de abia în cele două decenii de după Revoluția de la 1848, când în epoca dualismului austro-ungar ia naștere și învățământul evreiesc modern în Transilvania și Banat.

Editorii arată apoi că speranțele puse în ideile reformatoare ale nobilimii liberale și ale dietei ardelenene s-au dovedit lipsite de eficacitate practică până la 1848, când izbucnirea revoluției în primăvara aceluiași an a determinat inițial adeziunea entuziastă a evreilor încrezători în susținerea aspirațiilor lor de emancipare cetățenească. Astfel, la Alba Iulia ei au fost admiși în rândul colectivității orașului și înscriși în listele electorale, iar în restul principatului, ca și în Banat, evreii s-au înscris în garda națională. Din nefericire, resentimentele și izbucnirile violente și necontrolate de antisemitism și prejudecăți rasiale au avut încă o dată câștig de cauză, urmând odioase persecuții și expulzări din orașele ungare și transilvane și îndepărtarea evreilor din gărzile naționale. În mijlocul dezlănțuirii unor asemenea ieșiri barbare, în timpul cărora evreii au fost jefuiți și maltratați deopotrivă de părțile aflate în conflict, încercarea tardivă a guvernului revoluționar de la Pesta din 29 iulie 1849 de a reglementa în mod civilizată situația evreilor și de a le acorda drepturi sociale și politice n-a mai avut nici

o eficacitate practică odată cu reprimarea revoluției prin intervenția armată habsburgo-țaristă. Editorii reamintesc că soluționarea temporară a problemei evreiești în Transilvania nu va avea loc decât în 1868.

În sfârșit, în studiul introductiv se fac referiri și la poziția evreilor față de Revoluția de la 1848 din Principate, mai ales a aceleia din Țara Românească. Ei s-au arătat încrezători în decretarea emancipării israeliților și în promisiunile făcute în Proclamația de la Islaz din 9/21 iunie de acordare a drepturilor civice tuturor străinilor aflați în țară plătitori de impozite și în afara jurisdicției consulatelor străine. Atașamentul evreilor față de principiile revoluției și acțiunile guvernului provizoriu s-au reliefat cel mai bine în articolele scrise de fruntașul sefard Davicion Bally, distins intelectual, în ziarul „Pruncul Român”, precum și în relațiile sale de prietenie cu Ion Eliade Rădulescu și C. A. Rosetti. Mai este relevat din documente și rolul pictorului Constantin Daniel Rosenthal ce și-a sacrificat chiar viața pentru revoluție, ca și al bancherului Hilel Manoah, numit membru al Sfatului Orășenesc București; de asemenea nu este neglijat nici rolul jucat de dr. Louis Mandl, agentul francez al lui Lamartine în Principate, care a sprijinit pe revoluționarii români mai ales peste hotare.

În concluzie, din documentele relevate în vol. III/1-2 din *Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România* se constată o nouă etapă de apropiere a colectivității evreiești de societatea românească în prima jumătate a secolului al XIX-lea, deși ea se păstrează în continuare ca o categorie etnică și socială distinctă, în spiritul tradiționalismului strict religios. După cum remarcă temeinic editorii, nu se poate vorbi încă în această perioadă despre un proces de aculturație în masă, deși se ivesc unele tendințe spre asimilare culturală și lingvistică. Afirmarea pe planul vieții spirituale a rămas încă individuală, restrângându-se la numărul limitat al unor personalități cu rol bine determinat în istoria națională.

Constatarea de cea mai mare importanță ce se desprinde din parcurgerea documentelor acestui volum rămâne – după părerea mea – aceea că nu se poate înțelege integral și satisfăcător istoria societății românești din prima jumătate a secolului al XIX-lea fără a se investiga trecutul etniei atât de importante a evreilor cu care a venit în contact și de la care a preluat atâtea elemente valoroase de ordin economic și cultural. Totodată, prin schimbul reciproc de valori ce a avut loc între autohtoni și minoritari și aceștia din urmă s-au îmbogățit spiritual prin specificul căpătat în spațiul istoric românesc în cadrul diasporei evreiești universale.

Cercetătorii Ladislau Gyémánt și Lya Benjamin merită toate felicitările pentru munca lor atât de asiduă și de eficientă depusă în

realizarea acestui volum de izvoare de o valoare incontestabilă, alcătuit după cele mai riguroase norme științifice. Ei se pot bucura de faptul că au pus la îndemâna istoricilor un instrument de lucru atât de prețios ce va sta nelipsit pe masa oricărui cercetător care va dori să cunoască în adâncime viața societății românești din prima jumătate a veacului al XIX-lea.

Paul CERNOVODEANU
Membru de onoare al Academiei Române

Evreii din China

Întâmplarea a făcut ca, recent, să-mi cadă concomitent sub ochi o amplă recenzie a lucrării lui Jonathan Goldstein *The Jews of China* în două volume¹ – apărută în binecunoscutul cotidian elvețian „*Neue Züricher Zeitung*“ – și un volum de circa 300 de pagini, intitulat *Jews and Judaism in Traditional China. A Comprehensive Bibliography*, cu alte cuvinte lista, pe țări și limbile respective, a investigațiilor întreprinse în legătură cu trecutul evreilor în marea lume chinezească.

Recenzia, semnată Matthias Messmer, debutează prin a descrie, cum de pe terasa lui Ocean – Hotel din Șanghai, se poate cuprinde cu privirea, deopotrivă, prezentul, viitorul și trecutul Chinei. Cele dintâi sunt reprezentate prin clădirile înalte, moderne; cel din urmă de un hățiș de străduțe strâmte și case mici în care forfotește o lume pestriță ce cumpără, vinde, se tocmește sau adastă în fața grătarelor pe care sfârâie fripturi sau pești pe cale de a fi prăjiți.

Este singurul sector al orașului declarat în 1943 de ocupanții japonezi „zonă interzisă“ (un eufemism pentru ghetto) căci acolo, în Hongkeu, trăiau atunci – alături de circa 100 000 de chinezi – aproape 18 000 de evrei refugiați, în împrejurări dramatice, în special din Germania și Austria. Mica sinagogă Ohel-Moșe, înălțată în 1927 – astăzi muzeu - este una din puținele relicvele arhitecturale ale fostei comunități evreiești din cel mai mare port al Chinei, dacă facem abstracție, totuși, de edificiile fastuoase ridicate de familiile sefarde Sasoon, Haroon sau Kadoorie.

Invers proporțional, însă, cu puținele mărturii materiale despre prezența de odinioară a evreilor în fostul Imperiu de Mijloc se situează literatura consacrată acestei teme. Lucrări autobiografice ca „*Shanghai Refuge*“² (Heppner), „*Strangers Always*“³ (Krasno) ori „*Eine ungläubliche Reise*“⁴ (Lindenstraus), ce țin de istoria orală, se învecinează cu un impresionant număr de investigații științifice ce încearcă să surprindă cele mai variate aspecte ale prezenței evreiești în China de odinioară. Ordine de

¹ Vol. I. *The Jews of China. Historical and Comparative Perspectives*, New York, London, M.E. Sharpe, 1999; vol. II cuprinde o culegere de izvoare (printre ele și interviuri) și un indice util pentru continuarea cercetărilor.

² *Refugiu la Șanghai* (în lb. engleză).

³ *Pretutindeni străini* (în lb. engleză).

⁴ *O călătorie incredibilă* (în lb. germană).

idei ce trebuie să țină seama și de o seamă de filme cu titluri ca „Fuga spre Șanghai“, „Exil la Șanghai“, „Alte timpuri... alt Moșe“ care au încercat să mențină vie, prin intermediul imaginilor, o lume care a fost.

În fine, o serie de expoziții (ca de pildă cea cu tema „Viața în sala de așteptare“) s-au străduit să dovedească că, în genere, China a însemnat pentru evrei în special o stație de tranzit.

Volumul recenzat de Matthias Messmer, care cuprinde intervențiile unor cercetători de diferite specialități întruniți într-o reuniune științifică la Harvard, se ocupă cu multiplele aspecte ale prezenței evreiești în China – aculturație, asimilare ori funcția economică – și evocă o lungă perioadă, începută cu dinastia Sung (960-1126) când, după cât se pare, evrei persani au alcătuit pentru prima oară la Kaifeng, metropola comercială de atunci, o primă comunitate cu statut recunoscut (sinagoga ei a dăinuit până în 1860). Rând pe rând s-au mai așezat apoi în China, în număr mai mare sau mai mic, evrei sefarzi veniți din Bagdad, evrei ruși refugiați în Manciuria din cauza exceselor antisemitismului patronat de autoritățile țariste și până la refugiații veniți din Europa spre a afla scăpare de atrocitățile naziste.

Un alt aspect al referatelor reuniunii de la Harvard a fost acela al stabilirii unor posibile analogii între cele două vechi civilizații: iudaică și chineză. Concluzia lor, pe baza studierii stelelor funerare descoperite la Kaifeng, a fost că, deși la un moment dat, s-a produs o anume apropiere a evreilor de acolo de lumea spirituală confucianistă, nu s-a putut, vorbi de o substanțială analogie, ci doar de expresia unei interacțiuni creative.

O altă parte a lucrării a încercat să stabilească anumite similitudini între evreii indieni și frații lor întru credință din China. În sfârșit o sumă de contribuții au stabilit influențe evreiești asupra aspectului unor orașe din Extremul Orient, în speță Hong-Kong, Harbin, Șanghai și, în cea mai mică măsură, Năgasaki (Japonia).

Merită menționată, fără îndoială, și împrejurarea că la reuniunea de la Harvard au participat și cercetători chinezi, ale căror referate au însemnat un cert câștig atât pentru succesul ei, cât și pentru interesul celor două volume. Hu Bujeng din Șanghai a descris înrăurirea exercitată de muzicienii evrei imigrați asupra vieții culturale a capitalei de pe Hoangho, iar Pan Guang, directorul Institutului pentru studii evreiești și israeliene de pe lângă Academia de Științe Sociale din Șanghai, a vorbit despre pluralitatea curentelor sioniste din sânul populației evreiești a orașului de altădată.

O mențiune specială a făcut-o recenzentul referatului prezentat de Vera Swarcz, o cercetătoare originară din România și stabilită acum în Statele Unite. D-na Swarcz s-a ocupat, deopotrivă, de limba și de sensurile

memoriei și conștiinței istorice a evreilor din China, ambele constituind – în opinia ei – un dat și o răspundere față de Dumnezeu lor.

În sfârșit, spre a pune mai bine în lumină varietatea și multitudinea cercetărilor și lucrărilor consacrate trecutului și specificității existenței evreiești în Imperiul de Mijloc, reproducem câteva din coperțile acestora din urmă desprinse din volumul *Jews and Judaism in Traditional China*.

D. H.

MANDARINS, JEWS, AND MISSIONARIES

THE JEWISH
EXPERIENCE
IN THE
CHINESE
EMPIRE

MICHAEL POLLAK

PHILADELPHIA 1946 • 1950

THE JEWISH PUBLICATION SOCIETY OF AMERICA

THE HISTORY
of the

JEWS IN CHINA

I. The Jew in China. General View.

II. The Jewish Memorial Steles and their Lesson.

BY

S. M. PERLMANN.

LONDON, 1912

R. MAZIN & CO. LTD.,

161, WHITECHAPEL ROAD, E.

CHINESE JEWS

A Compilation of Matters
Relating to the
Jews of K'ai-feng Fu

by
WILLIAM CHARLES WHITE
D.D., F.R.S.C.

Second Edition

With an Introduction by
Cecil Roth

PARAGON BOOK REPRINT CORPORATION
44, Scarborough, of Paragon Book Company, Ltd.
NEW YORK

E. V. G. Bernard Levesque
Tokyo, Japan

VARIETES SINOLOGIQUES N° 17

INSCRIPTIONS JUIVES

DE

K'AI-FONG-FOU

PAR

LE P. JÉRÔME TOBAR, S. J.

C37466

CHANG-HAI

1871-1911 DE LA MISSION
PROTESTANTE DE CHINE

1900.

MONOGRAPHIES DU T'OUNG PAO
YUEN'KE X

THE SURVIVAL OF THE CHINESE JEWS

THE JEWISH COMMUNITY OF KAIFENG

BY

DONALD DANIEL LESLIE.

With 27 plates and 2 folding maps

LEIDEN
E. J. BRILL
1972

The
SINO-JUDAIC
BIBLIOGRAPHIES
of
RUDOLF
LOEWENTHAL

Edited by MICHAEL POLLAK

HEBREW UNION COLLEGE PRESS
Continued
in cooperation with
The SINO-JUDAIC INSTITUTE
Paris, New York

挑
必
肋
教

Donald Daniel Leslie

Jews and Judaism in Traditional China

A Comprehensive Bibliography

Monumenta Serica Institute □ Sankt Augustin

